

КИЇВ

KYI W

журнал
літератури, науки, мистецтва,
критики і суспільного життя

1963

СІЧЕНЬ
КВІТЕНЬ

1-2

JANUARY
APRIL

KYIW

4800 N. 12th St.
Philadelphia 41, Pa.
Tel. GL 7-0527

UKRAINIAN
LITERARY AND ART MAGAZINE

Published Bi-Monthly
Publisher and Editor B. Romanenchuk, Ph.D.

Subscription: \$4.00 per year.
Single copy: \$0.70.

Entered as second class matter at the Post Office at Philadelphia, Pa.

No. 1—2 (76—77) JANUARY—APRIL, 1963

VOL. XIV

Зміст

1. Г. Журба/Тодір Сокор, повість	1	10. О. Домбровський/Між Орієн- том і Окцидентом	44
2. Л. Полтава/Біла трава, збірка поезій	25	11. Р. Климкевич/Найдавніші пе- чаті українських міст	48
3. С. Йовенко/Слова-акорди та інші поезії	29	12. Б. Р./З мандрівки по книгар- ських полицях	54
4. О. Маруніч/Художникам	31	13. Огляди й рецензії:	
5. Н. Петренко/На семи вітрах	31	В. Дорошенко/З нашої науко- вої літератури	61
6. Е. Гуцало/Чорногорія, оповід.	32	О. Оглоблин/П. Ковалів. Ле- ксичний фонд	70
7. Діма/Жив на березі камінь і ін.	37	Н. Настюк/Із советської преси	71
8. Г. Гассе/Лігун, в перекл. І. Ставничого	39		
9. І. Боднарук/Павло Кирчів	42		

На пресовий фонд „Києва“ зложили:

Л. Одежинська, Філядельфія	1.00	І. Кохан, Віндгем	1.00
К. Кучер, Дітройт	1.00	Д-р О. Слюзар, Вілмінгтон	2.00
Р. Тамертей, Монреал	2.00	Д. Кришталович, Вудбайн	1.00
І. Бодревич, Кемден	1.00	Д-р Кмета-Ічнянський, Філяд.	10.00
В. Данець, Орендж	1.00		
Г. Дмитрик, Клівленд	1.00	Всім Жертводавцям складаємо щирю подяку і просимо інших підтримати наш журнал своїми датками.	
Г. Лолінський, Чикаго	3.00		
І. Шумська, Торонто	3.00		

Статті підписані справжнім прізвищем або відомим псевдонімом, чи ініціалами не завжди висловлюють погляди редакції. За підписані статті відповідають їх автори.

Передруки і переклади за згодою редакції і поданням джерела.

КИЇВ

ЖУРНАЛ ЛІТЕРАТУРИ,
НАУКИ, МИСТЕЦТВА, КРИТИКИ
І СУСПІЛЬНОГО ЖИТТЯ

Виходить що два місяці

Видає й редагує Б. Романенчук

Ч. 1—2 (76—77)

Січень-Квітень, 1963

Р. XIV.

Галина Журба / ТОДІР СОКІР — на тлі історії — повість

Можливо, що Тодір Сокір був справді. Та чому не мав би бути, — він такий сильно український, як сама земля, що його породила, як гомін відлінулих віків нашої прекрасної і страшної історії.

Був один із мільйонів тих безіменних героїв, що перейшли нашою землею, омріявши її жагою величі і волі. Злили її своєю кривлею, самі злилися з нею у вічнім пориві до волі і слави. Безіменні герої омріяні та оспівані безіменними бардами степів.

Тодір Сокір не був героєм, вінчаним славою, нагороджуваним ордерами, як і ті мільйони, мільйони безіменних. Був такий, як його земля.

Героїчність, це не чеснота, це влада людини, як буйність чорнозему, як співочий голос, як почуття правди.

Життя дано людині для здійснення її приречености. Для змагань і перемагань.

Життя, як смолоскип, що запалює і згоряє саможертвоним полум'ям на жертвнику Батьківщини і Волі.

Життя і смерть Тодора Сокора не були б відомі нікому, як невідомі залишились мільйони йому подібних, як невідома, загублена серед мільйонів його могила, — якби не оспівано його в цій книзі.

Але колись, у вільній Україні, коли вільний нарід святкуватиме Велику Перемогу й складатиме вінки на могилах своїх незнаних героїв, — можливо, — і на могилу Тодора Сокора хтось покладе вінок із безсмертників та дубового листя.

* * *

ЧАСТИНА I.

ЄРИНКА

Повість про Тодора Сокора починається в той самий день, коли Єринка прала в ставку двірські рушники.

Травнева спека причахала поволі. Від велетенських сивих осоковір простелилися тіні на луг та порослий осокою берег.

Єринка стояла на краєчку кладки, по обох боках оброслої мохом, вибивала праником об неї позолене шмаття, що купую лежало на кладці. У великій пообідній тиші стільки й гомону було, що плюскіт

води і гупання праником об кладку. По воді розбігалися миготливі круги, а на потемнілім прибережнім плесі сколихувалося сонно латаття, — великі біложовті водяні лілеї. Високо у синяві гойдався ледь видний шуліка.

Чим довш Єринка прала, тим млявіші ставали її рухи. Лице обволікала не то нуд, не то втома.

— Ой, мамочко! — зойкнула випростовуючись і взялась рукою за попереk. Стояла задивлена на той берег ставка, де з гори скочувалась жовта пасмуга пахкої свиріпи, а далі доцвітав лан білоіржавої гречки. Ще далі паслися на толоці двірські корови. За ними шкандибав з ціпком у руці дядько Антип у солом'янім брилі, в білих холошнях, сорочці, закинувши через плече свитку.

— А-гей! Яке все видається маленьке... — думала Єринка, дивлячись через приплющені вії на той берег. — Маленьке, як на малюнку. Так наче десь далеко, далеко.

Губи складалися в усмішку, а виходило щось болісне, ніби на плач збиралось. І ось знов спінуло в попереці, хапали перелоги, скручувало жужмом підживіття.

— Ой, мамочко! Що ж це робиться? — зойкнула вдруге перелякана. Ніби хтось розсік її усю пополювці. Млість вдарила в голову, у груди. Присіла на кладці і в цю ж мить прошиб її несусвітній біль та враз стало легко. Вхопила руками щось тепле, ворущке і вогке, що лежало на кладці між її колінням.

— Дитина, — промовила здивовано, вдивляючись у те „щось“. — Он, як воно все?..

Дивилася мов заворожена на той рожевий клубочок, з малесенькими ручками, ніжками, що ворущилися у її долонях, видаючи із себе невиразні звуки. Дивилася широко розплющеними очима. — Дитина, — повторила і розглянулася. Довкола ні душі живої. Тільки бабки-лелиці метушилися над квітням материнки, над водою; з трави визирав ховрах і десь у високостях гойдався шуліка. Навіть дядько Антип загнав корови за горб і його не було вже видно. Тільки взяти, згорнути усе це докупи, розгойднутися добре й жбурнути з розмаху у вікнину, межі очерети... й ні сліду.

Нахилилася знов і побачила личко, зібгане, маленьке, з розплющеними, синіми очима, що дивились на неї. Схилилася ще нижче, очима до самих цих очей. Дивилася, дивилася як на якесь чудо.

— Кирельо, — прошепотіла. — Це ж моя і його дитина.

Щось раптом шавило їй горло, рванулося в грудях і Єринка заплакала, заридала. Власне, не знала чого плаче, але плакала усім своїм еством, схлипуючи, як ображена, скривджена дитина. Плакала від цього, що ось щойно сталося із нею, з цього чуда-дива, з почуття якоїсь насили, що зазнала раптом; з неухильної якоїсь потреби, з глибокого зворушення якогось, незнаного їй досі, з радости якоїсь, що її відчують мабуть усі самиці, всі матері землі, привівши на світ дитину. Сльози потоком текли по її лиці, а вона ридала і сміялася, припавши лицем, устами до цього клубочка. І дивне-диво, — малесеньке, зібгане личко, з каламутно-синіми очима, не то позіхнуло, не то посміхнулось. Тоді Єринку пройняло невимовне щастя. Той самий інстинкт, що наказує коровам і сукам, підказав і їй, що має робити. Нагрітою в затоні, мов літепло водою, ополоскала немовля, загорнула в хустку. Сама викупалась, допрала двірське шмаття і сіла спочити.

Дивилася на став, не думаючи нічого. Тямила тільки, що сталося з нею щось, що вже не відстанеться ніяк, ніколи, і що з цим треба буде жити до самої смерти.

Була сиротою, мала вісімнадцять років, гарне смугляве личко, очі мов дві стиглі вишні та чорняві коси. І мала невгамовану радість життя. Це все. Тепер відчувала втому. Сиділа зморена, хотілося спати. Лягти на траві, в холодку й заснути. І чомусь злякалася цього. Ще готова тутки всю ніч переспати. Підвелася, збрала у рядно напране шмаття, немовля поклала в підітку спідницю й ледь дивгнула лантух із землі на оберемок.

Саме дядько Антип пригнав корови до лаю, коли Єринка надійшла із своєю ношею.

— Добровечір, дядьку, — посміхнулась, як усе, до старого.

— Здорова доню! — відгукнув Антип, спертий на ціпок у той час, коли корови жадібно кинулися у став. — Щось ти ледь волічеш ноги, — зажартував. — Заморилася, мабуть. Такий лантух напала. Га?

— Не було кому завдати, — неначе виправдалась Єринка. — Підпхніть, дядечку, трошки, — попросила.

Поклав ціпок, засунув обі руки під Єринчин лантух та завдав їй, що трохи не впала. Тоді щось заквилило у неї в запасці.

— А це що? — здивувався Антип.

— Дитина, — посміхнулася радісно й засоромилася.

— Чия?

— Та моя.

— Брешеш.

— Йй, йй моя! Подивіться — хлопчикок!

Антип зазирнув у запаску й від нестями вдарився руками об холошні.

— Тьху, на твою голову! Де ж ти його взяла?

Єринка понурила очі у землю й затулила рукою усмішку.

— Дівко, дівко! Що ж ти тепер робитимеш з ним?

— А що?.. Те, що й люди. Пеленатиму, годуватиму, а підросте — буде бігати за мною.

— Ой дурна ж ти, дурна! Бідна твоя головка. І з ким же це ти відбігала його? Признайся.

Та Єринка не збиралася признаватись, мовчала. Антип і не питав більше.

— Ну, як вже є, так і буде, — сказав лагідно. — Бог дав — Його воля. Най здоров росте. Дай-но той лантух, покладу на Лису, вона донесе, а ти вже тримай свого пуцьвіринка.

І лице старого Антипа сяло чисто, як у святого Миколи чудотворця в пекарні на старій іконі. Поклав на стару руду голяндерку мокрий лантух білизни, — Єринка з одного боку рукою, він з другого підтримував його. Лиса мирно ступала між ними, з ношею на плечах. Так і прийшли до самої брами. Антип зняв лантух з корови, завдав його Єринці на плечі то погнав товар до обори.

В пекарні саме зійшлася челядь на вечерю. Єринка увійшла, звалила на тапчан лантух і сіла. Ноги легенько тремтіли під нею, на устах блукала розгублена усмішка.

— Де це ти, дівко, засиділась досі? — присікалась до неї ключниця Шиманська. — Пів дня поралася з трьома рушниками.

— Пів дня? З трьома рушниками? — повторила здивовано Єринка та зареготала, зиркнувши косо на гору мокрого шмаття.

Пекарнею прошелестів сміх. Шиманська крутнулась на п'яті.

— А ти-но не роздзявляй писка, — гримнула на Єринку. — Десь залізла в холодильник та спала, аж запухла.

Єринка знов зареготала; за нею вся пекарня. Шиманська люто кинулась до дівчини, вхопила за плечі.

— А це що тримаєш? — штовхнула віддуту спереду запаску.

В ній щось закрехтіло.

— Це що? — здивувалася ключниця й безцеремонно заглянула Єринці у поділ. — Дитина! — звереснула на цілу пекарню. — Дивіться, що Єринка у ставку спіймала. А я не казала, що вона „така“ ходить? Ге-ге-ге! — реготала злорадо.

Бігала по пекарні, захлистуючись сенсацією. Тикала усім до очей дитину. Сяла тріумфом неначе великодня паска.

Всі збіглися, обступили Шиманську. Посипалися дотепи, жарти, натяки. Всі очі звертилися на Єринку.

— Дайте їй краще їсти, — почувся з печі старечий жіночий голос. Бабка Мокрина спустила на лежанку ноги. — Дівчина від раня нічого не їла, а вони мов те вороння кинулись до неї. Чого причепились? Акиш!

Стояла згорблена, біловолоса, з піднятою, сухою як гилка, рукою. Всі зразу притихли. Палажка поставила біля Єринки миску молочної каші.

Стара Мокрина поволі зсунулася з лежанки на землю, підійшла до Єринки.

— Де ж це твоє голуб'ятко? Покажи ж мені.

— Ось нате, тіштеся! — сунула їй дитину Шиманська. — А ви ж казали, що ваша Єринка свята та божа, мов свічечка, ходить. А вона, он яка свічечка, мов діжа від хліба. Недурно раз-у-раз надягала докторів старий халат. Не бійся, святенька!..

— Бож таки не було по ній видно, — оступився кухар Зінько. — Я думав... просто поправилася дівка, та й годі.

— А я давно знала, — торохкотіла збуджено ключниця. — Давно здогадувалася з ким вона... Ге-ге-ге!..

— Тихо, тихо, — покивав пальцем кухар. — Знали, не знали, тримайте при собі. Це не наше діло.

— Еге, це Єринчине діло, — докинув сторож Данило.

— Авжеж, що її — не вгавала злорадо Шиманська. — Або ж я що кажу? Її та ще чиесь. — Підійшла до Мокрини, відкрила хустку, придивлялась пильно до дитини. — Викапаний доктор, — прошепотіла так, що всі почули.

— Чие б не було, а тобі нема діла, — гостро скартала її Мокрина та полізла з дитиною на піч.

Пекарня аж гула від гамору й сміху. Єринка сиділа на тапчані, мовчки уминаючи кашу з молоком, ніби все це зовсім її не торкалось. Так само спокійно спав у Мокрини на руках головний спрчинник цілої сенсації.

Увечері зайшов до пекарні доктор.

— Ну, що там? Чув... челяді прибуло, — зажартував від порога. Підійшов до Єринки, взяв її за підборіддя, подивився в лице, покивав головою й почував свою кострубату брову.

Єринка зашарілася, опустила очі, губи її затремтіли, немов до плачу.

— Нічого, молодець, — муркнув доктор і поклепав її по плечі. —

Справилася добре. Тільки не бігай, не скачи, полежи декілька днів. Я дам тобі лікарство... по десять крапель на воду тричі в день. А де ж пацан?

Єринка показала очима на піч.

— У бабки Мокрини.

Доктор підійшов до печі.

— Няню! — гукнув. — Маєте внука!

— Еге, еге, Бенедю, — залебеділа радісно стара, киваючи головою. — О, подивися! Хлопець, як дукач. А спокійне, а тихе. Спить як бобачок. Колиски йому треба. От якби колиска... Почепила б тутки й колисала б.

— Колиску купимо, — муркнув доктор, — або Антип виплете з лози. А ви, няню, глядіть вже малого. Най росте здоров. І Єринку глядіть, воно ж дурне ще, — сказав і звернувся до ключниці. — Не давати їй ніякої важкої роботи. Нехай собі полежить. Ну, тримайся, Єринко! — І пішов.

У пекарні всі переглянулися мовчки, дехто посміхнувся нишком. Шиманська ще зацокотіла щось навздогін за доктором, мовляв: вона їй ніколи не дає важкої роботи. І всі якось значливо замовкли.

Через тиждень охрестили хлопця, назвали Тодором, а прізвище йому записали по хресному батькові Антипові Сокорі.

* * *

Заки все це сталося, Єринка пережила цілу романтичну історію.

Був душний серпневий вечір. До доктора Сологуба приїхав пан дз Красносілки. Сиділи обидва в кабінеті; гість оповідав щось, а доктор реготав своїм грудним, розкотистим сміхом. На подвір'ї, під берестами, оподаль ганку, стояла бричка, пара карих коней, що гребли нетерпляче землю. На козлі нудьгував возій, чекаючи на свого пана.

— Тпруу, вороний! Не казися! — покрикував інколи сердито.

Панські возії, чи то т. зв. „хурмани“, мусять мати терпець християнських первомучеників, вичікуючи годинами на дошах, сніговіях, морозах та спеках перед ганками, поки пани безжурно гуторять у теплім комфорті, при чарці та картах. Доля возія цілком їх не обходить. Возій, як і коні, створені для того — однаково як і бричка — безчуттєві речі. Холод, голод, дощ, навіть біль зуба, чи колька, можуть їм дошкуляти досчочу. Їх діло чекати, доки пан врешті не зволить вийти, прогулявши декілька годин, або й цілу ніч. Тож красносільські коні тратили терпець, стоячи годин за три під берестами. Тупцювали, бючи копитами землю, рвалися бігти. Возій смикав сердито в'язки, кляв то позіхав напереміну; з нудьги не міг собі знайти місця.

Вікна двору були відчинені, у кімнатах горіли лямпи, було накурено. Возієві з козла було видно. Сміх раз-у-раз вихоплювався звідти.

Накінець Шиманська здогадалася відрізати партигу хліба, покласти на неї кусень сала, налила стопку горілки й казала Єринці винести возієві.

Обережно, щоб не розхлюпати, дівчина підійшла до брички, подала на козел горілку, потім хліб. Це зразу змінило настрої возія.

— За твоє здоров'я! — проказав весело та одним духом вихилив чарку й обтер рукою губи. Беручи хліб, нахилився низько, зазирнув дівчині в обличчя. — Ну, й горілка! Чи то може з твоїх рук, така міцна й солодка? — пожартував зальотно. — Зроду не пив такої.

Єринці чомусь ті слова прозвучали музикою. І коли він ще нижче нахилився до неї, — вона також з цікавістю підвела на нього свої віясті очі.

Був зовсім молодий. Тонкий, темний вусик ледь засіявсь над його губою. Коли посміхався, — дві ямочки вигинались на щоках, над ними весело сяли великі, сиві очі.

— Ти тут за наймичку? — спитав.

— Еге!

— Є-рин-ко-о! — різко різонуло з пекарні.

— Ключниця кличе, — кинулася бігти.

Вхопив її за руку.

— Стривай! Вийди пізніше знов. Чуєш? Спитай, чого вона там хоче та приходь. Прийдеш?

— Не знаю. Побачу.

— Пожди, Єринко, іще щось скажу. Заглянь, чи там ще довго вечеряти будуть? Мій чикотень (це про свого пана) любить гостювати довго.

— Добре, подивлюся.

— Прийди ж і скажи. Я буду чекати.

Пустив її руку. Пурхнула, зникаючи в ясній плямі дверей. Він витягнувся, закинувши за голову руки, посміхнувся. Тепер уже не було йому скучно — навпаки, чекання було веселе й приемне. Рад був би, щоб пани якнайдовше гуляли. А коні далі нудилися, не хотіли стояти; мусів їх раз-у-раз уговтувати. Поглядав на двері.

— Хоч би старий чикотень не поспішав хутко. („Сів би ти і не встав“ — побажав доброзичливо своєму панові). Може діждуся дівчини, якщо не обдурить. Та, мабуть, обдурить...

Але Єринка не обдурила, прибігла, задихана з поспіху. Трохи не вдарив її кінь.

— Стий, навіжений! — сіпнув віжками, аж кінь став дуба. — Гляди, Єринко, а то може вбити. Молоді зміюки, не хочять стояти. Ну, що? Довідалася?

— Еге, сіли грати в карти. Я бігала по аптикаря.

— Ого! — засміявся. — То вже до півночі буде. Сідай, провезу. Треба трохи переганяти коней, бо занудилися. Сядь тут, біля мене.

Зіп'ялася на колесо й опинилася поруч нього на козлі. Обхопив її одною рукою за стан, у другій тримав віжки. Коні рванули з місця й понесли, мов буря, дорогою в поле. Єринці здалося, що вона летить на своїх власних крилах, а світ, як церква, співає довкола неї. Ніколи ще не їхала так, такими кіньми. Не знала навіть, що можна так їхати.

Летіли в невідому, сріблясту блакить ночі. Саме зійшов місяць і в його мерехтливім сяйві світ видався Єринці не такий як досі, — новий і чудовий.

Сильна, гаряча рука обхопила її стан і тримала. Від цього при-торку було дивно радісно, до млості. Несвідомо пригорнулася до нього, уся в полоні тієї хвилини, шаленого цього лету, цього раювання.

— Добре тобі? — почула гарячий віддих на щоці.

Мовчки пригорнулася дужче, обхопила обома руками його плече, щоб не вилетіти. Летіли, летіли... Об'їхали село, цвинтар у полі, вилетіли на битий шлях та опинилися знов на горі, перед докторовим двором і зупинилися під берестами. Єринка сповзнула на землю, трохи не впала, — була зовсім п'яна.

— Не йди ще... — просив. — Постій трохи.

— Подивлюся, чи ключниця не кличе. Скажу, що йду стелити панові ліжко.

Побігла. Він відкинувся на опліччя, приплющив мрійно вії і заспівав тихенько про себе:

„Ой, зійди, зійди, місяцю ясний, як млиновеє коло!
Ой, вийди, вийди, дівчино серце, на розмову зі мною!..“

Не стямився, коли почув її тихий голос:

— Грають. Вже прийшов аптикар. Я подала їм чай. Пан розпечатала нову пляшку рому. Ключниця пішла вже нагору спати.

— От добре! — зрадів. — Будуть грати дораня. А ти де спиш?

— З бабкою Мокриною в коморі, а зимою бабка на печі в пекарні, а я на лежанці.

— То ти маєш тут бабу?

— Ні, це панова няня, як вони ще малі були. Бабка Мокрина виняньчили їх, а тепер при панові доживають віку.

— А де ж твої батько та мати?

— Нема. Мати померли із сухіт, як мені було сім років. Служили тут кұхаркою ще за старого пана.

— А батько?

— Не було, — промовила тихо.

— Он як!... Ти, значить, сирота. Ну, сідай, провезу іще. Хочеш?

— Хочу.

І знов летіли, і він знов тримав її за стан, з лицем біля її лица. Бачила його усміхнені губи, ямки на щоках, сиві, лагідні, веселі очі. Коли її пригортав до себе, — не противилася. Це ж уперше хтось голубив її, відколи вмерла мати. З цього залишився їй якийсь майже підсвідомий спогад. Бабка Мокрина мила їй тільки голову, чесала, шила сорочки, спіднички і була добра. Часом погладила по голові, або по плечах. А Єринці інколи так дуже хотілося пригорнутись до когось, відчутти на щогі чийсь теплий цілунок, якесь дуже ласкаве слово. І оце хтось такий несподівано звідкись з'явився. Хто ж він? Може святий, а може... нечистий?

Він враз сповільнив їзду; бричка котилася тихо.

— І де ти така взялася, — почувла майже у саме вухо, — що я ще такої не здивував досі? Відколи їжджу із старим чикотнем, де вже не бував — не бачив такої.

Вперше чула, що вона „якась“, не така собі „дурна, ледача Єринка“, а така, що він ще такої не бачив.

— Я також не бачила такого, як ти, — призналася щиро.

Він засміявся й зазирнув їй в очі:

— Який же я, га?

Мовчала. Пригорнув її дужче.

— Ну, скажи, який?

— Ой, не знаю! Такий... що другого такого нема на світі, — пролеbedила враз і з сорому заплющила очі. — Гарний, як сокіл... — прошепотіла, хоч не бачила сокола зроду.

— Та невже?! То ти певно не бачила гарних. А може недобре придивилась до мене у пїтьмах?

— Ні, таки гарний.

— Диви! А я думав, що то тільки ти мені гарна.

— Ти мені, а я тобі, — промовила несміло і обоє засміялися.

Їхали спроквола. Він дивився на коні, на дорогу, щось думав. Мовчав. Тоді спитав:

— Тебе ще ніхто не сватав?

— Ні. Я ж сирота.

— Ну, то що?

— Не маю ні приданого, ні землі.

— Тобі приданого не треба. То лиш поганим.

Знов засміявся. Він все тримав її за стан лівою рукою, ніби боявся, щоб не втекла.

— То кажеш, що ніхто не сватав? Ну, а коли б я сватав, пішла б за мене?

Їй забило дух у грудях. Насилу прошептала:

— А я знаю?.. Пішла б.

Підігнав батогом коні та зупинив їх аж під берестами.

— Слухай, Єринко, — заговорив повагом. — Мені ще треба ставати до привів цієї осені. Як не приймуть, то на Дмитра, або на Михайла посватаю. Добре?

— Добре, — проковтнула якусь давучу, величезну радість і зараз же за нею грудочку льоду. — А... як... приймуть?

— Ну, то доведеться служити, — зідхнув. — Не знати, який жеребок попадеться. Як зелений — то скачки шість неділь, а як червоний — три роки.

— Три роки! — жахнулась Єринка. — Ой, якби зелений!..

— Це вже, як суджено, — засміявся та обняв її. — А ти чекала б три роки?

— Атож, чекала б.

— Справді, чекала б?

— Присяйбогу!

— Ну, то добре. Це так, якби заручились, — засміявся тихо. — Тільки ж гляди, Єринко, не скрути. Коли приймуть — відслужу три роки, а тоді поберемось, покладемо хату та й будемо жити.

Спокійний, життєвий, селянський реалізм, простий і ясний, промовляв його устами.

— Ну, то як по-твоєму? — перепитав для певности.

— Добре.

— Не надокучить чекати три роки?

— Я й десять чекатиму.

Його пройняла раптом невимовна чулисть. Пригорнув її до себе і став цілувати. Осяяна несподіваним, раптовим щастям, Єринка закинула йому на шию руки, припала вся до його грудей. Берест ласкаво закрив їх довгим листястим гиллям. Коні, ніби збагнули в чім справа, пробігавшись, стояли спокійно, наче прислухались до того, що діється на козлі. А там творилося чудо. Містерія першого цілунку, першого захоплення, першого кохання. Єринка заплющила очі, ледь хапаючи віддих, і їй здавалось, що далі ще несуть її вихором шалені, крилаті зміюки. Не знала навіть, як він зветься, яке його ім'я. Знала тільки, що він її, а вона його по віки вічні. І вічність вдячна зупинилась над ними, усміхнено вдихаючи юність і радість тієї хвилини.

— Кирельо, давай коні! — різнуло раптом тишу.

Одна коротенька мить. Бричка підкотилась під ганок. Проспер Улашин, високий, стрункий, жвавий як чикотень справжній, вскочив у бричку, уместився на сидженні. Коні рушили, промчали по-під бере-

стами, проскочили в браму. Тільки гомін коліс пролунав серед ночі, все далі, далі...

Тоді від могутнього, розкидистого береста відділилася тінь і довго, безрухо дивилася в слід брички...

— Кирельо, — прошепотіла, — Кирельо!..

* * *

Доктор Бенедикт Сологуб, колись молодий, надійний лікар, син відомого одеського хірурга, Ореста Сологуба, успадкував по батькові чималий маєток недалеко Тульчина на Поділлі, — десятин триста доброї землі, невеликий фільварок з новими будинками, а на горі двір з городом та садом. Місцевість звалася Орестів, від імені її першого власника.

Хоч доктор Бенедикт блискуче закінчив медицину в Одесі, — батькового замилювання до неї не мав. Практикою займався тільки декілька років, хоч встиг зробити собі опінію вдумливого, чутливого лікаря. По смерті батька виїхав з Одеси, де починав блискучу лікарську кар'єру, відійшов зовсім від товариського життя, замкнувшись в Орестові, де родився й ріс. Лікарську практику занехав майже зовсім. Медицина цікавила його радше теоретично, як наука, — у практиці не любив її. Мати вічно діло з хворими, умираючими, слухати їх стогону, дивитися у гаснучі очі, що благають рятунку і бути безсилим свідком людської розпуки, — було для нього надто важко. Кружляла чутка, що пережив, маючи років тридцять, суто лікарську, а може й особистого характеру, трагедію. Відтоді кинув лікувати. Однак інколи, у виїняткових випадках, їхав до тяжко хворого й не відступав від його ліжка, аж до розв'язки, найчастіше цілком безкорисно, — смерть пацієнта сам відхорював. Колеги-лікарі кликали його також на консультації в якихось серйозних, складних випадках, як людину глибокого знання і того особливого чуття чи інтуїції, якою рідко бувають обдаровані лікарі. Був тоді нерадий, що виривають його із самоти, що мусять голитися, одягатися, а в дійсності переживати знов оте „щось“ йому лиш відоме. Вислухував хворого довго й уважно, дивлячись глибоким поглядом у його обличчя. Потім сидів мовчки, задуманий, почувуючи свою кострубату брову, заки брався писати рецепту, або коротко, ляконічно вповідав колегам свою опінію та хутко втівав. Взагалі мав опінію чудасія, ерудита і мізантропа. Був нежонатий, чи вдивець, цього ніхто з певністю не знав, і це в'язалося, здається, з тією якоюсь пережитою його трагедією.

Жив доктор Сологуб сам у великому домі, повному челяді, як залишив йому батько. Не любив життєвих змін; всяка переміна, новина неприємно його вражала. Тож увесь дім, обстановка зберігали те саме обличчя, що двадцять-тридцять років тому, — тип панських культурних заличних дворів XIX століття в Україні. З високими стелями, вікнами й дверима, прикрашеними мосяжними клямками, боазеріями, з довгими, вигідними канапами, фотелями, кріслами з високим опліччям. Важкі дубові столи, „креденси“, комоди та „бюрка“ із штудерними схованками, що дзвонять; книжничі та одержничі — достойно вповняли просторі, спокійні кімнати. У великому кабінеті, над його робітним столом, висіли портрети Сологубів — батьків і дідів, поруч набутих ними у різні часи, картин. Із темної тапети стін виділялися, у важких позолочених рамах, темні образи майстрів доби відродження та ясні, насичені

барвами, образи сучасних західніх малярів, а також польських та московських, серед яких тулилися скромно: Іжакевич, Крамський, Пимоненко. Сам доктор Бенедикт не придбав вже ні одної картини, крім прегарних штихів Юліюша Коссака, але також і не визбувся б ніякої за найбільшу ціну у найбільшій скруті, хоч різні музеї, всякі приватні збирачі картин, офіровували йому великі суми за оригінали Гольбайнів, пейзажі Рюїсдаля. Все, що застав у цьому домі по батьках, із чим зрісся і старівся, творило невід'ємне його оточення, непорушний клімат цілого його життя. Під цим оглядом був непереплачений консерватор.

Не мав також великого нахилу до господарки. Фільварком управляв економ Мартин Водзінський, середніх років чоловік, якому той довіряв безмежно, як усім взагалі, часто не маючи для цього найменших підстав. Любив сидіти в своєму кабінеті, в хатньому халаті, капцях, читати, курячи безперейно добрий, міцний турецький тютюн. Мав гарну книгозбірню, передплачував часописи краєві та закордонні, наукові журнали, сам писав якусь наукову працю.

Крім припалу до книжок, мав друге успадковане по батькові замилювання — коні. Тримав декілька кляч-маток чистої арабської крові та англоарабського жеребця Дон Жуана; розвів невелику стаднину висококасових коней, які продавав, за великі гроші, рідко й неохоче. Ставився до них як до своєї близької родини.

І ще мав доктор Сологуб одну нещасливу пристрасть: вряди-годи запивав і кожен раз відхорював це досить важко. Це траплялося разів три-чотири в рік, коли з приводу іменин, чи якоїсь іншої okazji, збиралося у нього виключно чоловіче товариство старих приятелів, ще з часів гімназійних, студентських. Це були такі самі самітники, як і він, життєві невдахи, трохи філософи, трохи сибарити, яких об'єднували спільні замилювання до книжок і коней — „Братство бібліоманів“, або „Лицарі зеленого поля“, як вони себе звали.

Тоді зрівноважена, епікурейська докторова вдача виступала нагло з берегів. В ньому обзивалися раптом давні студентські замашки, юнацька очайдушність. Пляшки з коньяком, горілками, шампаном стріляли, мов дитячі коркові пістолі. Зінько, кухар, також напідпитку, варив, пік, смажив. Єринка бігала у чорній запасочці, з червоним поясом, у мережаній, вишитій чорною низною сорочці, в червоних коралях, із заложеними кругом голови косами, з лентами ззаду. Доктор любив, щоб челядь ходила у народній українській ноші, не терпів усяких „кохт“, „хвартушків“, а також англійської ліберії. Єринка вносила й виносила полумиски, вази, саятирки. Шиманська рудо-білява, із дурновато-злыми синіми очима, накрашена, вичепурена, метушилася по цілому домі, верещала на челядь, намагаючись своєю запопадливістю звернути на себе увагу доктора та гостей.

Гостина затягалася інколи на декілька днів. Потім ставало пригнобливо тихо. Доктор лежав хворий, з компресом на голові та серці, челядь ходила нишком навшпиньках, не грюкала дверима. Бабка Мокрина стурбовано ходила біля нього, вуркотіла, уболюючи тужно:

— І треба тобі було, Бенедю, тієї біди? І якої то нетрі напиватися того шампана? Хіба ти не знаєш своєї природи?

Доктор підводив на неї напівтямуші, винуваті очі, мовчав і вертав. Або, коли проходив гострий „кацен'яммер“, починав до неї робити всякі глумливо-кокетливі міни, як тоді, коли йому було три-чотири роки. Мокрина починала сміятися до сліз, кивала головою й махала руками.

— Ой, і не сором тобі, Бенедю? Чисто як маленький, ха-ха-ха!

Мокрина належала також до ненарушного стилю цілого дому, як невід'ємна його окремиця, як вічно тліючий десь у куточку необхідний каганчик.

Так бувало після бенкету. А проте, доктор Бенедикт був мила, дотепна в товаристві людина, широкоосвічена й гуманна. Мав щедрю, широку вдачу, звичайно неговіркий, трохи набурмошений, — коли починав гуляти, бажав, щоб усі вдома гуляли.

Тож коли по трьох тижнях знов заїхала під ганок красносільська дорожка з парою карих коней, і жвавий біловусий Проспер Улашин вискочив з неї з легкістю юнака, — його красень возій, Кирелью, насмілився наздогад спитати (возії, звичайно, найкращі психологи своїх панів):

— Прошу пана, чи можна випрягти коні?

— Випрягай, випрягай! — відповів за гостя господар, що саме вийшов йому назустріч.

Та Улашин стримує підняв руку, мовляв: пожди, — і звернувся до доктора:

— Чи не було б краще, пане Бенедикте, поїхати нам зразу оглянути стаднину? А це ось, — вказав немолодого бравого панка, що приїхав з ним разом, — це пан Дебогорій Мокрієвич, про якого ми говорили останнім разом. Він також гарячий коняр.

Стискаючи руку гостя, доктор взяв її в свої пухкі долоні й хвилину мовчки дивився в його обличчя.

— Дуже радий привітати вас у себе, — промовив сердечно, — давно хотів познайомитись з вами.

— Тоді бажання було обопільне, — посміхнувся Мокрієвич. — Я знав вашого батька, славної пам'яті доктора Ореста Сологуба. Ми з ним часто зустрічалися у Комарова.

— У старого Комара в Одесі, — притакнув доктор, — у Михайла Гуманця. Авжеж, вони приятелювали. А я про вас наслухався від пана Проспера. Який же це щасливий випадок закинув вас у наші сторони?

Мокрієвич знов засміявся.

— Дійсно випадок і дійсно закинув, — відповів ухильно. — Речі, що діються понад нами.

Улашина, видно, брала нетерплячка.

— То як же, панове? Їдемо зараз до коней, чи ні?

Доктор розвів руками:

— Якщо панове не втомлені дорогою...

— Їдемо, їдемо! — підхопив Мокрієвич.

— Тоді сідаймо до моєї брички, щоб не гайнувати лишнього часу на запрягання коней. Командор напевно приїде щойно по третій годині. Отже встигнемо вернутися в пору.

Поїхали.

Фільварок Сологуба лежав нецілу версту від дому. Мурована стайна розділена на дві половини. В одній стояли у клітках клячі-матері, жеребні і з лошатами. З окремої клітки гордо виглядав прекрасний огир. Доктор відсунув клітку та ввійшов у середину. Високий англо-араб з білосріблястою шерстю на чорній, як гебан, шкірі висунув до нього сап'яновий писок із роздутими ніздрями та заіржав тихо.

— На, на, ласуне! — всунув йому в зуби грудку цукру й поклепав пестливо.

— Мій Дон Жуан, — сказав не без гордощів.

— Чудовий, — похвалив Мокрієвич. — Шия, око, ніздрі, обсада хвоста. А голова, а ніжка! Клясично арабське все, тільки зріст англійця. Доктор повів гостей далі.

— Це мої робочі коні, — показав на другу половину стайні.

Вийшли на розлогу загорожу в полі, де пасся молодник. Плекані расові коники по рокові й по два, збіглися до них, витягаючи до доктора ласі мордочки. Він обділяв їх грудками цукру.

— Але ж бо вони плекані у вас, — любувався Мокрієвич.

З докторового лица не сходила мрійлива усмішка. Улашин в якимсь скупченим зворушенні мовчав.

Високий, смуглявий, з горбатим, сухим носом, з білим вусом, бровами, з білим, розвіяним чубом, мав, мабуть, біля шістдесятки. Але вірлині очі горіли молодечим, степовим якимсь блиском. Задивлений у табун мав дещо розхилений рот. Був чудовий. Дебогорій Мокрієвич глянув на нього боком і штовхнув непомітно доктора в лікоть, вказуючи на нього очима.

— У вас тут не тільки расові коні, — сказав, посміхаючись. Той з усмішкою притакнув головою.

Всі три творили цікаву картину, стоячи серед табунцю молоденьких коней. Доволі дебелий, військової виправи, з енергійним, мов відлитим з металю, обличчям, гострими очима, Дебогорій Мокрієвич нагадував кречета, і Сологуб монументально спокійний, трохи вайлуватий, з обресклим обличчям, розумними глибокими очима під кущами кострубати, сивіючих брів. Стояли. Всі три розмилувані, надхненні конярі. Оглядали, оцінювали кожного коника зокрема, до найменших подробиць.

— Маєте чудовий расовий підбір, — сказав Мокрієвич. — Я радо, дуже радо набув би у вас он цю рожеву шпачку. Гляньте, що за шийка, голівка, ніжки. Справжня Афродита. Або он та друга; яка у неї небувала масть.

— Ніби у склянку молока капнуто краплю крові, а вона дивно якось розплилася, мішаючись з молоком, — завважив Улашин.

— Ага, ага, — підхопив Мокрієвич. — Велику краплю густої крові до склянки молока. Чудове порівняння!

Улашин засміявся:

— Бачу, ви не тільки конесор, ви ще й мистець.

— Порівняння ваше, я тільки ледь-ледь піддав киновару, — відповів Дебогорій і звернувся до Сологуба: — Як же буде, дорогий докторе, з Афродитою? Маю велику охоту купити її.

Доктор, подумавши, зідхнув.

— Дозвольте відкласти цю справу до завтра, — муркнув похнюплено. — Мусимо вертатись, вже пів четвертої; може над'їхати командор.

— Йому коня продати, — всеодно що поховати дитину, — тихо засміявся Улашин та обняв рукою плечі Дебогорія.

* * *

Поголившись та помившись, всі три сиділи в кабінеті Сологуба, коли над'їхав Амос Меленевський, т. зв. командор. Чвіркою чалих коней, каретою з гербами, з возієм та льокаєм у ліберії. Приїхав саме, як передбачив Улашин, о третій годині. Доктор шанобливо взяв його під руку й повів до його кімнати та наказав зразу подавати обід.

Меленевський був один із багатших діличів Поділля. Мешкав у своїй чудовій Нараївці, успадкованій якимсь чином по Стадницьких, колишній резиденції славнозвісного бешкетника-гуляки Миколи Стадницького. Аристократ, учений дослідник старовинних фоліалів, учився переважно в Римі, бував у Царгороді, Атенах, Мадриді. Центральна Європа його не приманювала; знав її, був пересичений, розчарований нею; пророчив близький захід європейської культури. І, що найдивніше, будши кавалером якогось католицького ордену, в ступні командора, довголітній дослідник-прихильник Аверроеса, аверроїстів та їх філософії, на старість цілком звернувся симпатіями до близького південно-мусулманського сходу.

До Орестова приїздив раз у рік, на декілька днів. З доктором Сологубом в'язала його якась романтично-містична нерозривна приязнь з молодечих літ, ще з гуманської гімназії, де вони обидва вчилися. Якийсь глибокий сантимент, спільність деяких уподоб, поглядів, хоч Сологуб уважав себе демократом, лібералом, колись навіть революціонером. Меленевський, як і доктор, любувався в конях, хоч до коня, мабуть, не приторкнувся зроду без рукавички. Був середньо високий, трохи похилий, з невеличкою, підстриженою бородою. Все одягнутий на чорно, вишукано елегантно, і завжди в турецькому фезі. Привозив із собою якісь рідкісні вина, гаванські цигара, люльку і наргіллю, — химерний пан-дивак висококультурного стилю. Загально був знаний як „командор“ і так його всі звали.

З Улашином також були здавна знайомі. Пан Проспер, хоч віком між усіма найстарший, не визначався ніякими особливими чудернацтвами; добре звичена, освічена і світська людина, рівної веселої вдачі, з чарівним усміхом, до всіх однаково привітний і прихильний, зберіг якусь молодечу бравість лиця і рухів, з вічно молодого, ясною душею.

Власне, в цілім сьогоднішнім товаристві тільки Дебогорій Мокрієвич був ніби homo novus. Улашин пізнав його зимою в Києві під час контрактів. Захоплений його цікавою індивідуальністю, запросив до себе в Красносілку, оповів про нього Сологубові, а той обох запросив до себе. Постать Мокрієвича зацікавила і командора, адже про нього прогула Україною нещодавно неабияка слава. Сиділи тепер один проти одного, приглядаючись один одному з цікавістю: командор дискретно, з-поза хмарки тютюнового диму, — Дебогорій Мокрієвич бисто та отверто, дивлячись співрозмовцеві в очі. Мав біля п'ятдесятки, темпераментний в рухах та мові, робив враження людини запальної ідейно-активної вдачі, романтично-ідеалістичного покою. Така й ішла про нього слава — революціонера народника, з неспокойним, навіть авантюрицьким минулим. Усім було відомо, що років тому двадцять поривався підняти повстання в Україні. Арештований, у дорозі на каторгу, втік закордон. Тепер, по двадцятьох роках об'явився знову нелегально, покладаючись на закон часу, що затер слід по ньому, та його самого змінив чимало.

Приявні тут знали, що він шукає якихсь зв'язків з поляками, тобто з революційними польськими колами в Україні і ненароком наткнувся на Улашина. Рад був тій зустрічі сьогодні як із Сологубом, так і з Меленевським.

— Здається, ви були прихильником Бакуніна, з його революційним анархізмом? — запитав обережно командор, коли перейшли з їдальні до вітальні, де їм подали чорну каву з лікерами.

— Так, відповів той живо. — Мене захопила власне активність того руху. Проте, в Женеві я змінив свій погляд. Нам, українцям, ніяк не подорозі навіть із найрадикальнішими російськими революціонерами. Вони дивляться на нас тільки як на стріливо в здобуванні позицій для себе. Скажім простіше — до опановання влади в Росії. Але шляхи наші хутко розійдуться — на другий день після революції, тобто нашої спільної з ними перемоги, вони захотять використати її тільки для себе. Бо ж саме поняття революції в нас і в них цілком неоднакові. Вони розуміють тільки соціальну, клясову революцію, скинення самодержав'я, але ніколи не зречуться своєї „могучої“ імперії, отого державного зліпку з чужих земель і народів, отої ненаситної, кривавої потвори, що зветься Росія. Вона для них мусить залишитись така, якою її царі здобули, — одна і неподільна, недоторкана цілість. Коли хто гадає, що ті російські революціонери, ті соціалісти, анархісти думають інакше, той помиляється стократно. Вони гарно співають про широку волю „руссака народа“, але не народів, підкорених ними. А якщо вдають інших, то тільки доти, доки самі не захоплять влади. В цьому я певен. Я зрозумів це зразу, зіткнувшись із ними ближче в Цюріху, в Женеві. Такої думки, власне, про них і Драгоманив.

У нас клясова революція не до подумання без національної. Нема соціального визволу в національній неволі.

— Що ж ви думаєте супроти цього, якщо вільно спитати? — підвів на нього важкий, допитливий погляд Амос Меленевський.

Дискусія, власне, почалася ще під час обіду, тепер продовжувалась.

— Думаю, що нам, українцям, спільної мови не з москалями шукати, бо це надаремно, а з поневоленими нашими братами, чи пак товаришами не долі й неволі, — з білорусами, литвинами, поляками, прибалтійцями, з народами Кавказу.

— Маєте нас трьох за собою, — муркнув не то жартом, не то поважно господар. Мокрієвич зразу відбив цей неповажний тон, мов тенісовий мяч. — На трьох колонах годі спирати велику будівлю, — кинув саркастично — хоч би ті колони були із самої криці. Я говорю про спільну велику революційну акцію.

— Я поділяю думку пана Дебогорія, — обізвався Улашин. — Поскільки я добре його зрозумів, він прийшов шукати серед нас, поляків, одностудців у спільній боротьбі, проти спільного ворога, за нашу і за вашу волю. Чи так, пане Мокрієвич?

— Так. Я приходжу до вас із закликом до спільної акції.

Він встав і схвильовано заходив по кімнаті.

— Власне, нам українцям з поляками завжди було б подорозі, якби вони зуміли раз колись це збагнути, визбутися своєї історичної манії „од можа до можа“.

Говорив неначе до широкої невидної аудиторії, дивлячись у стелю.

— Якби ви навчилися хоч трохи думати реально. Реально і чесно, щодо своїх найближчих сусідів, цих товаришів долі й неволі. Вже сама дійсність примушує до цього. Сама реальна дійсність. Адже ж добиваєтеся цього, що й ми. А бити спільного ворога спільними силами буде і нам, і вам легше.

— Цілком логічне і слухне міркування, — притакнув Меленевський. — Але ж цього мало.

— Мало, — підхопив Мокрієвич, — бо треба обопільно широко думати й хотіти. Хотіти й діяти. Якби ж ви, поляки, могли це збагнути!

Знайти в себе для цього добру і розумну волю. Простіть мою щирість. Я тому й прийшов до вас, щоб щиро з вами говорити. Тільки об'єднані сили всіх під'яремних народів зможуть подолати цю хижу потвору, цього удава, що зветься Росія. Для цього є два шляхи: або внутрішню її перебудувати, тобто повести її шляхом еволюції, як каже Драгоманів, мовляв, революція тільки там доцільна, де робітничі й селянські маси, разом із проводом інтелігенції, досерли до цього; або просто її розвалити одним могутнім внутрішнім зривом, розсадити, як пороховий погреб.

— Драгоманів інколи крутиться у блудному колі, — обізвався Улашин. — Щоб перевиховати робітничо-селянські маси та бюрократичну російську інтелігенцію, треба мати в державі відповідні умови, бодай у рамках якогось мінімального лібералізму, і довшого часу. А ті умови сам Драгоманів рекомендує здобувати шляхом поступу, еволюції. Виходить, отже, якесь блудне коло.

Мокрієвич знов пройшовся по кімнаті.

— Не беруся Драгоманову заперечувати, але я органічний прихильник революції. Це не значить, що я вірю в російську революцію, в саму революційність російського народу. Зате я вірю в нашу революцію, тобто нашу (ткнув себе пальцем у груди) і вашу, — показав на всіх. — Коли в Росії вибухне колись революція, а це така ж неухильність, як від пережертя гострий шлунковий розстрій, — то зроблять її не росіяни, а всі під'яремні народи. Всі москалі в масі стануть проти цієї революції, в цьому я певен. Їм тільки треба скинути царя і посадити на його місце другого сатрапа, що буде зватися якось більш демократично, — наприклад, диктатор, — розреготався.

Всі засміялися. Навіть командор заяснів на мить рофлексом загального настрою та беззвучно заплескав в расові, пещені долоні.

Нараз звідкись з просторів залунала пісня. Мокрієвич підійшов до вікна та підняв насторожено палець, прислухався. Молодий, соковитий чоловічий голос линув лунко хвилями, вливався м'яко в кімнату. Виразно виляскували рвучкі, очайдушні слова любовного признання.

„Ой, лихо мені! Цить серденьку, цить, мовчи!

Полюбив я карі очі, а тепер хоч гвалт кричи.

І не їв, і не спав, все на думці — ох та й ох!

Зовсім козак дурнем став, а в серденьку тьох та й тьох!“

— Багатющий ліричний тенор, — захоплювався Дебогорій. —

— Це десь неначе в кінці мого саду, — муркнув доктор.

— Чудово! — розкинув захоплено руки Мокрієвич. — Слухайте!

„Ой, ви очі, очі карі. Не моргайте так на всіх.

Через вас піду на мари, а вам буде тяжкий гріх...“ — жалівся десь нещасний Адоніс і тужний його зойк виляскував дзвінко у безгомінній тиші подільської, духмяної ночі.

— Та це мій Кирель-неборака так витьохкує-упадає соловейком, — засміявся Улашин. — Чи не до вашої Єринки, пане Бенедикте? Має, шельма, прекрасний, хоч сировий, тенор.

— Багатющий ліричний тенор, — захоплювався Дебогорій. — Дайте йому школу...

— Ще й до того... красень, — завважив Улашин. — Скільки то пропадає в народі таких самородних талантів.

— Але вертаймось, панове, до нашої розмови, — обізвався командор. — Ви сказали... — звернувся до Мокрієвича.

— Так, так... Росію треба розвалити, — продовжував з палом той. — Розбити загальним зривом всіх під'яремних народів, одноцілим стихійним вибухом. Саме ви, поляки, здібні зробити революцію, так само як і ми. Ви без нас, як і ми без вас, не вдіємо нічого, не доконаємо головного діла, не досягнемо головної мети. До цього ще треба притягнути всі інші народи, створити один революційний фронт, одну всеохопну пожежу. Історія й життя нас навчили, що всі наші та ваші льокальні повстання Москва зразу залила кривлею та погасила, вживаючи навіть одних проти других.

Ходив і говорив. Був пориваючий у своєму піднесенні, в своїй полум'яній вірі, в широких вимахах рук. Кожен м'яз в його лиці та рухах був налитий енергією, напругою якоюсь. Щось жагтіло, кипіло в ньому.

— Тому приходжу до вас із закликом до спільної акції, до внутрішньої підготовки своїх країв та людей. Ідею спільного зриву треба поширювати серед проводів кожного народу, а в маси кидати скрізь іскри майбутньої страшної пожежі, що мусить охопити цілу цю імперію. З тієї пожежі має народитися Воля. Акція мусить бути розчислена на блискавичний, всеобіймаючий зрив. Короткий, але загальний, від Висли по Урал, Волгу; від Чорного моря, Каспії по Балтійське та Біле море. Треба діяти енергійно, хутко; притягнути до акції всі активні, динамічні сили, найкращих, найживіших, найжертвенніших людей. Все живе, запальне, молодече.

Це говорив вроджений мрійник-революціонер, пориваючий народний трибун, фанатично упевнений в своїй правді. Його слухали захоплено, але й неменш скептично три бібліомани, лицарі зеленого поля, скептики і сибарити, думаючи поблажливо, що Дебогорій перебрав, мабуть, дещо у випитій кількості коньяку та шампана. Ні, власне не три, а два з половиною. Бо друга половина Проспера Улашина молитовно корилася блискучій постаті промовця.

— А чому тільки все молодече? — здивовано і простодушно запитав він.

Всі відрухово засміялися.

— Молодече — я розумію — живе, сильне, здорове, здібне відчувати, вірити, хотіти... — відповів Мокрієвич. — Здібне до пориву, до чину, оте молодече в людях, що ніколи не старіється, таке як ви, пане Проспере!

І сміх ще гучніше пролунав в кімнаті. Меленевський трохи чутніш поплескав у долоні. Може, сумнівався, чи Мокрієвич, дійсно, перехопив трохи алькоголю. Його недавнє революційне минуле, мабуть, живо пригадалось усім. Проте, дивився на нього не без приємности, скептично приплющуючи вії, — сибарит і скептик, дослідник Авероеса, філософ у червоному фезі.

— Панове! — почав Дебогорій тоном нижче, мабуть, відчувши повів цього скептицизму. В його голосі забреніло тепер щось ліричне. — Панове, я до вас приходжу не лише як до поляків. Я міг безпосередньо звернутись до поляків у Кракові, Варшаві. Шукати там, у польському масиві, відгуку на мої ідеї. Можливо навіть, я знайшов би їх зразу, бо вони живуть там, як невисихаюче джерело підземне. Вони могли б мені повірити й не повірити, бо я їм чужий, як вони мені. До вас я говорю, як до людей моєї крові, української крові, що пливе в ваших жилах, дарма, що під покровом чужої віри, чужої культури. Ваша польськість — це тільки тонесенько виправлена шкіра у польській гар-

барні, але кров під нею б'є чиста, українська, червона і дух землі цієї, що вас породила. Невже ви не відчуваєте голосу її? Тої землі і крові? Дивіться, як ця кров і дух виявляють себе на кожному кроці, — показав рукою на штими Юліюша Коссака, розвішані по стінах. — Хіба майстер не тієї крові зміг би так передати дух степу і коней? Ваша місія тут в Україні — впливати на той „масив“ польський там, у Краковах, Варшавах, зайняти щодо України розумну і чесну позицію. Годі дивитися на український нарід і на його землю, як на польську клуню з пшеницею та буряками, а на нарід український — як на робочу силу для всяких галапасів, якими ви тут досі живете. Хочете мати незалежну Польщу, — мусите хотіти вільної України, без якої ви — як билина в полі. Перший-ліпший вітер із заходу, чи сходу змете вас як порох. Без вільної України не буде вільної Польщі, — запам'ятайте це. І то вільної без клаптика нашої землі. Бо тільки така Польща може існувати, поруч вільної соборної України. Не той ваш каракатий фантом „від можа до можа“, як за Ягайлонів. Ягайлони не вернуться. Ваша місія, панове, виробити собі цей реальний погляд, як підставу політики поляків супроти України, Білоруси, Литви. Виробити й всилити всім землякам вашим, всяким набундюченим сучасним Заглобам із галицького союму, це реальне думання і з цими кличами станути пліч-о-пліч з нами проти спільного ворога — Росії. Бо коли будете йти з москалями проти України, як в Андрусові, — ми підемо з німцями і з самим чортом проти вас. Іншого виходу нема... — розвів руками.

Запала тиша. Скрипнув паркет. Шиманська увійшла засвітити лампу. Ніхто не відповів на її вкрадливий привіт. Всі були в трансі кинутих шойно думок і слів.

Амос Меленевський, заплющивши очі, сидів, відкинувши голову на опліччя фотеля. Сологуб похнюплено мовчав, почухуючи вряди-годи брову. Улашин міцно сціпив пальцями руки, не зводячи впялених у промовця очей. По його щоці тихо спливала заблукана звідкись велика сльоза та по вусові скочувалась долі. Він встав, підійшов до Мокрієвича та обняв його.

— Нехай боги ведуть вас та охороняють, — промовив зворушено. — Ах, як нам таких треба! Багато, багато!

Мокрієвич тепло стиснув йому руку. Потім декілька разів пройшовся по кімнаті, поскиуючи вус і раптом заспівав:

„Запрягайте, хлопці, коні, коні вороні!...“

Сильний, але оксамитний, чистий баритон прозвучав якось несподівано серед нічної тиші, ніби перегукувався з тим співом з простору.

— О, то ви і це вмієте?! — сплеснув руками Улашин. — Яка несподіванка! Таж ви маєте також чудовий голос.

— Еее! Той кращий, — махнув рукою у вікно Мокрієвич. — Молодий...

У столовій годинник прозвонив десяту.

— Як думаєте, панове, не заграти б нам вінта, отак для відпруження? — немов прокидаючись із сну, промовив Меленевський.

Господар підвівся, став метушливо розкладати картовий столик. Гра протяглася далеко за північ, при вінтовій гутірці.

Через відімкнені вікна вливалася в кімнату тепла вереснева ніч.

* * *

А під яблунею, на кінці саду, творилася тиха містерія кохання. Він почув дзенькіт намиста і ледь чутний шелест трави. Схопився та протягнув руки. Єринка просто впала йому на груди, зацімліла від бігу.

— Думав вже, не вийдеш... Переждав, перетужив цілісенський день і вже втратив надію...

Таж гості, — шепнула. — За день не присіла й разу. Шиманська не дала дихнути.

— А я виглядав, а я ходив, зазиравав у всі двері, думав, може хоч звіддала побачу. Возії грають біля стайні в карти, а я як дурень блукаю, нудьгую. Занудився геть...

— Я бачила з вікон.

— І хоч би раз вискочила, на одну хвилину. Хоч би подивився, яка ти удень, чи така гарна як уночі? А ти, мабуть, геть забула про мене...

— Ой, Кирелю! Кирелю!

— Скажи правду: маєш тут якогось хлопця, дуриш тільки мене?

— Ой, Кирелю! Кирелю!

— Чом же не йшла так довго?

— Таж не було як. Я ж тобі гукнула з креденсового віконця: „Під яблунею!“. Не чув?

— Чув. Але коли? Думав хутко. Оце ж витоптав стежку через увесь сад, від яблуні аж до перелазу, від брами до стайні. Усю траву викачав, витовк під яблунею. Так і пропав день.

— Пропав... — зідхнула сумно, пригортаючись.

— І спав, і співав, і свистів, — засміявся тихо. — Цілісенський день.

— Ну, тепер вже ніхто не покличе. Вже все поробила.

— То хоч ніч буде наша. Може вже не втечеш від мене?

— Ні, — шепнула, — і затулила йому поцілунком губи.

Сіли на траві. Він міцно тримав її руку в своїх долонях.

— То кажеш, не забула?

Вона тільки дужче пригорнулася до нього.

Взав її личко в обидві долоні, дивився у вічі.

— Гей, Єринко, Єринко! Чи не дала ти мені якогось дання отоді, як винесла чарку, га?

Засміялись обоє.

— А як ти поїхав, — проказала тихенько, — я так і полинула уся за тобою. Тільки й думок що про тебе.

— Що ж воно таке, скажи?

— А я знаю? Може, це ти мені завдав якихось чарів...

Знов засміялися. І тоді долинув до них з двору могутній, бравий спів:

„Запрягайте, хлопці коні, коні воронії!...“

— Хто це? — стрепенулась Єринка.

— Мабуть, той, що приїхав з моїм паном. Здрово співає... От, якби я так умів...

Спів прозвучав, обірвався й завмер. І вони чомусь разом зідхнули. Може, несвідомим якимсь передчуттям, що власне усе пролинає, обривається і завмирає. Та це не були думки ні його, ні її. Їх думки були ясні та спокійні.

— То як, Єринко? Підеш за мене? Не роздумалася?

— Піду! — відповіла твердо.

— І будеш чекати, аж я з москалів вернусь?

- Буду!
- Три роки?
- Доки не вернешся.

Обхопив палко її невеличку, струнку постать у свої сильні, пружкі обійми. Цілу її обуливі собою. Єринка тільки заплющила очі і їй здалося, що це знов несуть їх коні, ті вороні; шаленим, диким вихром, в якусь ясну й прозору безодню. Не знала, не тямала, що діється з нею. Чи багато більше тямив за неї Кирельо?.. Невидна якась, щедра, могутня рука протягла до них кришталеву чашу п'яно-солодкого вина.

* * *

На другий день була неділя і Перша Пречиста — уродини доктора Сологуба. Чекали ще якихсь гостей. Кухар Зінко в піднесеним настрої рихтував особливий обід, склавши меню ще з вечора з доктором, який лежав уже в ліжку. Мали бути, крім перекусок всяких до горілок, — раки, карасі в сметані, паштет з куріпок та перепелиць, бульйон з пиріжками, начинений трюфлями індик та пльомбір. Зінко ходив, як індійський маг, у всьому білому, підхмелений та надхненний. Це він подав до загального відома, що чув від самого доктора, ніби має бути на обіді якийсь великий „казьонний“ пан та обидва пани Єловицькі з Верхнянки. До столу мав подавати льокай пана Меленевського Савицький, якого вся челядь величала паном Савицьким.

Єрина відпросилася у самого доктора до церкви і до маминого брата, дядька Ригорка. Одягла чисту льняну сорочку по мамі, помережану й вишиту чорною низзю, на подільську моду, чорну нову запуску, з-під якої видно було на пів п'яді мережану підтичку. Підперезалася червоним поясом, взула свої жовті сап'янці, що доктор справив їй на Різдво, начепила коралі, єдину цінну спадщину й пам'ятку по мамі, поїдені вже трохи. Дві чорні довгі коси спустила, перев'язавши голову червоно-зеленою биндою та невеликим віночком з волічки. Взяла в руки перкалеву білясту хустину та подалася до Тульчина до церкви. Під тополею на закруті дороги чекав її Кирельо. Він делікатно взяв її за руку.

— Оце вперше приглянуся до тебе вдень, — сказав, зазираючи їй в обличчя.

Єринка спалахнула рум'янцем та підвела на нього осяяні радістю і щастям закохані очі. Йшли мовчки. Всі слова розмови заступив гарячий стиск його руки на руці Єринки.

З Орестова до Тульчина було несповна три версті, які могли декому стати і за шість. Поки прийшли — Служба Божа вже кінчалася. Вони достояли в церкві до кінця, — Кирельо праворуч дверей, Єринка ліворуч, — і знов разом вийшли. Люди чомусь зглядалися на них, проводили захопленими очима. Вони не помічали нічого. Пішли у місто. В Тульчині саме був празник. Торг був святочний, набитий крамом, людьми. На рундуках повно всякої всячини: печива, ковбас, м'ясива, бубликів, сластьонів, одержного краму, наместа. Білоусівські лірники, що вміють напрочуд співати божі пісні та сороміцькі й лягтися, ладжинські ганчарі, викрикували, хвалячи свій товар. Єринка, що мало коли бувала на ярмарках, такого пишного, багатого торговища ще не бачила. А може то їй усе сьгодні видавалося краще, пишніше як завжди. Кирельо весь час тримав її за руку, — вони зупинялися тут і там, видивляючись на всякі дива.

— Яку хочеш хустку? — спитав її, підвівши до рундука з хустками.

Вона дивилася, дивилася у захопленні, не знала, котра краща, ткнула пальцем у жовтяву з маковим квітом.

— Ця, — сказала несміло.

— Ну, то бери її. Скільки за цю хустку? — звернувся до крамарки.

— Карбованець і два злоті.

Заплатив без торгу. Хустка була гарна, тернова, велика, горіла маковим квітом. Єринка уперше бачила таку, аж боялася брати.

— Бери, бери, Єринко!

Потім повів її до краму з намистом, вибрав чотири низки справжнісенських коралів, червоних із срібними ободочками. Жид заправив по чотири рублі за разок, а по торзі віддав усі за десять. Керельо сам почепив їх Єринці на шию.

— Це матимеш, Єринко, пам'ятку від мене, — сказав, стискаючи її руку, коли пили квас та хвіялку біля рундука, їли бублики, медяники та цукорки. — Щоб не забула мене. Глянеш на коралі й згадаєш Киреля.

Єринка дивилася на нього щаслива, не могла вимовити слова, а проте, десь глибоко у грудях щось її щемило, ніби малесенька грудочка льоду. Він наче відгадав це і, зідхнувши, промовив:

— За два тижні піду на призви, а там буду жеребки тягнути, — і засміявся ніби весело та налив Єринці знову зимної хвіялки.

Походили, подивились на місто, на величезну палату у два поверхи, під червоною бляхою, забудовану мов величезна гранчаста підкова. Перед нею стояв високий обеліск з чорного граніту.

— Що це? — спитала Єринка.

Кирельо знизав тільки плечима. Звідки мав знати, що це пам'ятник вічної ганьби родові Потоцьких, поставлений тут сто років тому царичею Катериною за вірність Росії та зраду Польщі.

— А хто його знає, що воно за стовп, — сказав, подумавши.

Купив ще Єринці соняшникових та гарбузових зернят повнісеньку білу хустку, в'язанку бубликів та пішли назад. Подорозі вступили в ліщиновий гай у ярку. Кирельо натрусив горіхів-лушаків, що саме обсипалися, і якимось ненароком забрели в таку затишну гушавину між куші ліщини й просиділи в траві до заходу сонця.

На шляху, де треба було повертати до Орестова, він перескочив паркан та попростав через сад до стайні, а Єринка стежкою навпрошки пішла до пекарні. Несла гостинці від маминого брата, дядька Ригорка, на диво та заздрість усіх, хоч коралів не показала нікому, тільки тернову хустку з маковим квітом.

* * *

У докторовій вітальні зібрався весь „клуб бібліоманів“. Перед полуднем приїхали два брати Єловицькі з Верхнячки, Оскар та Адам, ставні, тонконосі, з тієї старокозацької раси, що добре збереглася серед т. зв. „кресових“ поляків. Обидва вже шпакуваті, переконані старі парубки, Єловицькі славилися расовістю та культурою. Господарили собі разом у своїй Верхнячці, часто виїздили закордон, то один, то другий, назміну, щоб не зацвісти провінційною ряскою, — казали. Тому були завжди в курсі культурного життя.

Трохи переогодом приїхав також і „казьонний пан“ із Гайсина, про якого говорив Зінько. Це був голова „шляхти“ (предвадїтель дворянства“, або „маршалек шляхти“ по-польськи), особа виборна, але носив „казьонний кашкет“ чорний, з червоним верхом — привілей шляхетський (дворянський). Це був Чайковський Садик Паша, син славнозвісного колись Михайла Чайковського Садика Паші і туркені, вихований у Парижі та Петербурзі і, наче на глум свому батькові, цілком змосковлений.

Покійний старий Михайло Чайковський, що десять років тому наклав на себе руку, маючи сімдесят вісім років, української крові і роду споляченого, як уся українська шляхта, з переходом на католицтво через унію, польський письменник т. зв. „української школи“, запеклий ворог Росії, все життя мріяв про її загибель. В сорок років їздив з Парижа до Царгороду, як тайний агент Франції. Одружившись з туркинею, прийняв тоді іслам разом із князем Йосипом Воронєцьким, і, як Садик Паша, організував у Туреччині, під час кримської кампанії (1853-6 рр.), українські козачі полки проти Росії. Хоч Росія війну тоді програла і цар Микола I не зміг тієї ганьби пережити, — надії на розвал „тюрми народів“ та визвіл України, Польщі й усіх під'яремних країн, при допомозі Англії та Франції, не здійснилися. Розгромом закінчилося і повстання Дебогорія Мокрієвича двадцять років пізніше, перед самим вибухом другої турецької війни (1877). Та коли цей останній шукав нових шляхів революційних, з іншими молодими однодумцями, — старий Садик Паша-Чайковський, зневірений, розчарований та згірклий, пірнув у письменство. Написав тоді низку історичних повістей, але, видно, і це не дало йому заспокоєння, — покинутий, усіми забутий, у нужді, знайшов його в самогубстві.

Синок тим часом робив у Петербурзі „казьонну“ кар'єру. Ніяких батькових ідей не визнавав і не плекав, зросійщений в кадетському корпусі, не знав ні української, ані навіть польської мови, говорив по-московськи або по-французьки. Мішанина українсько-польсько-турецької крові вилася врешті в московській національності та кар'єрі. А проте, було в ньому щось притягаюче, якась вроджена постава джентельмена. На становищі голови шляхти гайсинського повіту виявив себе перед загалом місцевого „дворянства“, тобто польської шляхти, цілком на місці, як джентельмен-європеєць, до того ще політично-ліберальних поглядів. Одночасно став предметом упадливих заходів польського панства привернути його на „лоно польської“. Якимсь надто крикливим, безглуздим парадоксом була для них російськість сина Михайла Чайковського, патріота і письменника польського, що ненавидів Росію й усе життя борювся проти неї.

Найзапападливіше взялися за це брати Єловицькі, познайомившись із „маршалком“ ближче, ввели його в гурт „бібліоманів“, на що він охоче пристав та ось уперше й опинився в цьому товаристві своєрідних чудаків-оригіналів. Заки приїхав, — доктор Сологуб вишукав у книжницї своїй твори Михайла Чайковського: „Гетьман України“, „Вернигора“, „Кірджалі“ і ніби ненароком кинув їх на п'ятрині у вітальні. Також поклав світлину Садика Паші в якімсь доволі чудернацькім однострої, в турецькому фезі із золотим брозументом, місяцем та зорею, обвішаним китицями. Це мала бути ніби ненависна пригадка зрадницькому синові про славного і трагічного батька. Чи завважив це „предвадїтель дворянства“, чи вдавав, що не завважує, — годі сказати. Сидів на канапі поруч командора Меленєвського, попиваючи по обіді чорну каву,

з виглядом, що почуває себе тут цілком „dan son assiette“, як кажуть французи, — „у свого тарелі“. Розмова велася в легкому сальоновому жанрі, — Чайковський, як запальний мисливець, розповідав про полювання в Сибірі на білих тетерваків-рябчуків. Його уважно слухали, навіть з деяким респектом, вставляючи питання, або завваги, тільки Меленевський не мішався до тієї теми, прислухаючись з посмішкою до всіляких мисливських курйозів.

— Ви не мисливець? — спитав його Дебогорій Мокрієвич. — Чи вільно спитати, як ви ставитеся до тієї теми?

— *Wie ich es sehe?* — відповів той загально відомим тоді заголовком найновішої книжки Петра Альтенберга. Балачка якось зразу перескочила на літературу, спрямована зручним маневром Меленевського.

Це ж, власне, дотлівали останні роки XIX століття. У Парижі саме помер Едмонд Гонкур, один з головних представників нових літературних течій. З появою на Заході таких імен, як Анатоль Франс, Марсель Превб, Шляф, Гольц, Зудерман, Гавтман, Кнут Гамсун, — зближували перші проблиски імпресіонізму, як райдужні випари над застигаючим півтрупом натуралізму. Оскар Єловицький, що вернувся щойно з-за кордону, оповідав про картини нових французьких малярів, які оглядав на осінній виставі паризьких сальонів мистецтва: Піссаро, Дега, Мане, Ренуара.

— Що за казково розкішний кольорит, яка неймовірна легкість форми, рухів, прозорість повітря. Це мистецтво радості життя, насолоди, живої природи, живучих людей, — захоплювався, ходячи по вітальні.

Слухачі сприймали це захоплення досить стримано. Тільки доктор Сологуб, почухуючи зажурено брову, пробурмотів під носом:

— Дайте спокій, панове, з цим імпресіонізмом. Мені довелося бачити недавно картини Бурлюків. Не знаю, чи вони самі божевільні, чи хочять зробити божевільного з мене? Чому поле обов'язково має бути червоне, а корови на ньому фіолетові або зелені? Поверх усього цього ще на щось жовта або рожева ґрата. Це оте модерне мистецтво.

Всі засміялися, крім Чайковського. Пускаючи поволі дим цигара, ніби за бігом своїх думок, він сказав:

— Я вас розумію, пане докторе, хоч Бурлюків не можна зачислити ні до модерністів, ані взагалі до мистців. Але, звичайно, всякі нові течії в мистецтві та літературі сприймаються неохоче, з недовір'ям. Людина по своїй вдачі консервативна, а масова людина поготів. Це якоюсь мірою можна виправдати. Ніде бо, ні до чого не присмоктується стільки шарлатанів, як до мистецтва й літератури. Але кловнів дуже легко відрізнити від справжніх мистців. Самовияв одних і других відбувається згідно з одвічними законами правди, непідробної мистецької правди.

— Це правда, — погодився доктор. — І тому ніякі шарлатанські новатори не зможуть мені замінити Коссака, чи Гольбайнів, — показав рукою на стіни.

— Що торкається імпресіонізму, то це зовсім поважна мистецька школа, — завважив Оскар Єловицький. Чайковський поважно притакнув йому головою. — Як у мистецтві, так і в літературі, — сказав. — Старе наше століття вмирає під тріумфальний похід імпресіонізму. До нього треба ставитися уважно, коли не прихильно.

Доктор заклопотано відсапнув та почухав брову.

— Я вже волю залишитися при Коссаках, Їжакевичах та Пимоненках, — муркнув, трохи спантеличено.

— Маєте слухність, пане Модесте, — підтримав його з солідарності Проспер Улашин.

Запала на мить незручна мовчанка. І знов спокійно перебив її командор Меленевський.

— Рекомендую, — сказав поважно, обкинувши всіх уважним поглядом, — познайомитися з критичними етюдами-студіями Леметра. Незвичайно цікаво потрактовані проблеми сучасного мистецтва, з письменством включно.

— Кажете, Леметр. Його студії „Сучасні“ („Contemporains“) появилися саме четвертим томом.

До Чайковського підійшов Дебогорій Мокрієвич, що не приймав участі в дискусії про мистецтво, підсівшись, запитав руба:

— Що ви скажете на те, що Росія моститься вже на Жовтому морі?

— А що ви скажете на те, що Англія лізе у Південну Африку? — тим самим тоном відповів Чайковський.

— Думаю, що вам, як лібералові, інтереси англійського імперіалізму так само осоружні, як і московського, — відповів Мокрієвич, і обидва розсміялися.

Між ними зав'язалася жива розмова на тему біжучих міжнародних подій. Чайковський був добре зорієнтований у них і не виявляв якоїсь сторонності, натомість Дебогорій виразно акцентував своє антиросійське становище. Він просто й одверто сказав, що єдиним рятунком Європи, як такої, з її культурою, цивілізацією, з її вольностями та гуманістичними ідеалами та з її майбутнім — це розбиття, розпорошення Росії, як майбутнього Джінгісхана, що загрожує не тільки Європі, але й світові. Це тим часом ще замкнений у клітці приспаний удав, який ковтає кинені йому на поталу ягнята: Україну, Польщу, кавказькі народи, прибалтійські. Але ж удав чекає тільки нагоди, коли необачно забудуть замкнути клітку. — Ви розумієте?

— Милій Боже, пане Дебогорій! — перебив його співрозмовець. — Ви так відважно говорите про такі страшні речі. Ми з вами щойно сьогодні познайомилися.

— Так, — спокійно відповів той. — Адже я говорю із сином Михайла Чайковського, Садика Паші.

Це було сказано твердо й голосно, з натиском, і, мабуть, для пана „маршалка шляхти“ доволі несподівано. Проте він підвівся і склав Дебогорієві глибокий поклін. Стиснули собі руки. Чайковський був виразно зворушений. Він хвилину скупчено мовчав. Враз оволодівши собою, тихо засміявся:

— Ви сказали, що удав виповзне та наробить лиха, коли необачно забудуть замкнути впору клітку. А як ви думаете, хто це може зробити?

— Забути замкнути, чи просто відчинити? — перепитав Дебогорій.

— Еге, відчинити...

— Важко сказати, якісь обставини спеціальні, якась *force majeure*. Чайковський нахилився ближче і з натиском сказав:

— Революція, а ви її так хочете, пане Дебогорій.

Мовчали.

— Панове, — обізвався доктор, — тут пропозиція: дві партії вінта, чи загальний дябелок?

— Давайте на відміну, гаразд! — погодилися всі.

Засіли до дябелка (польська газардова гра тих часів).

Пізно, після вечері, гості почали роз'їздитися. Перший від'їхав командор Меленевський, за ним зараз брати Єловицькі (до своєї Верхнячки) та Чайковський до Гайсіна. Улашин з Мокрієвичем залишилися ночувати, мали від'їхати ранком. Було вже далеко за північ, коли погасли в цілому домі світла і все поринуло в сон. Тільки на кінці саду під яблуною гомоніла ще тиха розмова.

— Оце, Єринко, наш шлюб і наше весілля. Щоб ти знала. Вернись із москалів — зробимо друге весілля про людей. Тоді покладу нову хату. Я б і тепер сватав тебе, та залишати саму із старими батьками, щоб ти на них гарувала?.. Тут тобі краще буде чекати на мене. А може приймуть лиш на скачки, шість неділь...

Говорив тихо й розважно, тримаючи її за руку. Єринка похилила голову і слухала мовчки. Адже казав поправді. Горнув її до себе і вона легенько від утоми й безсоння тремтіла. Була щаслива.

— Тільки ж, гляди, Єринко — не зрадь. Не піди за другого, як довго доведеться чекати. Не забудеш мене?

— Ой, Кирелю!.. Якби ти не забув мене там...

— Не бійся, Єринко. Повік не забуду. І нехай мене Господь тяжко покарає, як забуду.

— Ой, Кирелю! І це вже я тебе не побачу хутко?

— Я ще до тебе прискочу разок. Як не з паном, то сам якось проб'юся. Я ще „повістки“ на призви не отримав. Іди, Єринко, спати, бо ж тобі треба рано вставати, робити. А мені також треба хоч часок переспатись, бо чикотень рано любить збиратись у дорогу. Оце зараз полізу в сіно, зариюсь, а ти йди також і не журися...

Саме другі півні проспівали, як Єринка розпрощалася з Кирельом і пішла тихенько до своєї комори. (Далі буде)

Від Авторки. Ідея і задум „Тодора Сокора“ постали у мене в острівській в'язниці зимою 1928-9 рр. Писати його почала я в Здолбунові, майже водночас із „Зорі світ заповідають“, що вийшла у Львові 1933 р. Тоді у Львові написала я більшу частину й „Тодора Сокора“, розгорнувши ширше задуману в Острозі тему. Читала його тоді Федорові Дудкові, Славі та Володимирові Ласовським і ще декому (1934-5), переказуючи їм і всю ненаписану ще частину до кінця. Та „Революція йде“ (данна часу), як продовження „Зорі світ заповідають“, що вийшла в 1937-8 рр., відірвала була мене на деякий час від мого „Тодора Сокора“. Він залишився незакінчений і під час перипетій 1939-40 років загинув разом з іншими рукописами моїми й мого покійного чоловіка. Щойно у Регенсбурзі, в Німеччині, 1948-50 рр., я почала відтворювати його наново. Проте, абсорбував мене одночасно мій „Далекий світ“, який я тоді почала писати, а також публіцистика (теж данна часу — ціла низка статей: „В обороні української мови“, „Скоморохи історії та інші). Мій безталанний „Тодір Сокір“ знов чекав своєї черги. Та ідея й задум, як і тверде рішення конче його написати, ніколи мене не кидали. Навпаки, — він поширювався, поглиблювався, визрівав у мені щораз більше. Я виношувала його роками у думках, душі і серці, радо переказуючи його зміст друзям-колегам, усе з однаковим зворушенням та захопленням. Між іншими, переказала його теж і авторові недавно виданої книжки „Перша любов“ — Зосимові Дончуківі, в домі якого наймала тоді мешкання. Він був захоплений, похвалювався, „як би він написав цю повість“ (?!). „Тодора Сокора я ще мушу написати конче, бо це моя ж ідея фікса, — сказала я. (Пишу звичайно свої речі роками). — А якщо помру, не здійснивши цього, то по моїй смерті можете використати цей сюжет“, — додала жартома, на мить не допускаючи такої можливості. Бо ж яким правом і чином міг би хтось користати з дорібки всього мого духового життя, цілком непокликаний до цього, писати таку виключно мою, особисту річ, створену моїми ідеями, уявою, помислами; виношену десятками років, обдуману до найменших подробиць; із добою, людьми, середовищем відомим

лиш мені. Ніхто, навіть із справжніх письменників, інтелігентних та чутливих, не міг би відтворити цього суто мого сюжету і світу, а тимпаче — Дончук. Сатанічний гумор! Ніколи нікому не даровую своїх сюжетів, як і ніколи не беру їх ні від кого. Це ж все одно, що віддати комусь, чи подарувати свою дитину. Письменник може писати тільки те, що сам створив у своєму доглибному світі; що пережив, передумав, переболів; що знає і розуміє. І тільки інтелектуально-духові галапаси, самі нездібні нічого створити, присвоюють собі чужі сюжети, чужі думки, чужі помисли, чужі твори.

Свого „Тодора Сокора“ я писала постійно, з більшими-меншими перервами, а від 1961 року доволі інтенсивно. Тепер він майже закінчений.

Згадана вище моя розмова з Дончуком була на провесні нашого знайомства, десь у 1955-6 році. Згодом заіснували між нами такі взаємини, які взагалі виключали всяку можливість будь-яких балачок, чи контакту.. Це не заваджало п. Дончукові, висловлюючись літературно, „сплягівувати“ мого „Тодора Сокора“, не дїждавшись моєї смерті. Вибираючись з його дому два роки тому й забираючи свій архів, що лежав у спільній шафі, в коридорі, я не знайшла серед своїх старих рукописів зошит-чорновика „Тодора Сокора“, писаного в Німеччині. „Десь подівся“. Тому, що я мала вже нову його редакцію, переписану в новому зошиті, я за ним не побивалася. Та ось недавно видана повість „Перша любов“, З. Дончука, усім своїм фактичним матеріалом, аж до подробиць, персонажами, подїями дивним дивом збігається з моїм „Тодором Сокором“. Тому всім, хто читав цю Дончукову повість, поручаю увазі й розсудові мого „Тодора Сокора“, друк якого розпочинається в цьому числі „Киева“.

Галина Журба

Леонід Полтава / БІЛА ТРАВА

Збірка поезій, 1963

Плач на Лувром

Стороже краси, стороже безсмертного,
Неумирущий Лувре!

Чом твої янголи не вберегли тебе?
Чом ти не обернувся в мощі,
Ти, що знав таємниці Єгипту?!

Древня лицарська зброе,
Чом ти не піднялася
Високо понад Сеною
Проти своєї смерти?!

Тепер ми усі загинули:
І мертвій, й живі, й ненароджені.

Білою травою смерти
Заріс Париж.

Цей міст...

Цей міст ми довго будували
Над хижим шелестом води,
І де не брало амоналом —
Там серцем брали ми завжди.

І у колонах із бетону,
У проміжках гранітних плит —
Найкращим цементом холонув
Розмішаний із кров'ю піт.

Розгорбились, діждавшись свята,
А він — помчав за оболонь!
Він, непорушний — став крилатим!
Прекрасним, наче стиск долонь!

І враз — вогонь,
І змів усе байдужий атом.

Своїм простоволосим горем . . .

М. Р.

Своїм простоволосим горем
Того уже не захистиш,
Що звалось Середземне море,
Варшава, Київ чи Париж,

Бо висмикнулось чудо-зілля
З цупкого кореня життя,
І навіть хмари — й ті вугілям
Посипались у небуття,

Й мости, неначе людські руки,
Вгорі схрестилися дарма!.. —

Що наші радості і муки,
Коли навіки нас нема?

Музика

Безсмертна музико у спопелілих нотах!
Чом тебе у крицю не вкували,
У мармурі не вирили?! Чому
Ти зникла перша, ще до божевілля,
Немов передчуваючи його?!

На тінях стін, покритих білим пилом,
Столична опера ще берегла
Бетовена, Чайковського, Шопена —
Погруддя тих, що не вміщали в грудях
Свого чуття — і роздавали нам . . .

Тепер всі звуки — у єдинім звуці:
У мовчанці за ста замками тиші,
В безодні смерті, що як мертвий звук
Завмерла на безмовній ноті!

ВСЕЛЮДСЬКЕ

Місяць

А Місяць втримавсь, ставши лишаєм,
Сліпим більмом у чорному просторі!

На мить осяяний розгнузданим вогнем —
З Землею впарі він осліп від горя.

Без люстра власного, счорнілого за ніч, —
Зник Місяць фаз, світило ста облич,
Ліхтарик із Японії, бурштин,
В'єдино зібраний з усіх земних країн!

Немов сліпець без поводитиря,
Неначе плуг без рук плугатаря,
Неначе ніжна квітка, що її
Ніколи не помітять в кураї,

Як світло зірки, невидиме днем,
Як метеор, згорілий у просторах... —
На мить осяяний сліпим вогнем,
З Землею впарі він осліп від горя!

Плач над Почаївською Божою Матір'ю

Невольники власного божевілля —
Чому ви не глянули вгору,
Туди, де Вона стояла,
Кулі завертала,
Люд хрещений,
Мир священний
Благословляла?!

Невольники власного безголов'я —
Навіть білої сорочки не встигли одягнути,
А до Фатіми ж чи Люрду — рукою подати!
А Мати навчала: одностайно стати
На ворога спільного,
На бусурмена північного,
На недовірка одвічного!
За мир — миром воювати!

Невольники власного недоумства —
Не дали їй за нас молитись,
Обгородили камінням душу...
Відняли їй Божі долоні,
А я з вами
Ревними сльозами
На мертвому Полі України
Плакати мушу.
Невольники власного божевілля!

Море

Лишилось море: діл, глибока домовина
Із ребрами піввикручених скель,
Із звалищами риб'ячих кісток,
Із звалищами чудових кораблів.

О, море, висохле в одну-єдину мить
Від вибуху людського божевілля!
Ти будеш зяяти порожнім ротом
Потворного лица безлицої Землі;
Ти, замість м'язи пружити — зсихатись
Невпинно будеш, покриватись білим,
Білим осадом
Чорної смерті...
Це ти, що садом розвїло найпершим!

Земля

Ти, що в моїм дитинстві ще була
У вічність вправлена, немов картина в раму,
Що з себе виростала і жила,
Що бавилася власними вітрами,
Що метеорів потойсвітній рій
Приймала, певна п'єдестальности своєї, —
Як ти змінилася! Як програний двобій
Ликуючі уздріли б фарисеї!

Учора теж казився океан,
Але Колумб у вічне вірив свято
І проорав несамовитий лан
Заради тебе, бо ж Земля ти!
Ще птахи до других материків
На рештках крил летіли й долітали...
Але сьогодні... —

Навіть мідяків
Від розміну такого не зосталось!

Смерть земна

Упившись силою своєю,
В вінку із черепів — вона
Звелась, як Вершник над Землею,
В своїй безсмертності страшна;

Та, пролетівши з диким гуком
Крізь білі трави небуття,
Ї вона загинула навки,
Бо й смерть — вмирає без життя.

Нью-Йорк, 1960, 1962

З МОЛОДОЇ ПОЕЗІЇ ПОНЕВОЛЕНОЇ УКРАЇНИ

Світляна Йовенко

Від редакції: Кілька років тому ми познайомили наших читачів з молодого, незвичайно талановитою поеткою підсоветської України **Ніною Костенко**, тепер же представляємо іншу молоденьку, але теж небуденно талановиту, заледве сімнадцятилітню, українську поетку **Світлянну Йовенку** з Києва, яка в літературі ставить щоденні перші, але відважні й упевнені, кроки. Можливо, що з неї виросте друга Леся Українка, якої Світляна вважає себе ученицею і переємницею.

СЛОВА-АКОРДИ

Слова старі й жахливо звичні
В рядок лягають за рядком,
То ніжні, лагідно-ліричні,
Що сиплють золотим піском,
То грізні, наче канонада;
В них колір крові і надій,
В них серцю смілому вірада,
І відблиск пам'ятних подій.
Слова є речення окличні,
Що в бій підводили бійця,
І ще... бувають істеричні,
Що мають жаб'ячі серця...

* * *

Десно моя! Ти не знаєш,
Що ти для мене...
Ти несеш вогнисті вітрила
Мого кохання, віри моєї неспокою
Вітрила моєї юности.
Ти дихаєш весною,
І очі у тебе
Синьо-зелено-чорні,
Як у весни.
В твої сиві, сріблясті хвилі
Симфонії ллють світанки,
А кручі, засмагли й мудрі,
Схиляються над тобою.
Твої береги, Десно,
В жорстоких старечих зморшках,
Немов близнюки сіямські,
Тримаються завжди поруч,
Хоч зовсім вони не схожі,
Твої береги, Десно...
Твої береги, сестро,

* * *

Слова пекучого кохання,
Слова, в яких презирства сміх,
Я їх запам'ягала зрання,
І змалку звикла я до них.
Та є слова — стрімкі акорди.
Вони брешуть в душі моїй.
Малеча... а співають гордо —
Ти їх образити не смій!
Нехай живуть, мої малята,
Я людям їх віддам колись,
Щоб всі серця могли співати
Словами, що злітають ввись.

Мені нагадали обличчя
Моєї бабусі померлої,
І синій, солоний смуток,
Похмурний, мов сутінки, смуток
Мене охопив студено...
Я німію перед тобою,
Ріко мого дитинства!
І тому
Про твою фіялкову вроду
Я не можу сліпим розказати,
Я не можу глухим пояснити,
Як люблю тебе, мій народе,
Як нескорений, гордий мозок
Незагнуданих речень шукає,
Що папір би могли спопелити!..
Слухай, Десно! Я з кожним словом
Відаю тобі серця частину,
А воно пломеніє. До тебе лине,
Десно моя синя...

До біса смуток! Геть, мої жалі!
В трояндах білих я не бачу сліз,
Мені киває соняшник в брилі,
І бриль його до голови приріс.
Я йду повз льон

блакитно-ніжним полем
Та в серці не спинається блакить

І спокій голубий не вразить бодем,
Бо в серці колір неслуху кипить.
Бо в серці лиш тривожно пламеніє
Неспокій і нескореність моя,
Бо мозок у чеканні ніжно мріє,
Бо сум не звикла шанувати я.

Лада

Очима повними німої туги,
Ти задивилась, Ладо, в далечинь;
На обрії блакитна рівна смуга
Підносить мрії в волошкову синь.
Пливе за обрій „Місячна соната“,
І гордовито впевнений в собі,
Він буде довго і невпинно грати
На піаніно й на твоїй журбі.
І кожною клітиночкою, Ладо,

Відчуеш ти — не вартий він тебе,
Бо він і матір, якби міг, то б
[зрадив —
Мізерний він, як кошеня сліпе.
Відчуеш... Та, не вірячи ще тому,
Думок вразливих назбираєш
[сїть...
О, Ладо! Я і смуток твій і втому
Вберу у себе і розвію вмить.

* * *

Ну, що мені робити з собою?
Куди мені від себе втекти?
Моїх шалених думок світи
Дитячі сльози змахнуть з журбою.

І вже здається, що ти — жага,
Ні... гнів мій, біль і пекучий
[сором.
Ти знову поруч, ти підслухав,
Як б'ються в серці моєму зорі.

І я свій сум у душі топлю
І не пускаю тебе у мрію...
Та тільки й досі не розумію:
Тебе ненавиджу

чи люблю?

СЕРЦЯ

Вони приходять до мене
Зорями променистими,
Пливуть у вечірніх сутінках
У мій голубий куток.
Вони симфонія людства
Надія моя вогниста.
Не можу без них, хоч знаю вже
Їх поглядів кип'яток.

Серця неспокійні й горді,
Відважні і вічно юні,
Сповиті землі тривогами
Бентежать совість мою.
Померти лиш так, як Данко,
Не вірячи злій фортуні...
За долю таку овогнену
Я людству серце даю.

* * *

Мізерна зграечка нудотних маловірів,
Недоумків компанія крихка . . .
Здається, кожен з них ще з пелюшок повірів:
Життя — це гра, весела та легка.
Вони живуть нікчемними тваринами,
Безбарвні, легкодухі та слизькі,
І, жовтою розбризкуючи слиною,
Сліпі серця повчають залюбки . . .

Зарозумілі мавпи відгодовані,
Вони у душі лізуть навпростець,
Мов чоботи, забруднені та ковані,
Глумливо топчуть проліски сердець...

БІЛІ ЛІЛЕЇ

На блакитному озері неба
В'януть хмари — білі лілеї,
І ховаються в зоряній рясці!..
На добраніч, білі лілеї,
Мої мудрі, мої безсмертні!
З мого серця здіймаються роки,
Проростають крицево віки,
І неспокій карбує кроки
В новорічні мої думки.
На добраніч, білі лілеї...
Я знаю, ви пам'ятаєте ночі,
Які зовсім не були добрими,
Ви не забули землю,
В чорній одежі смутку:
Червоні гвоздики крові
І чорний попіл надії,
Чорні пащі крематоріїв
І чорні світанки смертників...
Білі мої лілеї,
Ви дивились із синього озера

Очима всесвітнього суму
На сиву від воєн землю...
Білі мої лілеї,
Я не знаю трупного смороду,
Я не чула жадного пострілу
У своєму житті!
Мудрі мої лілеї,
Я знаю людей лиш гордими,
Які не обходять гострих
Кутів у житті...
Я знаю, як пахнуть весни
І сутінки над Десною,
Як пахнуть вечірні роси
В моїх оксамитних лугах,
Я знаю,
Це запах щастя...
Безсмертні мої лілеї,
Ви не повинні бачити
Землю в концтаборах!

Ольга Маруніч / ХУДОЖНИКАМ

Не малюйте Шевченка плебеєм
У кріпацькій пошарпаній свиті —
Я бачу в нім лиш Прометея
Ув одежі, із сонця відлитої,
Лише володаря дум України,
Що піднісся
на грані столітні,
Щоб сіяти правду невпинно,
Щоб вогнем
у віках пломеніти!
Не малюйте Шевченка солдатом,
Не малюйте на зло клятій долі,
Мій Шевченко завжди був
[крилатим,

Мій Шевченко
завжди був на волі,
Не малюйте поета в печалі,
Бо він — світоч і щастя народу,
Став пісок золотим в Кос Аралі,
Де ступав він в хвилини негоди.
... А тепер наш Тарас
З нами словом в кожній хаті
розмовляє.
Є в Шевченка народження дата,
Дати ж смерти
в Шевченка немає!

Ніна Петренко / НА СЕМИ ВІТРАХ

І ми стояли на семи вітрах.
Вітри нас били і в лице і в спину.
Та нас не вчили жить наполовину
Ті чатування на семи вітрах.

Вони нас вчили, сил зібравши жмут,
Ногами впершись о земне рамено,
Надії й віри берегти знамено
Од злих вітрів, що панували тут
Їх сині леза обертали в твердь
Жорстоко шліфували юні душі,
Та не могли нікого з місця зрушить —
Бійця із лав виносить тільки смерть.
Хай не лякають ті, кого ще мучить страх,
Що є безжальна грань життя і смерти.
Ми всі стояли на семи вітрах
Розгранені, шліфовані, уперті.

Євген Гуцало / ЧОРНОГОРІЯ; оповідання

З Євгеном Гуцалом наші читачі вже трохи знайомі, — кілька років тому ми передруковували декілька його віршів, — він належить до тієї плеяди молодих українських письменників, які відхилили вікно і впустили в задушливу й трійливу атмосферу підсоветської літератури трохи свіжого повітря і зрушили кураїнську літературу з мертвотної точки партійно-політичної пропаганди.

Євген Гуцало справді талановитий письменник. Суттєвою рисою його оповідань є тонке схоплення життєвих явищ та прозоре їх змалювання і відкриття настроїв та невловимих почувань персонажів. Він не ділить своїх персонажів на добрих і поганих і не дає їм своєї такої чи такої оцінки, якої вимагала б програма партії, тільки залишає оцінку читачеві, а сам старається тільки змалювати природний образ людини, згідний з її природою.

В цьому оповіданні з дитячого життя автор порушує нібито дрібну, але дуже цікаву людську проблему з родинного життя: батьки живуть у сепарації, їх єдина дитина, донька, живе з батьком, який дуже її любить, але коли приїжджає мати, донька, яка досі не знала своєї матері, покидає батька і відходить з матір'ю. Її юні друзі, хлопці, не розуміють, як вона могла покинути батька, якого і вони, і вона дуже любили, але... але автор думає, що дитина мусить мати матір, а надто дівчина, бо матері ніхто й ніщо не може їй заступити. — Ред.

* * *

Синій день, сині горби вдалині, густої сині — аж чорної — налято в річку. Тільки що почався ранок, і серпень ходить луками, збиває у колгоспному садку солодкі груші, що звуться бабами... До воріт, за якими отарою побігли по низині малі кленові куші, виходить сторож дід Мар'ян та й сипле яблука.

Ніхто не вірить його ласці. А що, коли це обман, хитрість, пастка, в яку нас хоче піймати Мар'ян?

Ми стоїмо віддалік, боїмося наблизитися.

Мар'ян повертається до нас спиною і повільно йде поміж круто-бокої капусти.

Першим кидається до яблук Льюня. Він часто кліпає віями — блідими, невиразними, і, не відриваючи погляду від Мар'яна, простягає

худу, з бородавками руку, накладає собі в кишені золотих ранетів. Мені й Олегові дістаються лише рештки.

Льоня їсть і мовчить. Його рот набитий золотим ранетом. Великі очі мають такий колір, ніби вони напхані сірими хмарами. Олег теж мовчить. Він обережно відкушує від яблука, яке в нього вже останнє. Тому, мабуть, не віриться, що зараз ось ще двічі встромить білі зуби в цукристий шматок плоду — і його не стане.

Ця мить прийшла. Яблука не стало. Олег не міг відірвати погляду від кишень нашого ватажка, які були повними, хоча він майже кожної хвилини жбурляв у бур'ян недбало обгризені осередки.

— Льоню, дай, — нарешті не втерпів Олег.

— Що? Що тобі дати?

По виразу його обличчя Олег догадався, що нічого не одержить. Але йому дуже кортіло мати на зубах ранет. Хрумтіти ним...

— Яблуко...

— А ти думаєш, що ці яблука я для себе взяв? Що я їх сам поїм? Ви про Оксану обидва забули, злускали, що мали. А я про неї не забув. І ці яблука — для неї.

Я відчув сором: забути за Оксану! Всі яблука з'їсти самому, а нашій Оксані не лишити й корінчика...

Такими ж почуттями був, мабуть, повен і Олег. Я бачив, що йому було ніяково: адже він дбав лише про себе!

— Йдемо до Оксани, — скомандував Льоня.

Ми підвелись, Льоня критичним зором оглянув мене й Олега.

— Ну, й брудні ж ви! Чисто як поросята. Йдемо до води.

Пішли до річки. Забрели від берега і стали митися.

— Піском тріть ноги! — гукав з сухого Льоня. Він, як завжди, був чистим, і вважав зайвим для себе вмиватись. А ноги терти йому не треба було — вони були взуті в парусинові туфлі.

Ми набирали в жмені піску, здирали із ніг ту шкаралупу, яка робила їх чорними. Далі хлопали воду, що пахла жабуринням, собі на обличчя і чекали, коли ж Льоня накаже кінчати.

Десь за півгодини Льоня сказав, що в такому вигляді ми обидва можемо з'явитися перед Оксанині очі. У мене з литок цибеніла кров, текла кривавиця й з Олевих колін — ми таки сумлінно дряпали себе камінцями. Але тепер не соромно йти до Оксани...

Оксана була дочкою Дмитра Сергійовича, нашого учителя. Він був хороший, справедливий учитель, і частину любови, яку ми відчували в своїх серцях до нього, перенесли на Оксану. Ми були в третій класі, а вона тільки цієї осені збиралася піти перший раз в школу, але дівчина була повноправним членом нашого товариства.

Оксана давала нам цікаві книжки, які були в бібліотеці її батька. Я пригадую зараз, що це були захоплюючі твори про капітана Немо і його „Найтїлюс“, про людину-амфібію. І ще була одна книга. Її назва вивітрилась з моєї голови. В ній розповідалося про Австралію, про чудесний корабель, який пересувався по морю, в повітрі і під землею. Хтось вирвав з книги початок і кінець, але пригодницька оповідь від цього лише виграла: вона була більш таємничою і багато пригод нам доводилось домальовувати у своїй фантазії.

...Льоня обережно постукав у двері. Ми стояли в нього за спиною і прислухались до звуків, що долітали зсередини. А в кімнаті —

дзвінкий голосок Оксани. Вона так швидко й радісно говорила що й розібрати не можна було.

Льоня постукав енергійніше і в очікуванні прикусив тонку нижню губу.

— Можна! Ввійдіть! — пролунав жіночий голос.

Жіночий голос незнайомий. Ми знали, що в Дмитра Сергійовича немає дружини, що ось скільки вже разів вони живуть з Оксаною вдвох. І ми залишилися стояти в напівтемному коридорі.

Оксана сама відчинила двері.

— Хлопці, це ви? Добрий день, яка я рада, чого ж ви стоїте? — скоромовкою випалила вона і відступила трохи в кімнату, запрошуючи нас.

Льоня переступив поріг, за ним я, останнім — Олег. Ми збилися біля пузатого буфета — серванта. Перше, що кинулося нам у вічі — це два розкриті чемодани. А біля столу сиділа незнайома жінка. Дмитра Сергійовича не було.

Незнайома жінка ласкаво посміхалася. У неї були густо пофарбовані брови. І губи не такі, як у всіх жінок. У цієї жінки губи голубі...

— Оксано, ми тобі яблук принесли, — нарешті знайшовся Льоня.

І почав викладати на буфет ранети. Наш ватажок завжди був хоробрий, ми з Олегом переймали в нього вміння скрізь незалежно й гордо триматись. Але тепер він був несміливий, і його нерішучість передалась мені й Олегові.

Одне яблуко впало на підлогу, Оксана швидко стрибнула за ним, піймала і вп'ялася в його рум'яний бік гострими зубами.

— Оксано, вгощай хлопців цукерками, — сказала жінка, яка сиділа за столом, і подала Оксані велику коробку.

— І справді, беріть, хлопчики, — припрошувала нас дівчинка.

Олег узяв першим. Розгорнув хрумкий папірець, поклав до рота шоколадного „Ведмедика“. Я теж узяв. Лише Льоня відмовився. Він сказав:

— Я сьогодні їх по саму зав'язку наївся. Спасибі.

Ми з Олегом так і вилупили на нього очі. Що це Льоня меле? Адже ми сьогодні цілий день були разом. І коли чого по саму зав'язку наївся Льоня, то це були ранети, але ж не „Ведмедики“!

Оксана сказала:

— Хлопчики, це моя мама приїхала.

Жінка почала червоніти. Ми виразно бачили, як її білі щоки наливаються кров'ю, темніють.

Жінка сказала:

— Ви йдіть, хлопці, пограйтесь на вулиці.

Ми вийшли. Та далеко не подались. Сиділи на вигоні під сосною. І мовчали. Льоня не дивився на нас — його погляд блукав десь у небі.

А Олег запитав:

— Де в Оксани взялася мама?

Цього не знав ні Льоня, ні я. Тому ми й не відповіли на його запитання.

Згодом по дорозі пройшов Дмитро Сергійович. Він був у білих полотняних штанах і в солom'яному капелюсі. Коли він уже проминув нас, завертаючи у свій двір, Олег гукнув:

— А до Оксани мама приїхала!

Дмитро Сергійович зупинився. Він повернувся в наш бік і поспитав:

— Що ви сказали, Олег?

І Льоня, і я здивувались, що вчитель назвав Олега на „ви“. Та й сам Олег здивувався. Але він ще раз повторив:

— До Оксани мама приїхала.

Дмитро Сергійович деякий час стояв, ніби вникаючи в суть того, що почув, а потім повільно пішов у свій дім.

Ми сиділи й нудьгували. Потім полягали навznak, дивилися в небо і знову нудьгували. Бо з нами не було Оксани. А її не було тому, що приїхала мама...

— І нащо вона приїхала? — запитав Олег.

Я не відповів. Я не знав. Моя мама завжди жила зі мною і з моїм батьком. А в Льоні взагалі не було мами. Вона померла, а він жив у бабусі.

Ми й не помітили, як на вигоні з'явилася Оксана. Вона сіла на траву біля нас і сказала:

— Тато мене послав до вас...

В очах у Льоні світився сум. Льоня ніби питав: а ти сама не могла прийти?

— Тато хоче поговорити з мамою без мене, — пояснила Оксана.

Льоня запитав у нас:

— Підете зі мною, куди я поведу?

— Купатися? — недогадливо сказав Олег. Він зовсім не помітив таємничого світла в Льониних очах.

Льоня витримав паузу.

— В Чорногорію, — сказав він.

Ми притихли.

— Піду, — першим погодився я.

— І я, — підтримав мене Олег.

Оксана не давала своєї згоди.

— А ти? — запитав у неї Льоня.

— До мене мама приїхала... — почала невпевнено Оксана.

Льоня перебив:

— Отже, не бажаєш?

Оксана вагалася. Це ми добре бачили. Льоня сказав:

— Хлопці, пішли!

Й Оксана пішла з нами.

Чорногорія була за селом. Її горби лежали під розпеченим промінням. Її пологі боки уквітчані зеленим лісом. Там — печери. В них бував лише Льоня і про них розказував багато цікавого. Та скільки ми не просили його, не хотів нас завести туди. А сьогодні наважився.

Льоня вів. Він широко розмахував руками, ніби збирався летіти, бо ж під гору було йти нелегко.

Позаду неохоче пленталась Оксана. Сьогодні вона була невпізнанною — мовчазною і невеселою.

Олег питав у неї:

— До тебе мама приїхала?

— Еге.

— А де вона була?

— В місті.

— Чому ж вона з тобою не жила?

— А мама була покинула мене й тата.

— А тепер?

— Тепер вона повернулася, — неохоче відповіла Оксана.

Потім у її голосі забриніла радість:

— Я така рада! Тепер у мене буде мама...

Уже похмурий ліс оточував нас. Співали пташки. Стало прохолодно. Піскувата дорога звивистою стрічкою п'ялася поміж голого коріння, обшморганого колесами возів та автомашин.

Оксана зупинилася.

— Далі я не піду... Я хочу до мами.

І вона побігла назад. З гори було бігти легко. Ми стежили, як між дерев біліє її коротеньке платтячко. Мовчали. Льоня супився. Олег зневажливо криві губи. Я почував себе скривдженим.

А ліс був гарний, повний свіжості й щебету. Пахло глицею, землею потривоженою мурахами.

Напевне ні я ні Олег не розуміли Оксаниного вчинку. Його міг зрозуміти лише Льоня: адже в нього нема мами...

Він сказав:

— До печер не підем.

Він зробив крок другий, минув мене, Олега і став спускатися з гори..

Ми знову розташувалися на вигоні. Ми полягали навзнік і стежили, що робиться на небі. А там були хмари. Вони й відбивалися в Льониних очах.

...Вечір був фіяльковий. Від річки брив молочний туман. Я зривав біля себе травинку за травинкою і відчував, як вони свіжо й гостро пахнуть.

А потім з учительового двору вийшла Оксана. За нею слідом з'явилась її мама. У мами було сумне обличчя. Вона несла в руках чемодани: у правій руці — більший, у лівій — менший. Вона поставила чемодани на курну дорогу, постояла біля них, ніби роздумувала над чимось.

— Хлопці, — прошепотів Льоня. — Оксанина мама знову їде.

Ми перевернулися на животи й дивилися на те, що відбувалося перед нашими очима.

Оксана наблизилась до нас.

— Хлопчики, я їду, — сказала вона.

Ми не знаходили, що їй сказати.

— Куди? — запитав тихо Олег.

— З мамою. Вона бере мене із собою.

— А чом вона не хоче залишитися тут? — ще запитав Олег.

— Тато не хоче простити маму.

— І ти дієш з мамою? — різко запитав Олег.

— Їду. До побачення, хлопці.

— До побачення, — сказав я.

Лише Льоня нічого не відповів.

Оксана крутнулася на одній нозі. В повітрі замайорів її червоний бинтик. Вона підбігла до своєї матері і вони стали віддалятися по дорозі. Вони прямували туди ж, куди ми недавно ходили, щоб відвідати печери. Вони йшли на вокзал.

Коли мама з Оксаною вже піднімалися на перший горб, на подвір'ї появилася Дмитро Сергійович. Він похнюплено пройшов до воріт. Зупинився. І ми побачили, що він плаче.

Ми розуміли, що він плакав за Оксаною. Адже він її дуже лю-

бив, він і рибу ходив з нею ловити, і полуниці збирати в лісі. І ми її любили так само, як батько. Нам стало шкода його. Неймовірно шкода. Як вона могла зрадити батька? Нашого Дмитра Сергійовича, який був хорошим учителем, справедливим — і зовсім не строгим.

Як вона могла? Невже влада матері, якої вона зовсім не знала, бо її постійно не було з нею, була сильніша за любов і ласку батька, якими він наділяв свою Оксану щоденно?

Ми щодуху побігли до ліси. Ми відчували як у наших грудях шалено б'ються серця. Ми зминули з дороги, мчалися поміж старих вікових дубів, щоб швидше наздогнати втікачку. Ген уже завиднілося біле платтячко Оксани, і стало виразно видно два чемодани в руках її матері. В наших очах миготіли зелені кущі, навкруги було урочисто й тихо. А Льоня закричав:

— Зра-а-а-дни-и-ця-я-я!

Здавалось, він набрав у груди силу силенну повітря і доки не видихне його, то й не скінчить цього дошкульного, жорстокого слова.

Оксана почула, але не оглянулася. Тільки зігнулася, ніби хтось боляче шмагнув її батою по худеньких плечах.

— Зра-дни-ця-я-я! — кричав Льоня, і в його очах було повно темних грозових хмар.

Це слово піхопив Олег. Він широко розкрив рота, і слово вилітало звідти, гомоніло в лісі — кінця йому не чути.

Я згадав сльози Дмитра Сергійовича, як він зажурено стояв біля воріт — і спазми перехопили мое горло.

Я теж крикнув те слово, але в мене воно прозвучало тихо, невпевнено і зовсім не мало тієї сили, що воно мало, народившись в грудях Льоні й Олега.

Кругом нас темношатий ліс, поміж його вітами скісно падали золоті снопи сонця, і котилися луни, і в горлі в мене було жорстко і сухо.

А потім на траву-мураву упав Льоня, закривши руками лице, і в нього раз здригнулися плечі, другий...

Чорногорія оточувала нас своїм ласкавим шумом, вона вливалася в нас вечоровою прохолодою, всотувалася в очі серпневою зеленню.

Діма / ЖИВ НА БЕРЕЗІ КАМІНЬ . . .

Жив на березі камінь . . .

Скільки років — не знати.

Був собі камінь, як камінь:

сірий, блискучий граніт.

Жив на березі камінь

і вся біда була в тому,

Що в нещасливому місці

камінь гранітний жив . . .

Іншим камінням хвилі

з моря несуть прохолоду

(Скільки тепла ховають

холодні обійми їх!),

Іншим камінням хвилі

про далекі країни розказують,

Ніжно голублять, пестять,
 пісню співають немов...

Жив на березі камінь.

І від самотности швидше,
 ніж інші каміння, старів.

І, мабуть, тому так дуже
 у дні найбільших припливів,
 Коли хвилі його сягали,
 камінь від щастя світись.

В ті незабутні хвилини,
 коли хвилі його обіймали,
 Камінь хотів би літати!
 Тільки що крил не мав...

Камінь — і той навіть хоче,
 щоб його приголубили часом,
 Камінь — і той навіть прагне
 ніжного доторку хвиль...

---

* * *

Вітре, набери в обійми неба синього,
 Що його так мало тут, між хмародерів,
 Принеси у сіре місто синь його
 Й кинь її у кожні вікна, двері!..

Вітре, набери в обійми листя жовтого,
 Що бrenить печалі тихим сумом,
 Хай зустрине в місті кожний знов того
 Посланця осінньої задуми.

Від печалі серце ж бо добрішає,
 Не живе лиш користю, байдуже...
 З лісу, що в цю пору найгарнішим є,
 Завітай у місто, вітре-друже!

ТОПОЛІ

Часом приходять мене навістити
 Аж з-за Дніпра

дві тополі знайомі
 Що росли по дорозі до школи колись...
 Стануть собі під вікном,
 Голови схилять, в кімнату заглянуть
 Питають неначе:
 — Ну, розкажи нам, як ти живеш?
 Я не кажу їм нічого...

Я мовчки
 Зором співаю зелене тепло

гатий зелений Альзас і на спокійну течію вод Райну та проходили навмання лугами та прями битими дорогами, побравшись за руки й розрадувані, вистрибуючи танечним кроком, а то просто летячи. Жнивокосарки, жатки-снопов'язки, жмиходробарки та інші машини тріскали поза свіжо спорожненими овочевими деревами. Осінні викилки „гурра“ і довго протяжні йодлювання лунали оживленою веселістю через країну.

Ми діставали в дарунку: тут сине гроно винограду, а там жовте, тут яблуко, а там повний капелюх волоських горіхів, до того мали ми в наплечнику з собою загальнозживаний у країні кисло-пахучий житній хліб, так що ввечорі в гостинницях, крім вина й нічлігу, тільки ще коли-не-коли вимагали ми супи або вудженої ковбаси. А дорогою, в повільній, догідній мандрівці, ми співали всі пісні, які знали, в кожній пісні всі вірші, веселі й сумні, та оповідали одне одному всякі добрі й безглузді історії й пригоди, які нам прийшли на думку. Моя дівчина завзято наслідувала смішну альзаську французчину, а я мав у торбі книжечку челядницьких пісень, які прочитував принагідно в місцях відпочинку.

Поблизу Кольмару ми побачили старого чоловіка, що сидів при дорозі. Ми почали з ним розмову. Це було поза домами у винограднику, де його син і внуки збирали виноград; тепер він, задоволений, із довгими для відпочинку павзами, повертався слабими старими ногами в золотий жовтневий вечір у рідне село й у рідний дім. На свої старі дні він став видимо балакучий і красномовний. І ми радо й уважно слухали його, бо він знав багато, він знав старі народні назви нив, доріг, мостів, до того силу-силенну оповідань, давніх і нових, казкових і сьгоднішніх.

Коли я спитав його про цьогорічні жнива, він прижмурих одне око й відповів:

— Не погані, добродію, зовсім не погані. Навіть добрі, можна б сказати. Але такої осені, як її мав один наш „літун“, не було ще ніколи.

— Що це таке — спитав я — „літун“?

— Ви не знаєте цієї історії? І про каплицю також не чули нічого?

— Ні. Розповідajte нам це, — просимо.

— Гарзд! Отже по тім боці, за тим онтам найближчим виноградником, стоїть стара капличка, яку називають „літуною“. Ви будете, мабуть, переходити повз неї.

— Егеж, ми хочемо туди йти. А історія?

— Це такий собі старий переказ. Там напроти вже в давніх часах були сади-виноградники. А був там перед кількома сотнями літ виноградар, до якого належала гора Серновище, де тепер стоїть капличка. Сам той виноградар був чесною людиною, пильний і побожний; він зривав найкращі грона винограду в цілій околиці, щоднини ходив поміж свої виноградні лози та доглядав за кожним стовбуром так щиро, як батько за дітьми. Він і мався також добре та жив по справедливості й заживав доброї слави. Казали також, що Пречиста Матінка Божа особливо йому сприяє і має прихильне око на його виноградник.

Так проводив він своє життя й мало-помалу почав старітись, подібно трошки щось, як я, хоч поза тим під ніяким оглядом не міг

би я був піти з ним упорівень. Коли ж він уже зовсім постарівся, але ще держався на силах та сам займався усіма виноградарськими ділами, без нічиєї ще помочі, прийшов якось такий рік, але ж бо такий надзвичайний, прямо неувялленно добрий, як ніколи перед тим, ані ніколи після того. На весну не було найлегшого морозу, вліті не було посухи, а восени холоднечі хіба тільки трохи дощів. Усе зародило на диво гарно, найбільше ж таки виноградні лози, ну а вже просто несамовито й розкішно достигли на виноградній горі цього старенького.

Але й він докладав усіх старань і пильнував хову й розвитку лози, і, щоб усе як слід виконати, щодня вранці та пізнім вечором був завжди напоготові й не щадив ані трохи свого труду, тому щодня все було найкраще доглянене та в найліпшому порядку. При цьому з подивом приглядався він незвичайному ростові, як кожного місяця було сонця й дощу доволі та всього в саму дуже добру пору, і як під здоровим листям вирощувались виноградини пишно, наливалися повні та достигли.

Восени ходив старовина день-у-день по своїм обрубі від куща до куща, від лози до лози. З них звисало повно великих достиглих грон і не було ні однієї виноградини, яка впала б передчасно із стебла або зігнила б. Тут він зчаста молився, дякуючи Пренепорочній Діві, розглядав виноградні кущі та іноді казав, що — зважаючи на його високий вік — було б найкраще для нього вмерти в час такої чудесної осені, бо кращої він уже ніколи більше на свої очі не побачить.

Це тривало так довго, аж грона набралися кольорів і потім малопомалу починали дозрівати. Виноградар весело й терпеливо вижидав повної стиглості, передчасно не зірвав ніколи ні однієї ягідочки. Але коли вже наставала пора винозборів і кожен ставав у першому ряді біля власного куща, йшов і він на свою виноградну узбіч, утрудливо, сутужно й тяжко та поволі, з великою діжкою на плечах. А там угорі здійсмав шапку з голови та дякував Господу Богу і Пресвятій Діві.

Після цього вишукував щонайповніший стовбур і щонайповнішу виноградину, відрізував її та підносив до світла. Потім відривав велику, золотисту ягоду й куштував її. Вона мала такий солодкий і вогнистий смак, якого він ніколи в своїм довгім житті не відчув, і коли ця солодкість пройшла через нього, невідома сила підняла старого в повітря, він шугнув угору, шез у повітряному царстві і вже ніколи більш не було його видати.

На цьому самому місці поставили згодом капличку й назвали її „літуною“.

Ми розпрощались та пішли далі, обидвоє розмірковуючи дивну осінню подію. За годину, коли на заході сонця палало ще передвечірне багаття, досягли ми каплички, розглядаючись на всі боки, пристанули та, заки йти даліше, склали кілька квіток на порозі.

Ми не сказали нічого, але в серцях обидвоє думали про „літуна“ і відчували таємне бажання й тугу за таким же простим, прекрасним життям і за такою ж солодкою, легкою, Богом дарованою смертю.

МАТЕРІЯЛИ ДО СЛОВНИКА УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Іван Боднарчук / Павло Кирчів — педагог і письменник

Павло Кирчів, молодший брат священника й письменника Богдара Кирчева, народився в селянській сім'ї, в Корчині, 16. березня 1862 р. Закінчивши вчительську семінарію у Львові, став Павло Кирчів учителем народніх шкіл. Учителював у Зарудді, коло Зборова, потім в Озерянці, недалеко Заруддя, далі в Яричеві, Перемишлянах, Струтині Нижнім коло Рожнівця, в Ланчині дялятинського повіту, а останніх 10 років у Курниках яворівського повіту. В останньому селі помер в квітні 1916 року як жертва п'ятнистого тифу, проживши 55 літ.

Любив дуже природу, особливо гриби і бджоли, і тримав в Озерянах велику пасіку. Його братанич, д-р Роман Кирчів, так розказує про своє перебування в домі стрія: „Часто водив мене по подільських ланах і вчив рідні поезії деклямувати. Пригадую, як я мучився, коли стрійко, захоплюючись широкими ланами подільської пшениці, і мене хотів захопити (а мені були в голові різні витребеньки) та вчив, вбивав у голову поезію: »Жругом, кругом широке поле, низенько клоняться жита...«.

Залюбки збирав Павло Кирчів гриби і досліджував їх, сортував, квасив та, мабуть, дещо писав на ту тему.

У Струтині мав великі непорозуміння з парохом москвофілом, якому не подобалася громадська праця Кирчева. Під час першої світової війни натерпівся чимало. Був для селян справжнім батьком і опікуном, тому вони щиро оплакували його смерть. Його похорон став великою народною маніфестацією, в якій узяли участь не тільки селяни, але й багато інтелігенції з Яворова й повіту.

Павло Кирчів, ще як студент, розпочав працю над культурним піднесенням рідного Корчина. Разом із братом Богдаром та Гринем Онуфревом, теж студентом, заснував у Корчині читальню „Просвіти“, для якої Франко подарував 50 книжок. Коли ж брати Кирчеви покинули рідне село й роз'їхалися на посади, почало культурне життя Корчина занепадати.

Як щирий український патріот, Павло Кирчів вів все своє життя боротьбу з адміністраційною владою, яка з помсти за це кидала ним з одного місця на друге. Переслідувала його влада й за те, що він працював над усвідомленням наших селян. Був заступником голови товариства „Селянська Рада“ в Яворові й брав жваву участь у політичному житті Яворівщини. Не було, мабуть, зборів чи віча в Яворові, на яких би він не промовляв, а всі його промови робили сильне враження на селян, бо він умів до їх душі промовити. Був одним із основників яворівської гімназії „Рідної Школи“ й належав до всіх українських товариств у Яворові. Як зразковий огорожник, узяв участь у славній стрийській хліборобській виставці 1909 року, показавши чудову городину, виплекану ним у Курниках. Хоч мав марну платню вчителя, щедро давав завжди на народні цілі.

Відіграв у житті галицької України поважну роль не тільки як громадський діяч і визначний педагог, але й як письменник. Написав низку віршів і 15 оповідань, які надруковано в галицьких і буковинських часописах та журналах. Крім того, дав переклад кількох повістей з чужих літератур та багато статей. „Діло“ з 1893 року в числах

58-63 так писало про нього: „Між галицькими молодими письменниками бачимо теж Павла Кирчева, що змалював кілька картинок ідилічних, подекуди вдатних. Він міг би писати також повісті в напрямі реального, коли б тільки вистереігався нахилу до сенсаційного оповідання, яке, приміром, додаємо в повісті **»Над Йорданським прорубом«**“ (воно друкувалося в „Ділі“ 1893 р. в числах 58-63). У поштової листівці, що збереглася, писав він 10. V. 1886 р. до брата Богдара: „»Буковина« друкує моє оповідане **»Пан та Иван«**, хоть Ти казав, що не варт друковати. Заголовок **»Панська правда, люцка кривда«** змінили на повисий. Скоро вийде, ціле перешлю Тобі... Мені конче треба Твого **»Кобзаря«** Шевч. II-гій том (далі нечитко) або хоть львівське видане“.

У річнику XVI „Учителя“ з 1904 року вийшло його оповідання „Ану зачнїть казати“ (на стор. 43-46) і новеля „Шкільні образки“ (на стор. 332-334 і 353-357). Осип Маковей писав у Літ.-Наук. Віснику 1889 року, що Павло Кирчів описав був давніше в „Ділі“ дуже гарно собачу долю. В 1890 р. вийшло у Львові оповідання Кирчева „Святий вечір“ на 24 сторінки 16°. У „Зернах“, літер-наук. додатку до „Буковини“, 1888 р. вийшло оповідання Кирчева з селянського життя „Мала похибка“, яке він назвав „селівкою“. „Учитель“ 1895 р. надрукував у 21. ч. оповідання Кирчева „Він помер...“ („З психологічних образків“). З інших оповідань треба згадати „Туркавки“ і „Народний Театр“ (обидва з 1890 р.).

З віршів Павла Кирчева замітніші: „Школярський марш“, що друкувався в „Малому бандуристі“, видавництва „Світ дитини“, 1935 р.; „Просвітителям“ (Учитель, 1892); „Слова життя“ і „Недокінчений сонет“ (в „Зернах“, 1888); „Думи полишака“ й „До ночі“ (в Ілюстрованому Календарі „Просвіти“ з 1896) і „Сороки“ (в „Зорі“ з 1895). Деякі вірші Кирчева помістив Ілюстрований Календар „Просвіти“ на 1889 р.

Д-р Роман Кирчів, який часто бував у хаті свого стрія, Павла Кирчева, каже: „Стрийко написав якусь чи коляду, чи в формі коляди поезію **»Ой дивна-дивна«**, що, мабуть, була друкована в **»Дзвіночку«** або в якихсь шкільних підручниках“.

Дівча щось думає, —
а що? Хто там знає!..
От чось чорноока
дрожить, бо сорока

скрегоче до неї:
че-че-че, че-че!
Та скаче на руку,
а з руки на плече.

Як сказано вище, Кирчів переклав кілька повістей з чужих літератур. У 1885 р. появилвся його переклад Уйда „Нелю і Патраш“. В 1892 р. видав Кирчів у Львові власним коштом переклад повісті Солтана „При стрілецькій ватрі“. Переклад дбайливий і гарний, а мова досить чиста. Коштом Кирила Кахникевича, редактора української урядової „Народної Часописи“, вийшов переклад Кирчева одної з найкращих повістей польського письменства й доброго знавця життя мазурів, Севера Мацейовського „Задля святої землі. Стежка перед хатою“. Василь Лукич так висловився про цей переклад: „Переклад гладкий і старанний, мова чиста і гарна, а складня питома наша. Оцим виданням перекладчик збагатив нашу перекладну літературу, за що кожен скаже йому щире спасибі“.

Писав П. Кирчів теж багато статей, і заслуги його для україн-

ської журналістики значні. Він був співробітником „Діла“, а потім „Буковини“. Часто поміщував Кирчів в „Учительському Слові“ і педагогічні статті, які тишилися завжди великим зацікавленням серед учителів. Після смерти Федьковича був якийсь час редактором „Буковини“, що виходила в Чернівцях. Редагував теж „Учителя“, працював у редакції урядового часопису „Львівська Газета“ і в „Батьківщині“. „Зоря“ 1895 р. подала до відома: „Учитель при 5-класовій школі в Перемишлянах, Павло Кирчів, заповідає видавництво журналу п. з. „Дім і Школа“, місячник педагогічний, присвячений справам домашнього і публичного виховання молоді та справам народного шкільництва“. Якийсь час редагував Кирчів також часопис „Наше Слово“ і „Правду“ та співпрацював у редагуванні „Зеркала“ й „Народної Часописи“.

В ділянці виховання має Кирчів великі заслуги не тільки як зразковий учитель і редактор „Учителя“, але теж, як сказано, як автор багатьох статей на педагогічні теми. З них згадаємо передусім такі: „7 X 9“ (Учитель, 1893, ч. 6), „Сучасна психологія“ (Учитель, 1893, чч. 23-24 і 1894 чч. 5 і 7), „О виданитві для молодіжи“ (Шкільна Часопись, 1886), „Наука доповняюча в школах народних“ (там же), „Науки природні в школі народній“ (там же), Рецензія „Ustawy i rozporządzenia w zakresie szkół ludowych, wyd. K. Pierożyński“ (Учитель, 1904, стор. 359-360).

Діяльністю П. Кирчова цікавився проф. К. Студинський і збирав матеріали до його життя й творчости.

В особі Павла Кирчева зійшов у могилу великий праведник, зразковий педагог, невиспущий громадський діяч і письменник, який для свого народу безкорисно працював усе своє життя.

Олександр Домбровський / МІЖ ОРІЄНТОМ І ОКЦИДЕНТОМ

У зв'язку з намаганнями сучасного нам II Ватиканського Собору зближити дві Церкви — Східну із Західною, мимоволі актуалізується проблема взаємного відношення двох речників ривалізуючих культур — романської й греко-візантійської. Догматичні розходження між обома Церквами, за винятком папського примату, того дійсного „кам'яного преткновення“ на шляху до з'єднання, невеликі. Галовними чинниками тисячелітнього роз'єднання є, без сумніву, вітальність історичної традиції прадавнього духового конфлікту між греко-візантійським Сходом і романським Заходом, різність культур і ментальности. Отже коли формальною причиною роз'єднання є догматичні не так розходження, як радше нерівності, то суттєва причина того факту має глибокі історично-культурно-психологічні корені в людських умах і серцях.

Силою своїх геополітичних обставин український нарід найшовся на світанку своєї історії у вирі, з одної сторони, культурно-соціально-політичних схрещувань євразійських впливів, з другої, двох ривалізуючих духовостей — греко-візантійської й романської. Розглядаючи питання з ширшої історичної перспективи, ми не можемо поминути того факту, що землі України були зв'язані з грецькою культурою майже від часу останків духовости Гомерової доби. Грецька колоні-

зачія північного побережжя Чорного мор'я приблизно на сім століть перед нашою ерою пов'язала культурно землі України з гелленським світом. Пізніші культурно-політичні зв'язки княжої України з Візантією відновили те ранньоісторичне наближення. Культурне зближення змінило свою духову базу — на місці олімпійського пантеону заяснив своєю величною ідеєю християнізм. Решти доконав східний обряд, полонюючи серця й уми східного слов'янства. Шлях „із Варяг у Греки“ був тією довгою комунікаційною артерією зв'язків у протилежності до античної доби, коли впливи грецьких колоній були зосереджені головню на північному побережжі Понту. Правда, і тоді були економічні шляхи, що вели в глибину континенту, але вони були більш небезпечні з огляду на кочовиків. Та Україна мала також зв'язки з Римом, шукаючи в нього підмоги проти своїх ворогів. Її геополітичні обставини на тлі історичного процесу у східній і середній Європі довели до втрати державности і згодом покраяння живого народного організму на штучні кордони. Україна найшлася під пануванням Литви й Польщі, а відтак у межах Москви й Австро-Угорщини. Західна частина української землі, зближена більше до Заходу, поширила те зближення і на відтинку релігійно-церковного життя, приймаючи унію. Український нарід найшовся в духових умовах свого роду конфесійного дуалізму з накопиченим впродовж довгих століть комплексом упереджень однієї сторони до другої, серед пов'язаних у гордійський вузол парадоксів політичного, культурного і релігійно-церковного життя. А тому що люди є недосконалі, то одна й друга сторона мали свої світла й тіні. Московське православ'я із своїми чорносотенними попами було так само ненависне українству, як і польський католицизм із шовіністичним, україножерним клиром. Обмосковлювання і польонізація були Скиллею і Харибдою, що чигали на українство. Але з другої сторони, сама Східна Церква, як така, тобто без московських впливів, не викликає ніяких застережень. Традиція духових зв'язків України із Східною Церквою довга й сильна. Також і Західна Церква, як така, тобто без „посередництва“ польського „пшедмуржа жхесьціянства“, із своєю організацією і релігійно-церковною вітальністю (в ім'я правди треба ствердити, що німецькі католики держалися на загал далеко краще за часів Гітлера, як протестанти з Біблією під пахою!), має, без сумніву, свої позитиви, а в тому і в аспекті культурної й політичної гравітації до західної цивілізації. При цьому всьому Рим абсолютно не квестіонує східного обряду і не змагає до латинізації Сходу, лише до з'єднання під одну понтифікальну юрисдикцію. А все ж таки, мимо тих на перший погляд невеликих різниць і неглибокої пропасти між обома Церквами, існують накопичені довгими століттями упередження культурно-церковно-психологічного характеру, які стоять на перешкоді до об'єднання.

Український нарід своїм геополітичним положенням і духовим наставленням стоїть на грані тих двох світів і є глибоко зацікавлений у взаємовідношенні обох Церков та й самою ідеєю об'єднання. Інша справа, яким способом мало б відбутися те об'єднання. Це вже справа самих контрагентів, тобто проблема догматично-канонічного порядку та ступневого усування з дороги взаємних упереджень. Чи і наскільки такий чинник, як загроза збоку червоного безбожництва причиниться до реалізації того об'єднання — покаже майбутність.

У зв'язку з вище сказаним не від речі буде застановитися, які назагал течії нуртують серед сучасного українства у відношенні до

проблеми Схід чи Захід — не лише в аспекті релігійно-церковному, але і в загально культурному та, очевидно, політичному. Того роду питання — досить складне, не лише з огляду на проблему територіального походження української людини (східна й західна Україна), але в аспекті самих ділянок всенародного життя. Правда, хтось міг би сказати, що західна Україна вже майже двадцять років як злучена із східною в умовах совєтської дійсности, в наслідок чого діє процес уніфікації в культурно-психологічному напрямі. Та ми не знаємо як далеко зайшов той процес, тому це питання остається на сьогоднішній день відкритим, головно, на релігійно-церковному відтинку. Турбоване від ранніх історичних часів азійським номадизмом, а відтак, уже в добі своєї державности, середньовічними кочовиками євразійського терену і вкінці північним сусідом, українство реагувало своїми симпатіями до Заходу. І в тому аспекті можна сміло говорити про український окциденталізм, тобто прозахідну орієнтацію в політичному змислі. У східній і середній Європі ми не мали дійсного, ні потенційного союзника. Інша справа, що Захід не йшов нам на зустріч і які були причини цього. Далеко більш складне питання в аспекті культурного опреділення. Переважаюча частина українства була зв'язана політично, культурно і психологічно із східно-європейським тереном з багатьма консеквенціями того історичного факту. Політичне й соціальне поневолення збоку російського царату викликувало реакцію головно серед провідної української верстви і зроджувало пригожу психічно-інтелектуальну атмосферу до сприймання тих західноєвропейських течій, що передиралися до Росії, а разом з тим і на Україну. Тому, в даному випадку, маємо до діла з таким на перший погляд психологічним парадоксом, що людина української провідної верстви сприяла західним впливам у змаганнях на полі освіти, науки й загального прогресу в політично-суспільному житті, але при тому всьому її ментальність і заховані на дні душі підсвідомі сантименти гравітували до складного психічного комплексу східноєвропейської духовости. І тут саме Україна була тереном перехрещувань культурних впливів — московства, Півдня, звідки віяло культурними впливами середземноморського басейну, і Заходу через західноукраїнські землі й Австрію. Так отже європейський орієнталізм доповнюється окцидентальними елементами, творячи культурний дуалізм з переважуючими впливами Сходу. Такий стан був, очевидно, до часу революції в Росії. Варто пригадати, що в Українській Католицькій Церкві в Галичині діяли останньо в питанні обрядовости два протилежні напрями: так звані „восточники“ із святоюрськими колами на чолі і „западники“ (станиславівський єпископ, Григорій Хомишин), при чому симпатії населення були, за невеликими винятками, по стороні перших. Ми думаємо, що в нас прищепилося не зовсім правильне поняття, що прийняття папського примату мусіло б потягнути за собою зірвання з орієнтальною духовістю як у площині обрядовости, так і всього культурно-психологічного комплексу, формованого довгими століттями. Тим часом це дві різні справи, які не мусять себе взаємно виключати, принайменше в площині теоретичних міркувань. Це догматика, з одної сторони, а з другої, синтеза таких духових первнів, як історична традиція, культура й ментальність. Для історика це досить різні моменти в процесі розвитку людської духовости. Інша справа, що вони тісно в'яжуться і забулюються в процесі творення духових вартостей, ідеологій та назрівання духових конфліктів, чи

навпаки — замирень. Це проблеми справді дуже делікатного характеру, який вимагає не лише знання, але й такту та, власне, делікатного підходу до справи. Тут не завжди можна поставити брутально точку над „і“.

У нас досить часто заторкують проблему українського окциденталізму, акцентуючи його нераз надмірно в пропагандивних цілях, як певний жест у сторону Заходу. Тим часом в нашій культурі існують елементи як європейського орієнталізму, так і окциденталізму. Не всі елементи цих двох напрямків взаємно себе виключають. Існує можливість гармонійної симбіози, взаїмного доповнювання і навіть творення посередніх духових вартостей на базі селекції й добору елементів Сходу і Заходу в культурному аспекті. Треба б лише вибрати щонайкраще з одного й другого і створити третю, посередню, духовість, як синтезу самих позитивів одного й другого. Це залежатиме в першу чергу від політичних обставин східної й середньої Європи в майбутньому та від того, яку позицію займемо ми в новому укладі політичних сил згаданого терену. Для історика, що, узброєний знанням і досвідом минулого, дивиться на майбутнє через призму дальших дослідів історичного процесу, відкриваються перспективи різних можливостей співпраці Сходу із Заходом: можливість sukcesивного наближення обох Церков і ліквідування накопичених століттями упереджень та перешкод аж до повного з'єднання. В даному випадку прийняття одної спільної понтифікальної юрисдикції не означає романізації одної чи орієнталізації другої сторони. Орієнт так і може залишитися Орієнтом, а Окцидент Окцидентом, але під одною, спільною, понтифікальною юрисдикцією, взаїмним зрозумінням і обопільною толеранцією двох відмінних духовостей. Папи Івана XXIII аж ніяк не можна вважати сторонником латинізації. А втім, часи й обставини змінилися, а з ними й людська ментальність. Те, що видавалося неможливим учора, входить у сферу можливостей сьогодні при наявності більш еластичної церковної політики, позбавленої давньої штивности. Крім того гігантська динаміка історичного процесу нашої доби заокруглює й вигладжує канти й нерівності, спричинені конфліктами давніх століть. Світ став „тісний“, люди стикаються ближче одні з одними і змушені думати про спільний модус вивенді. Так є в економіці, так є в політиці і так є на культурному відтинку і вкінці на церковному. Нові проблеми й завдання, що постають перед людством, отже й перед окремими народами, висувають сами вимогу взаємного зближення. А якби навіть можливість з'єднання і відпала, то й тоді все ще існує можливість співпраці між обома Церквами в межах канонічного права, бо взаємні упередження послаблюються, а обі сторони починають звертати увагу радше на те, що їх лучить, аніж на те, що їх роз'єднує. В такому випадку стояло б відкритим поле до попису двох українських Церков — православної й католицької.

Проблема — між Орієнтом і Окцидентом, для українства занадто важна і закладна в свому великанському комплексі політичних, культурних, церковних і психологічних елементів, рис і надбань у всенаріональному масштабі, формованих і кристалізованих довгими століттями, щоб можна було дозволити собі на розв'язку її шляхом екстремізму й однобічних потягнень. Лише компромісова розв'язка, взаємна толеранція, зрозуміння і взаємна співпраця на базі спільної християнської етики й добра нашого народу та спільних духових вартостей можуть знайти своє цілковите оправдання в процесі сцілювання ду-

хових ран, заподіяних перш за все нашому народові в останніх століттях, а вже найбільше в останніх чотирьох декадах нашого століття червоною Москвою. Це було б щось далеко більше ніж синкретизм ідей гелленістичної доби, чи еклектизм течій античного інтелектуалізму, або спроби поєднання модерних ідей у площині теоретичних студій. Це було б певного роду знеутралізування духово-культурного конфлікту між Орієнтом і Окцидентом від античних часів та поладнання церковного конфлікту, що перекрочив тисячеліття. Така нормалізація і стабілізація культурно-церковних відносин при відсутності конфесійних пристрастей вплинули б позитивно й на духово-культурно-політичний ріст українського народу в рямцях його державности й історичної місії у східній і середній Європі.

Д-р Роман О. Климкевич / Найдавніші печаті українських міст

Міські печаті XIII й XIV століть, це цінні сфрагістичні пам'ятки, якими гордяться не тільки дані міста, але й їх провінції а то й ціла нація. Такі печаті є доказом раннього розвитку міст повної приналежності країни до політичного, економічного й культурного життя Європи та високого рівня її вчасної сфрагістики й геральдики.

В попередній статті про найдавніші печаті міста Львова ми розглянули чотири печаті цього міста з XIV століття. Тут же розглянемо середньовічні печаті п'ятох інших українських міст, а саме, Володимира Волинського, Коросна, Ланьцута, Перемишля й Судової Вишні.

Як бачимо, найбільша скількість збережених українських міських печатей XIII й XIV століть належить містам Західної України, а передусім Галичини. Це явище має свої причини.

Завдяки останнім володарям Галицько-Володимирського королівства з дому Романовичів як теж їхнім чужомовним наслідникам на престолі Руського королівства міста розвивалися краще і німецьке самоврядне міське право поширювалося скоріше, ніж в інших українських удільних князівствах, чи в пізнішій Литовсько-руській державі, а разом з тим розвивалося міське печатництво й гербівництво. Печаті міст Західної України з'являлися не тільки раніше від інших українських міських печатей, але й краще зберігалися впродовж століть, завдяки великою мірою тісному й багатосторонньому зв'язкові Галичини й Волині з містами Західної Європи. Якраз в міських архівах Німеччини, Польщі й інших країн збереглася поважна скількість цінних сфрагістичних пам'яток.

Тут важно ще відмітити, що Україна є найдалше на схід висуненим простором, на якому європейське міське печатництво почало розвиватися вже в XIII столітті. Очевидно, що разом із розвитком міської сфрагістики поступав і розвиток геральдики українських міст.

I. Володимир Волинський

Першенство серед староукраїнських сфрагістичних пам'яток належить безсумнівно печаті Володимира Волинського, як найдавнішій із збережених і одинокій між ними, що пам'ятає часи розвитку

українських міст за середньовічної державности ще під природженою династією. Довкільний надпис цієї печаті, сильно затертий і важкий до відчитання, звучить: S' CIVITATIS LADIMIRIENSIS (початок і кінець надпису відділені хрестиком). Промір печаті нелегко встановити з уваги на те, що вона дуже знищена. Її середину займає зображення св. Юрія, який сидить на коні і ратищем поражає змія. М. Грушевський твердить,¹ що ця печатка зовсім відмінна від сфрагістичної манери європейського Заходу, з чим одначе важко погодитись, бо її округла форма, маюскуловий латинський надпис і зразкове для тогочасної західноєвропейської геральдики зображення св. Юрія на коні вказують якраз на те, що вона постанала в найтіснішому зв'язку із сфрагістикою західних країн і перш за все Німеччини. Збереглася ця печатка в архіві північнонімецького міста Штральзунду на листі з 1324-го року, що його написали латинською мовою "consules ac universitas civitatis Ladimiriensis" до "consulibus ac universitati in Stralsundis" для двох володимирських купців, з яких один називався Bertramus Ruthenus а другий Nicolaus (лист цей цитований в німецьких² і в українських³ наукових працях). Печатка була виготовлена в другій половині XIII століття, на що вказує не тільки її вигляд, але й ряд історичних обставин. Володимир Волинський, як королівськокняжа столиця, мусів бути одним із перших українських міст, що одержали німецьке самоврядне право та користувалися своєю печаткою. Волинський літописець не вживає вже під кінець XIII століття давнього окреслення жителів Володимира „граждане“, але користується терміном „местічі“, коли розкажує, як князь Мстислав Данилович взяв під свою владу Володимирське удільне князівство і „созва бояри владімерскія і местічі немце“.⁴ Так називає він теж краков'ян німецького міського права. Згадка про німецьких міщан у Володимирі Волинському під кінець XIII століття вказує на те, що це місто одержало німецьке самоврядне право перед 1324-им роком і що ця печатка є справжньою пам'яткою української міської сфрагістики XIII століття. Досить виразну її світлинку вмістив М. Грушевський в своїй *Короткій Ілюстрованій Історії України*, а гірша знаходиться в *Великій Історії України*, видання І. Тиктора (ст. 227, де вона на жаль вміщена в оберненому положенні). Крім Грушевського, описували її Барвінський⁵ і польський знакознавець Гумовський.⁶ Зображення св. Юрія появлялося опісля на численних стародавніх українських міських печатках (Кам'янець Подільський, Гадяч та інші).

II. Коросно

Місто Коросно одержало міське право правдоподібно 1342-го року від короля Казимира Великого, а право складу надано йому 1365-го року. Приблизно в тих роках була виготовлена міська лавнича печатка, з проміром 35 мм. і з довкільним надписом: S SCABINORUM CROSNESIUM (початок і кінець надпису відділені зіркою, а між

¹ Записки Наукового Товариства ім. Шевченка. Том 72.

² Hansisches Urkundenbuch, Bd. II, Nr. 420.

³ Грушевський М.: *Історія України-Руси*. Том V, ст. 225—226.

⁴ Jakowliw, A.: *Das deutsche Recht in der Ukraine*. Leipzig 1942. S. 11.

⁵ *Ze sfragistyki ruskiej*. Wiadomosci Num. Arch., Krakow 1909. Str. 11.

⁶ Gumowski, M.: *Najstarsze pieczęcie miast polskich XIII i XIV wieku*. Toruń 1960. Str. 242.

скороченням і першим повним словом — точка). В полі печаті знаходиться готичний гербовий щит, якого перше, здебільшого праве півполе пусте, прикрашене тільки арабською, а ліве півполе містить половину польського королівського орла. Печать збереглася в Краківському архіві на документі з 1643-го року, однак її стиль та вигляд букв виразно вказують на те, що вона була виготовлена в XIV-ому столітті. Відомо, що вона теж з рисунку В. Келісінського в збірках Бібліотеки в Курніку в Польщі. Насувається питання, чому праве щитове півполе залишено порожнім і виповнено його тільки арабською без жадного емблематичного значення. Відповісти не важко, беручи до уваги звичай середньовічної міської сфрагістики. Тут маємо до діла з лавничою печаттю Коросна, а лавничі печаті — протилежно до радничих — виготовлювали тоді переважно за частинним тільки зображенням міського гербу і так у цьому випадку усунуто гербове титло з правого півполя. З пізніших зображень гербу Коросна знаємо, що в цьому півполі містилася половина лева,⁷ отже цілість — пів лева і пів орла — була гербом куявських Пястів, здебільшого родовим гербом Казимира Великого, а це вказувало б на те, що якраз він наділив Коросно німецьким самоврядним правом і своїм власним гербом. Цю печать описав досі тільки Гумовський⁸ і він подає її ілюстрацію.⁹ Очевидно, крім лавничої печаті Коросна мусіла існувати й раднича печать, правдоподібно ще давніша, яка однак не збереглася. Ця печать належить, не зважаючи на її польський зміст, безсумнівно до скарниці староукраїнської міської сфрагістики не тільки з огляду на положення міста Коросна на українських землях, але й з огляду на її постанову й затвердження, бо Галичина рядилася в XIV столітті „Руським Правом“, а герб був наданий місту Казимиром Великим не як королем Польщі, тільки як Королем Руси, про що писалося обширніше в розвідці про герби міст Лемківщини.¹⁰

III. Ланьцут

Міське право одержав Ланьцут приблизно між 1360-им і 1370-им роками, якщо не раніше. З тих же років збереглася найдавніша відома печать цього міста з проміром 53 мм і з докільним надписом: S' CIVITATIS LANDISHVTE RVSIE (початок і кінець надпису відділені хрестиком, а три повні слова відділені одна від одної точками). В полі зображений св. Михаїл, з авреолою і з розгорненими крилами, який стоїть на змію та списом пробиває йому пашу. Печать збереглася в Ланьцуті на документах з 1406-го року в цеху полотенників і з 1579-го року в цеху кушнірів, де вона названа: „sigillum consulare maius“, отже радничою більшою печаттю. Виходить, що мусіла існувати теж така ж давня або й давніша, менша, раднича печать. Зображення св. Михаїла властиве багатьом староукраїнським міським сфрагістичним і геральдичним пам'яткам (напр. Київ, Сянік і інші міста). Цю печать описали досі Цетнарський¹¹ і Гумовський,¹² який подає теж гарну її ілюстрацію.¹³ Подобиці її вигляду вказують виразно на те, що вона

⁷ Gumowski, M.: Herby miast polskich. Warszawa 1960. Str. 211.

⁸ Gumowski, M.: Najstarsze pieczęcie... Str. 125.

⁹ Gumowski, ibidem, Tab. XLVI, fig. 220.

¹⁰ Климкевич, Р. О.: Герби міст Лемківщини. „Християнський Голос“, чч. 1—2 і 3. Мюнхен 1962 (передрук: „Лемківські Вісті“, ч. 4—5. Йонкерс 1962).

¹¹ Cetnarski, S. Miasto Lancut. 1937.

¹² Gumowski, ibidem, str. 140.

¹³ Gumowski, ibidem, Tab. XX, fig. 259.

була виготовлена приблизно в половині XIV століття. Для української історії ця печатка важна не тільки своїми чисто сфрагістичними цінностями, але й тим, що вона сама собою виявляє приналежність крайнього міста Ланьцута до Русі. Русь згадана на печатці після всієї правдоподібності з двох причин. В часах виготовлення цієї печатки належав Ланьцут до Руського королівства, що було окреме від Польського й Угорського королівств, хоч знаходилося під владою чужокровних монархів (по прилученні Галичини до Польської Корони все таки належав Ланьцут аж по кінець XVIII століття до Руського воевідства). Крім того творці печатки — правдоподібно німецькі кольоністи — старалися відрізнити давню німецьку назву Ланьцута — Ляндесгут (сторожа країни) — від тотожної назви німецького міста на Шлеську: Ляндесгут (сьогодні Каменна Гура). Тут маємо до діла з т. зв. „гласним“ гербом, цебто таким, якого рисункове зображення більше чи менше покривається із звуковою назвою міста: св. Михаїл на сторожі крайньої Русі. Цікаво, що місто Ляндесгут на Шлеську має дуже подібний герб: на сторожі стоїть князь-лицар.¹⁴

IV. Перемишль

Досі загально прийнятий погляд, що Перемишлеві надав Магдебурзьке право король Володислав Ягайло 1389-го року,¹⁵ сумнівний і багато істориків відсуває цю подію на давніші часи, про що ми писали вже докладніше в розвідці про герб Перемишля.¹⁶ В користь цього останнього погляду говорить теж докладний розгляд двох збережених середньовічних печаток Перемишля.

Перша з них з проміром 70 мм (найбільша серед староукраїнських міських печаток і одна з найбільших печаток тогочасних європейських міст), має довкільний надпис: SIGILLV ATTENTICVM CIVITATIS DE PREMISSEL. В полі міститься зображення ведмеда в ході в праву сторону, а над ним хрестик (хрестиком відділені теж початок і кінець довкільного надпису, який, між іншим, виготовлений з похибкою: в першому слові бракує кінцевого „м“). Ведмідь не звернений, за звичаєм польської геральдики, в ліву сторону, що вказує на те, що печатка була виготовлена українськими або німецькими майстрами, які під цим оглядом придержувалися тотожних геральдичних правил. Печатка збереглася в архіві Перемишля на документі з 1625-го року, якого силою бургомістр і радні міста затвердили статут цеху побічних ремесел — золотничого, малярського й цинкарського. Незвичайне й виїмкове серед міських печаток окреслення „автентікум“ означає особливу важність цієї печатки. Виготовлена була вона, безсумнівно, перед кінцем XIV століття, на що вказує її стиль і вигляд букв. Гумовський вважає, на основі її виконання, що вона була виготовлена

¹⁴ Pfothenauer, G.: Die Schlesischen Siegel bis 1300. Breslau 1879. S. 24. Saurma—Jeltsch, H.: Wappenbuch der schlesischen Staedte. Berlin 1870. S. 158, Taffel V, Nr. 62. Hupp, O.: Wappen und Sieel der deutschen Staedte. Frankfurt 1898. Bd. II, S. 81.

¹⁵ Kaindl, R.—F.: Beiträge zur Geschichte des deutschen Rechtes in Galizien. (Archiv fuer Osteuropaeische Geschichte, Bd. 100, II. Heft. Wien 1910). S. 400. Akta Grodz. l ziemskie V, Nr. 19.

¹⁶ Климкевич, Р. О.: Столичні і земські герби Посяння і Лемківщини. Збірник „Перемишль, Західний Бастіон України“. Нью Йорк-Філадельфія 1961.

в Галичині¹⁷ і подає теж її ілюстрацію.¹⁸ До цього погляду прихилиється теж Гавзер,¹⁹ а деякі історики й знакознавці, як напр., Смุลка²⁰ і м. Свежавська,²¹ твердять, на основі німецького позвуку назви міста, що печатя була виготовлена ще за Казимира Великого (це, між іншим, було б доказом на те, що місто одержало Магдебурзьке право перед 1389-им роком). Крім загаданих, описав цю печатя Осінський,²² згадана вона і в нашій розвідці про міські герби Надсяння.²³

Друга печатя середньовічного Перемишля, призначена для щоденного вжитку й менше важних діл, з проміром 31 мм, має довкільний надпис: SECRETVM CIVITATIS PREMIZLIENS (перед початком надпису два хрестики, один хрестик між другим і третім словом, а на кінці надпису точка і ще якийсь невиразний і затертий значок). В полі міститься півокруглий щит, а в ньому ведмідь у ході в праву сторону і хрестик над його плечима. Вигляд маюскулових букв, стиль нечати, вказують, що вона мусіла бути виготовлена в другій половині XIV століття. Збереглася в архіві міста Львова при документі з 1456-го року, в архіві міста Перемишля при документі з 1548-го року, а крім того в відливі в Музею Чапських у Кракові, куди, правдоподібно, була вислана з Перемишля. Досі описав її тільки Гумовський,²⁴ він теж подає її ілюстрацію.²⁵

Лавничу печатя Перемишля з надписом „Cігілліом Скабінорум Цівітатіс Премізієнзіс“ знайшов на документах з XV й XVI століть Гайзіг.²⁶ Зображений на ній ведмідь у ході в праву сторону, а над ним шестираменна зірка, що, в протилежності до хрестика на радничій печаті, було ознакою лавничої печаті. Існує дуже сильне підозріння, що й ця третя найдавніша печатя Перемишля була виготовлена в XIV столітті, одначе з огляду на недоступність дотичних джерел і на брак відповідної ілюстрації самої речевої пам'ятки здержуємося від остаточної оцінки віку цієї печаті. Немає одначе сумніву в тому, що якась лавнича печатя мусіла існувати в Перемишлі XIV століття.

V. Судова Вишня

1368-го року одержала Судова Вишня німецьке міське право,²⁷ а 1484-го року король Казимир Ягайлончик відновив давніший льокаційний привілей. Одинокa збережена стародавня печатя цього міста належить до найкращих пам'яток української сфрагістики. Її промір виносить 32 мм, а довкільний надпис звучить: S CIVITATIS DE VISNA початок і кінець надпису відділені двома хрестиками, між якими вміщений орнамент, а обабіч слова „Цівітатіс“ находяться точки). В полі зображена галузка вишні з трьома овочами й п'ятьома листками — гарний „гласний“ герб, що влучно голосить ім'я гербоносця-

17 Gumowski, *ibidem*, str. 181.

18 Gumowski, *ibidem*, Tab. XXVII, fig. 356.

19 Hauser, L.: *Monografia miasta Przemyśla. Przemyśl 1883.*

20 Smółka, J.: *O herbie miasta Przemyśla. Rocznik Tow. Przyj. Nauk w Przemyślu. Tom IV.*

21 *Kwartalnik Historyczny. Tom 37 (1923). Str. 387-88.*

22 Osiński, K.: *O medalu wystawy przemyskiej i o herbie miasta Przemyśla. Wiadomości Numizm. Archeol. Krakow 1909. Str. 77.*

24 Gumowski, *ibidem*, str. 181-182.

23 Климкевич, Р. О.: *Герби міст Надсяння. „Християнський Гогос“, чч. 5, 6 і 7. Мюнхен 1962.*

24 Gumowski, *ibidem*, str. 181-182.

25 Gumowski, *ibidem*, Tab. XXVII, Nr. 357.

26 Dr. M. Haisig.

27 Kaindl, *ibidem*, S. 422.

міста. Збережена ця печатъ при документах з 1565-го й 1570-го років у сфрагістичній збірці Музею Чапських у Кракові. Стиль печаті і вид букв виразно вказують на те, що вона була виготовлена в XIV столітті. До цього погляду прихилиється теж Гумовський,²⁸ який описав її вперше та подав її ілюстрацію.²⁹ Деякі знакознавці припускали, що названа на печаті місцевість, це Візна на Мазовші, одначе проти цього твердження існують два докази, а саме: а) зображення галузки вишні вказує на те, що печаттю користувалося місто такої самої назви, отже Вишня і б) мазивецька Візна справила собі 1563-го року (отже в часі, коли були печатані два вище згадані документи) печатъ із зображенням вола (теж у збірці Чапських). Пізніші печаті Судової Вишні не збереглися. Остання печатъ, подібно як і всі інші, обговорені нами в цій статті печаті, була виготовлена ще за часів окремого від Польщі й Угорщини Руського Королівства.

Висновки

Згадані стародавні міські печаті Львова,³⁰ Володимира Волинського, Коросна, Ланьцута, Перемишля й Судової Вишні, що збереглися до наших часів, представляють тільки невелику частину печатництва, що розвинулося в Україні XIII й XIV століть. Знаємо, що велике число українських міст одержало впродовж цих двох століть німецьке міське самоврядне право і тут вкажемо тільки на найважливіші з них: Ярослав 1375, Радимно 1377, Самбір 1390, Жидачів 1393, Глиняни 1397, Белз 1377, Колимия 1370, Теревовля 1389, а Сянік 1339 (наданням від Юрія Тройденевича). Всі ці українські міста й багато інших мусіли обов'язково мати свої печаті й інші міські інсигнії (герби, корогви, тощо), що затратилися впродовж століть. Деякі з них цілковито знищилися, а деякі десь напевно зберігаються в непросліджених сховках в Україні, або в збірках на чужині, що досі не переглянені належно українськими дослідниками.

В XIII й XIV століттях міські печаті мусіли існувати теж і на українських землях, що належали до Русько-Литовської держави, хоч німецьке міське самоврядне право не ширилося там так скоро, як у Галичині. В XIII столітті існувала німецька колонія в Луцьку, а в XIV столітті одержали міське право Кам'янець Подільський (1374 за Юрія й Олександра Коріятовичів), Берестя (1390) і, правдоподібно, ще кілька міст на Волині, Поділлі, Підляшші й Холмщині.

Поважна скількість українських, як теж і російських знакознавців, обговорюючи збережені пам'ятки української міської сфрагістики, починають звичайно печаттю Києва з XVI століття (в дійсності Київ мав Магдебурзьке право вже в XV столітті) та печатями з XVII століття міст Гадяча, Чернігова, Ніжина, Переяслава, Козельця та Стародуба. Таке представлення справи робить кривду не тільки Галичині, яка була поруч Волині колискою українського міського печатництва вже в середньовіччі, але й усій українській сфрагістиці. Тут важно відмітити, що в XV столітті міське самоврядне право розцвітало вже на західних землях України (Дрогобич, Стрий, Комарно, Яворів, Долина, Галич, Рогатин, Дунаїв, Бузьк, Камінка Струмилова, Тисьмениця, Снятин, Со-

²⁸ Gumowski, *ibidem*, Str. 240.

²⁹ Gumowski, *ibidem*, Tab. XL, fig. 497.

³⁰ Климкевич, Р. О.: Найдавніші печаті міста Львова. „Київ“, ч. 5—6, Філадельфія 1962.

каль, Перемиль, Дорогичин, Більськ, Кременець, Червоноград, Смотрич, Хмельник, Житомир, Лячів, правдоподібно, Брацлав і Вінниця та багато інших міст (і чимало міських печатей збереглося до наших часів).

Збережені українські міські печаті з XII й XIV століть доказують, що в середньовічній Україні існувало добре розвинене міське печатництво (перші й другі радничі печаті, лавничі і т.д.) і що українські міста розвивалися в тісному зв'язку й з передовими містами Західної Європи.

Б. Р. / З МАНДРІВКИ ПО КНИГАРСЬКИХ ПОЛИЦЯХ

Перш ніж продовжувати перерване в попередньому числі обговорювання історичного роману Семена Скляренка „Святослав“, а властиво другої його частини п. з. „Володимир“, яка саме недавно появилася у продажі, звернемось до нашої еміграційної літератури й оглянемо деякі книги, що появилася в останніх роках. Одна з них, „Говорить лише поле“, видана в „Гомоні України“ в Торонті, показує найпопулярнішого сьогодні на еміграції письменника-гумориста **Миколу Понеділка** з іншого боку ніж дотепер, хоч він уже не раз писав не-гумористичні оповідання і то навіть у нашому журналі. Та цим разом Понеділок виступив з окремою, досить великою, збіркою поважних, часом дуже трагічних, оповідань, в яких виявив свій небуденний ліричний, а властиво лірико-драматичний талант. Як сказано, Понеділок і давніше друкував того рода, не-гумористичні, твори, але до появи останньої збірки він відомий загалом як гуморист і сатирик, що не тільки розвеселює публіку різними своїми друкованими і виголошуваними комічними „історіями“, але й висміває її ж таки хиби й „пороки“ в живі очі. Чи не найбільше місяця присвятив Понеділок советській тематиці, висміваючи советський лад і побут та викриваючи злочини мо-

сковського комунізму супроти українського народу й людства.

Досі Понеділок видав дві збірки гумористично-сатиричних творів, друкованих передтим в періодичній пресі на еміграції або виголошених денебудь прилюдно, а то „Вітаміни“ (1958) і „Соборний борщ“ (1960). Про першу книжку гуморесок ми свого часу інформували наших читачів, а друга містить понад тридцять різного роду, розміру, якості й тематики гумористично-сатиричних творів, які Понеділок будьколи написав. Це справді „сборний український борщ“, не тільки тому, що так називається начільне оповідання збірки, але й тому, що тут справді, як у відомому українському борщі, різні складники й присмаки різної якості. Тут є кращі й слабші та довші й коротші, на різні теми — советські й еміграційні та „східняцькі“ й „західняцькі“ оповідання, нариси, „лицедійства“, як сам автор каже в підзаголовку, й рецензії з актуальних і недавноминулих подій. І, як звичайно, не всі складники в цьому соборному літературному борщі однакові й рівноцінні — одні міцніші, інші слабші, одні цікавіші, інші не такі цікаві, одні більше гумористичні, інші менше, одні сатирично гостріші, інші лагідніші і т. п. Але головне, що нам тут хотілося б відмітити, що-

до цілої збірки, що вона, в порівнянні з попередньою, зріліша, в різних аспектах досконаліша, солідніше опрацьована, тимто й становить значний крок вперед в гумористичній творчості Понеділка. В оповіданнях цієї збірки, наприклад, значно менше нестральних та зайвих слів, фраза скупіша і прозоріша, не обтяжена зайвим словництвом, як це часто в недосвідчених гумористів буває, коли вони стараються вживати багато слів для викликання веселого настрою, і як це траплялося раніше і в Понеділка, що любив широко й докладно та багатослівно оповідати. В цій же збірці Понеділок обмежив значно багатослівність і то так далеко, що тепер його вислови можна навіть смакувати та любоватись їх добірністю, доцільністю і влучністю. Очевидно, тут треба конечно сказати (щоб Понеділок не занадто „дер носа“), що він ще не дійшов до тієї досконалости, коли кожне слово наче приклеїв — ні викинути його, ні переставити — але він до неї йде, бо вся збірка показує свідоме його наставлення в тому напрямі. А це говорить, що Понеділок зовсім свідомо й серйозно ставиться до своєї літературної творчості і старається не лише вибирати й добирати гумористичні засоби та збагачувати їх, але й удосконалювати. В нього вже досить багатий склад гумористичних засобів: комічна фразеологія, комічний збіг слів різного стилістичного характеру, іронічні порівняння, народна і популярно-інтелігентська фразеологія та різні інші словні вигадки й комбінації, які викликають сміх і веселість. Часом він поживляє оповідання віршовими й пісенними елементами, вжитими здебільша пародійно або іронічно, та найчастіший у нього засіб — комічні ситуації, коли постаті потрапляють у смішне становище

і допускаються недоречних та смішних учинків. Тільки тут Понеділок ще трохи недомагає, бо він перебільшує, або, як кажуть, „перешаржує“, через що ситуації бувають часом більше або менше натягнені й неприродні, а через те й не дуже переконливі. Трапляється, що Понеділок не завжди дбає про природність ситуацій і їх переконливість, а бере всякі, які трапляються. Це, очевидно, не правило, а випадки, але їх не повинно бути.

Зрідка Понеділок користується і комічними персонажами, яких сама поява викликає сміх, а як вони почнуть діяти, то нераз виходить і тотальний сміх. Та цей засіб Понеділок ще не розвинув, найчастіше він виводить нормальних персонажів і старається знайти в них комічні сторінки та поставити їх у смішне становище, від чого персонажі і сами стають комічними, смішними, не вміючи знайтись у тому положенні. Дуже часто Понеділок користується шаржем — перебільшенням смішних або й нормальних рис, які в перебільшенні стають комічними.

Відмітною рисою Понеділкових гуморесок є й те, що він не вживає дуже улюбленого нашими гумористами засобу — деформації мови, перекручування на народний ніби лад головно чужих слів, які нарід, не схопивши їх правильної вимови, вимовляє по-своєму, тобто по-народному, внаслідок чого з ексекютора виходить „здикуторь“, з кураторії „курваторія“, з адвоката „гадукат“ або „аблакат“, з інженера „аньдзі-нер“ і т. п. Такі слова бувають сами собою смішні і викликають веселість, але коли гумористи надуживають їх, деформуючи чи не кожне чуже слово — часом і своє рідне! — то виходить знуцання над мовою. Ми не те, щоб робити з мови божище, як одна авторка, що радить повикидати

з мови вульгарні та непристойні слова. Ні, мова не божиче якась, а засіб порозуміння між людьми і тільки засіб, а не самоціль, тому в ній мають бути, бо не можуть не бути, всякі слова і пристойні, і вульгарні, які називають гарні й погані речі. Але деформація мови для гумору разить, коли вона переходить границі. Очевидно, помірковане деформування слів, особливо в устах відповідних персонажів, для яких така деформація природна, не разить, але разить надуживання цієї деформації, де її не мусить бути.

Понеділок не вживає цього засобу. Його мова культурна, жива, кольоритна й дотепна. Можна, очевидно, з автором сперечатися за такі чи інші слова, вислови та фрази, як, нпр., „облюбував“, „викладувати“, „неловко“, „катаються“, „зір не шкандибає“, „слиною бризкотів“ та інші подібні, але не можна йому закинути недбальства в мові або недбайливості за мову. Може, він зачасто (і непотрібно) вживає здрібнілі слова, які неконечно викликають почуття гумору чи веселий настрій, але це вже, мабуть, його „слабкість“. Її можна позбутись або бодай обмежити, бо вона не виявляється необхідною.

Збірка „Говорить лиш поле“ насичена, як уже було згадано, глибоким ліризмом. Ліричний вступ до збірки нагадує Стефаникове „Мое слово“, а інші оповідання теж нагадують Стефаникові своїм ліризмом. Взагалі можна сказати, що Понеділок виявляє тут більше схильності до лірики (й драми), аніж до спокійно-розповідної епіки. Він, очевидно, вміє гарно оповідати, але він, здається, нездібний розповідати спокійно і холодно, тільки пристрасно й запально, виявляючи свої почуття майже в кожному слові. За цією пристрасністю він часом не ба-

чить своїх композиційних недоліків — нелогічності й непослідовності в образах персонажів чи в змальовуваних ситуаціях тощо. Його постаті часом поводяться як діти, незрозуміло й невмотивовано. Нераз здається, що він змальовує якусь дію чи подію або явище не для того, що вони цим або тим інтересні або важливі для розкриття постаті, тільки для того, щоб з їх приводу висловити свої почуття та своє особисте або громадське (національне) ставлення до них. Тому композиційна функція якоїсь події чи ситуації має не стільки епічне, скільки лірико-драматичне значення. І коли автор для своїх оповідань придумує сякий чи такий сюжет, то на правильну і влучну композицію того сюжету він не завжди звертає досить уваги, як інші автори сюжетних оповідань, а трактує її нераз досить другорядно, через що в змальовуванні персонажів постають певні психологічні неточності, неконсеквенції і нелогічності. Його персонажі поводяться деколи не так, якби вони повинні поводитися згідно із своїми психологічними заложеннями, тобто не так, як вимагала б їх власна природа, а так, як вимагають авторові суб'єктивні потреби — якнайвичерпніше виявити свій власний душевний стан. Для прикладу візьмим оповідання „Многая літа“, в якому поведінка таких персонажів як Величко або його малолітня донька Клава, в окремих ситуаціях не зовсім належно умотивована й оправдана, тобто не дуже згідна з їх психологічними заложеннями. Тому читач не знаходить задовільної відповіді на питання, чим пояснити таку зміну психіки Величкової доньки Клави після розкуркулення — до речі, саме розкуркулення шевця-ремісника, багато ближчого до пролетаріату аніж до капіталізму, нетиповий і невмотиво-

ваний, хоч в дійсності, звичайно, можливий там, де всяке надужиття можливе. Автор міг би сказати, що почуття кривди, недостатки і голод так змінили Клаву, але таке пояснення не було б задовільне, бо Клава, як підросток, не могла тих справ розуміти по-дорослому. Та як би тепер автор і не пояснював поведінки своїх персонажів — Клави, або й самого Величка, то саме оповідання задовільного пояснення, тобто належної мотивації вчинків чи взагалі поведінки цих персонажів не дає.

Інше питання — чому поведінка цих персонажів, під впливом таких от подій, які автор показав в оповіданні, змінилася саме в тому, а не іншому напрямі. Для цього не було якихсь спеціальних причин, щоб вони стали саме такими. З Величком, наприклад, автор міг зовсім інакше повестися і зробити з нього щось інше, як нещасну, безвільну жертву большевицького знущання. Чому автор не наділив його духом спротиву, але зробив жертвою алькоголізму і вбивником своєї доньки! Коли автор признає його на смерть, то чому не за кращу справу, гідну людини, яка не крилася із своїм протибольшевицьким наставленням! Або чому жертва розкуркулення мусить бути така безвільна і безнадійна і так марно й ганебно мусить загинати, коли вона могла б згинати героїчно або більш достойно. Так само добре можна було вибрати для Величка тисячу інших смертей із тим самим ефектом. До характеристики цієї постаті така смерть нічого нового не вносить, ані теж до сюжету оповідання, ані до характеристики інших персонажів, ані врешті до характеристики обставин, в яких відбувається дія. Автор передмови до збірки (Про автора і твір) І. Вараниця каже, що „нас до болю вражають ство-

рені хистом автора образи терпінь нашого народу у ворожому ярмі“. А чому до болю, а не до спротиву? Чому „образ дівчини, яка гине на цвинтарі з голоду, витискає лише сльозу на наші очі“, а не злість і завзяття та бажання звільнитися від тих, хто спричинює голодову смерть? Чому на страждання матері, якій не повернули рідної дитини, „стискається тільки серце“, а не кулак проти ворога?

Ціллю цієї книжки було, мабуть, головню, те, на що вказує автор передмови: „показати образи терпінь нашого народу у ворожому ярмі“, тобто показати жахливі обставини московськобольшевицької окупації України, які доводять українських людей до того, що вони або марно гинуть, як Величко, або стають на службу ворога, як Лоза й комсомольці і винищують своїх же людей, кровних братів, із волі окупанта, а своєї волі не виявляють навіть і в думці. І знову насувається питання: чому українська людина в літературі мусить бути такою, як цей Величко, або такою, як Чапленків Перемітько з повісті „Загибель Перемітька“, або такого як Самчукові персонажі в останній його повісті „Ост“, а не такою хоч би, як А. Височенка Заграй („Хутір Михайлівський“). Очевидна річ, письменник має право творити такі постаті, які відповідають його мистецьким задумам, але нас цікавить тут радше психіка самих письменників, які воліють змальовувати саме таких, як казав Донцов, „церпентників“ або запроданців, аніж вольових, активних, бойових, гордих і відважних людей. Таких персонажів ми сподівалися б саме від Понеділка, бо в нього серце не заяче, мабуть, він диспонує досить багатими мистецькими засобами — і володіє ними непогано, сказавши скромно — вміє створювати ситу-

ації, в яких прекрасно виявляються бажані риси персонажів, але чомусь любується в таких безвільних постатях, як Величко або Олекса з оповідання „Без назви“, що носить з думкою саможубства і марно гине там, де гинути зовсім неконечно й непотрібно. Сантименталізм? Так, сантименталізм і реалізм, — щоб не відбігти від правди. Але від правди все таки відбігається, і то в сторону безнадійности.

Отакі думки насуваються при читанні Понеділкової книжки „Говорить лише поле“, в якій автор поставив головний наголос на змалювання жахливих обставин в Україні і терпінь українського народу, на вияв своїх почувань з приводу них та свого ставлення до них (негативного).

Що його оповідання витискають сльози на очі, це факт, який і говорить про те, що Понеділок уміє оповідати цікаво і вміє зворушити читача, вміє змалювати виразні й яскраві образи постатей, не завжди, щоправда, логічні й переконливі, але зворушливі до сліз. Та, мабуть, для кожного читача більш захопливі були б постаті вольові, сильні духом, які не трясуться за власне життя, дуже, до речі, мізерне, а стають на прю з силами супротивними й негативними. А вмирати все одно прийдеться так чи так, то чому б не вмерти один раз як орел в боротьбі, замість десять разів як баран — десь на засланні в концтаборах або в московській тюрмі. Хай бодай в літературі існувати-ме людина чину й відваги, коли письменники не знаходять їх у житті.

Вряди-годи появляються в нас і книжки про літературу, не тільки літературні твори, але такі книжки в нас дуже рідкі, бо нема їх кому писати. Маємо на думці, а властиво під руками, дві публі-

цистичного характеру книжки відомого публіциста Д. Донцова на літературні теми, а саме: „Дві літератури нашої доби“ і „Незримі скрижалі Кобзаря“. Обидві книжки вийшли в видавництві „Гомін України“ в Торонті — перша ще в 1958 році, але тоді в нас не було можливости її прочитати і зреферувати, а друга появилася „недавно“, в 1961 р. в соті роковини смерті Т. Шевченка. З цієї нагоди Д. Донцов видав цю книжку і виклав у ній свої думки і погляди на Шевченка та його поетичну творчість. Ці думки й погляди були здебільша порозсипувані по різних його статтях та книжках, тепер же він зібрав їх до купи і таким чином дав нам свою власну інтерпретацію Шевченка, зовсім відмінну від традиційної, яку залишили інтерпретатори минулого та деякі їх послідовники нашого століття.

Висловлені в цій книзі думки та погляди про Шевченка, як сказано, сьогодні не нові, або не зовсім нові, бо Донцов проповідує їх уже ось яких 35 років, але коли вони вперше були появилися, вони були ревелюційні для українського читача, що привик був бачити Шевченка очима, скажім, Драгоманова та його послідовників або інших інтерпретаторів, які Шевченка, можна сказати, не дуже розуміли. Правда, Шевченка не так легко було й розуміти, головню його політичні поеми, але також багато інших його творів були в дійсності великою мірою символічні і до розв'язки їх, до правильного їх зрозуміння треба було певної філософської підготовки. Правильно їх зрозуміти й інтерпретувати можна було тільки з націоналістичної точки бачення, тобто з тієї точки, на якій стоять проблеми нації понад усі інші проблеми суспільно-політичного характеру. З цієї точки вийшовши, Донцов наче освітлив твор-

чість Шевченка великим рефлектором і показав його як справжнього, безпорівняльного духового велетня, якого нація може видати тільки раз на кількаторок років. Від того часу Шевченко набрав у нас зовсім іншого значення й „вигляду“. Коли українці вшановують тепер Шевченка як національного велетня й пророка, то це заслуга інтерпретації Донцова, який збагнув і розкрив довгий час незбагненну глибину думок Шевченка з національного боку, та ще декількох дослідників, які взяли подібний підхід до Шевченкової творчості.

Донцов представляє Шевченка як справжнього пророка України, якого геніяльна інтуїція, як у старозавітніх пророків, бачила й відчувала те, чого не бачив ніхто ні перед ним, ні після нього. Слово „пророк“ Донцов розуміє тут не як ще одне, переносне, слово, вжите в ролі прикрашувального епітету для підкріплення величі Шевченка, а бере його в дослівному значенні, як слово, що називає й визначає фактичну властивість Шевченкової душі, очима якої він бачив незримі речі в минулому й майбутньому. Для Донцова Шевченко є справді Божим посланцем, якого призначенням було вказати Україні шлях виходу з дому неволі та відкрити їй тайну, за що її Бог карає неволею. Це переконання в пророчий дар Шевченка і Боже посланництво автор виробив собі на основі глибоких студій Шевченкової поетичної творчості та на основі різних Шевченкових висловлювань, які для звичайного читача мають тільки поетичне значення, але для нього вони звучать дослівно. В Шевченковій творчості є багато даних розуміти такі вислови поета, що він „з Богом розмовляє“, „бачить Бога на землі“ та інші подібні не переносно, поетично, а дослівно, бо

поет в години контемпляції справді відчував близькість Бога і свою з Ним розмову. Автор каже, що поет находився нераз у такому містичному самозаглибленню, що силою своєї геніяльної інтуїції відчував Божі мислі. Подібно розуміла роллю поета й мистця філософія романтизму, яка вважала поета речником Божих думок. І Донцов вірить, що Шевченко справді мав, як він каже, „откровення“ через контемпліацію та через своє виховання — він бо виховався на праджерелах старої культури України — Четьї Минеї, Печерський Патерик — на читанні наук халдейських магів і звіздознавців, на читанні Сквороди і головню Божественної Книги — Євангелія. „Через ту лектуру і через природу та через мистецтво Шевченко був втаємничений, каже автор, в закони зримого й незримого космосу“. Він відчував, що видимий світ є виявом духової сили, що природа речей є матеріальна і духовна, відчував всюди подув незримої духової Сили — всетворчої, всекеруючої, привної і в природі, і в людині в усіх переломових годинах життя її і нації...“ (15 ст.).

Очевидна річ, важко заперечити, що Шевченко відчував діяння в світі вищої духової сили, яка всім керує, бо він був людиною абсолютно глибоко релігійною і щиро вірив у Бога, а тому й зовсім можливе, що в години самоти, яку поет дуже любив, він заглиблювався в контемпліації і, будучи обдарованим небуденною інтуїцією, відчував Божі мислі, що означало, що він „з Богом розмовляє“. „Занурившись у собі, як він сам каже про себе“, поет міг мати видіння, як старозавітні пророки і своїми „духовими очима“, „очима серця“ бачив виразніше, як хто інший, де брехня, а де правда, де добро, а де зло, де краса, а де гидота. Цими „духо-

вими очима“ поет міг бачити і минуле, і майбутнє, поза віддаллю часу й простору, і виявити своєму народові.

Що ж бачив Шевченко і що виявив він своєму народові?

Автор каже, що Шевченко бачив причини упадку нації, голов-но в провідній верстві України, через те Україна і втратила державність. Виродилася провідна верства, зматеріялізувалася і втратила основні риси, які держали і державу і націю при житті, втратила **силу свого духа**, внаслідок чого на Україну прийшли московськi капрالی, які поневолити на-рід. Вигнати капралів не було ко-му, бо провідна верства України зникла. Та Шевченко вірив у від-родження України і ту віру ста-рався передати землякам, щоб во-ни з вірою у своє майбутнє наби-рались сили до боротьби. Шев-ченко знав, каже автор, що вели-кою мірою від самої людини за-лежить, чи в її душі візьме гору той первень, що з Яреми зробив Галайду, чи первень самого Яре-ми — жидівського невільника. І тому, що він знав, що від нас са-мих залежить наше відродження, то й старався запалити в душах наших іскру того святого вогню, яким горіли колись лицарі-воєв-ники за волю нації. Цей вогонь дав би нам силу піднятися з у-падку, перемогти на шляху всі пе-решкоди, відродитися духово.

Перегортаючи цю книжку сто-рінка за сторінкою, щораз біль-

ше переконуємось у правдивості й слушності висловлених у ній думок і поглядів, які показують нам Шевченка у справжній вели-чі. Навіть той, хто не зовсім буде згоджуватись з цими чи з тими думками й поясненнями автора, не зможе не признати, що ця інтер-претація Шевченка, яку дає Дон-цов у цій книжці та в інших своїх статтях на цю тему, ставить Шев-ченка на належну йому висоту і показує його у властивому і правдивому світлі, виявляючи найглибинніші поетові думки і по-гляди, яких земляки довго-довго не могли збагнути. Тому завдан-ням автора і ціллю цієї книжки є допомогти землякам, в Україні і не в Україні сущим, **усвідомити і передавати з покоління в поко-ління Шевченкову правду, що без відродження в українському на-роді духа нашої давнини, духа лицарства козацького, без відро-дження головних лицарських рис у тих, що творять чи творитимуть провідну верству — мудрости, шляхетности і мужности та геро-їзму й іdealізму — не дочекається українському народові волі й не-залежности.** Так бачив цю про-блему Шевченко і так бачить її найкращий інтерпретатор його по-літичних думок та ідей Д. Дон-цов, якого все життя проходить на тому, що він старається зем-лякам втовкмачити певні політич-ні істини і показати правильну дорогу до національного відро-дження і визволення.

Ганна Глушко / * * *

Ранок очі розкрив,
Ранок коси цілує бентежно.
Ранок знову приплив
З синюватого шляху безмежжя

І скінчилися сні
Розлетілись від помаху вій.
Ранок хлопцем приплив.

Огляди й рецензії

В. Дорошенко / З НАШОЇ НАУКОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Збірник на пошану Зенона Кузелі; Історичні постаті Галичини; Наукові Записки УВУ; Наукові Записки УТГІ.

Вичислені вище видання — це найновіші публікації наших наукових установ у вільному світі. На жаль, як це звичайно у нас буває, проминули вони майже непомічені нашою пресою. Але сам факт їх появи заслуговує на увагу українського громадянства: видати в наших емігрантських обставинах такі поважні і змістом і розміром збірники, без жадної допомоги якихсь урядових установ, як то було перед війною в Берліні, Варшаві й Празі, — сказав би, самотужки, за допомогою хіба нечисленних прихильників рідної науки, — це неабиякий підвиг. Слід зазначити, що появилися ці видання виключно завдяки безінтересовній праці співробітників, редакторів і коректорів. Отже, поки станемо переглядати опрацьовані ними збірники, мусимо висловити їм нашу щирю подяку, якої не зменшать деякі критичні завваги.

Огляньмо ці видання за їх чергою:

1. **Збірник на пошану Зенона Кузелі.** Праці філологічної та історично-філософської Секцій. За редакцією Володимира Янева (треба Янова — ред.). Записки НТШ, том 169, Париж 1962, вел. 8°, ст. VII+583+(1)+портрет.

Збірник цей запроєктований був на пошану Голови НТШ з нагоди його 70-річчя, та коли Голова несподівано вмер, Виділ вирішив все таки видати збірник для вшанування Покійного. До співпраці запрошено обидві гуманістичні секції, а поминено чомусь секцію математично-природознавчу, хоч д-р Кузеля очолював ціле НТШ.

В дійсності, можна було б, на мій погляд, обмежитися тільки працями філологічної секції, чи то пак працями, що так чи інакше відповідають науковим зацікавленням д-ра З. Кузелі. Це значно зменшило б розмір Збірника й дозволило б випустити його в світ значно раніше. І скромніше видання не було б ніяким ущербком у пошані для Ювілята. Проф. З. Кузеля був дуже скромною людиною й не менше скромним ученим. Він був дуже солідним працівником у різних ділянках українського громадського, політичного і літературно-наукового життя. Але обставини його життя так склалися, що в науці він був більше інформатором і популяризатором. І на цьому полі заслуги його справді великі. Що ж до його суто-наукової, дослідницької праці, то вона обірвалася з вибухом 1-ої світової війни. Найвизначніші наукові праці Кузелі датуються роками 1905—1915. (Пор. у поданому списі праць Покійного чч. 10, 12, 15, 31 і 33). Отже й цей момент казав би обмежитися скромнішим пам'ятником, а не здвигати цілий мавзолей. А так, книжка страшенно розбухла, а друк її розтягнувся на цілих десять років: Збірник вийшов саме в десятиліття смерті Ювілята (1952—1962). За цей час відійшов у засвіти цілий ряд авторів, не побачивши своїх творів в друку: Ілько Борщак, Ганс Кох, Борис Крупницький, Іван Мірчук, Євген Юлій Пеленський, Антін Чернецький, Олександр Шульгин і дружина Ювілята. Цього не було б, якби Виділ заздалегідь обмежив рамки Збірника

й видав його як нормальний випуск Записок у звичайному для них розмірі — максимум 200 ст., себто майже на дві третини коротший. Досить було дати в такому випуску — біографію Покійного, бібліографію його праць, оцінку його праці в різних ділянках українського національного життя, та якусь його ще **недруковану** працю. От і все! Треба пам'ятати, що в „многоглаголанію ність спасенія“: в ювілейних збірниках часто-густо трапляються причинки вартости журнальної статті, а не наукового видання. Так воно є і в цьому Збірнику. Одні статті — спеціальні, інші — популярні.

Цими своїми заввагами я не хочу обнизити ні наукової вартости Збірника, ні мозильної праці редактора, але що правда, то не гріх.

Та перейдімо до змісту Збірника.

Складається він з трьох частин. Перша, під наголовком „Зенон Кузеля — громадянин, вчений та людина“ (ст. 3—114), містить 15 праць 14 авторів і присвячена життю й діяльності проф. Кузеля. Д-р Волод. **Янів** дав нарис про „Життєвий шлях Зенона Кузеля“ й „Бібліографію його наукових (не лише наукових! — В. Д.) праць“; Антін **Чернецький** — „Зенон Кузеля й «Молода Україна»“ (таємний гімназіальний гурток у бережанській гімназії); Ілля **Витанович** — Чужинці-приятелі України на шляху наукової й громадської праці З. Кузеля; Василь **Маркус** — Студентські роки великого Друга й Опікуна студентства; Ольга **Кузеля** — З чернівецьких і віденських споминів; Роман **Смаль-Стоцький** — Спогади про З. Кузеля; Іван **Мірчук** — З. Кузеля в Берліні; Ол. **Кульчицький** — З. Кузеля, як організатор і голова КоДУС-у; Філарет **Колесса** — Огляд праць З. Ку-

зеля з обсягу етнографії й етнології; Є. Ю. **Пеленський** — З. Кузеля — етнограф; Яр. **Рудницький** — З. Кузеля як лексикограф; Вол. **Дорошенко** — З. Кузеля як бібліограф; о. Іван **Яцків** — Пам'яті справжньої людини; о. Мих. **Левенець** — Надгробне слово в дні похоронів.

Думаю, що доцільніше було б використати спогади про **життя** Покійного в одній статті. Це значно скоротило б Збірник.

Друга частина Збірника містить „Праці Філологічної Секції“ (етнографія й мовознавство), стор. 117—297 — 17 праць 15-ти авторів, у тому одна праця німецькою мовою і два передруки давніших праць Покійного — про українські словники й анкета про побут українського села.

Третя частина — це „Праці історично-філософської Секції“ (ст. 301—553), що містить праці 19-ти авторів.

Тут не місце докладно переповідати всі праці Збірника. Всі вони мають свою вагу й кожний читач знайде в них для себе щось цікаве. Такі імена, як Ілько Боршак, К. Кисілевський, П. Ковалів, Б. Крупницький, Вол. Кубійович, Мих. Міллер, Ол. Оглоблин, Яр. Пастернак, Ю. Шевельов та інші, не потребують спеціальної реклами.

Щодо мене, то мене особливо зацікавила розвідка відомого нашого філолога проф. Ю. **Шевельова** — Чернігівщина в формуванні нової української літературної мови (252—264), як звичайно, оригінальна. Загально у нас говориться, що наша літературна мова склалася на основі полтавської (Котляревський!) та київської (Шевченко!) говірок, але це, каже автор, не відповідає дійсності: „українська літературна мова, як система, збудована на різноговірковій синтезі. Кількісно, мабуть, серед цеглин цієї будови

переважають полтавсько-київські, хоч і цього не можна твердити категорично, бо ніхто такої статистики не зробив, якщо взагалі її зробити можливо. Але вирішує тут не кількість“ (ст. 255). Автор звертає увагу на вплив північно-східних говірок (чернігівських), які проявлялися в літературній мові Гетьманщини в 17-18 стол., поскільки вона спиралася на усну мову. Ці впливи помітні і в пізнішій добі розвитку української літературної мови, як це показує аналіз мови Павловського, не зважаючи на те, що він орієнтувався на полтавський тип мови, а також мови Котляревського й Шевченка.

„Ігнорування чернігівської традиції в розвитку нової літературної мови базується, каже проф. Шевельов не на дослідженні матеріалу, а на деяких теоретичних постулятах. З одного боку, воно випливає з народницького заперечення української літератури перед Котляревським, як штучної, схоластичної, протинародної. Котляревський у цій оцінці виступає піонером нового підходу, нової орієнтації — на селянина і його мову, він починає літературну мову заново, на мало не порожньому місці. Усе фальшиве в цій народницькій концепції. Жадна літературна мова не буває народною. Котляревський відтворював радше мову бурсаків-семінарстів і дрібних панів, а не селян. І, нарешті, він був більше продовжувачем попередньої традиції, ніж новатором, тим менше — революціонером. Переємність між мовою літератури 18 і 19 ст. далеко більша, ніж це припускається“ (255—256).

Зверну ще тут увагу на спогад проф. Р. Смаль-стоцького про працю так званого „Просвітнього Виділу“ Союзу визволення України в Зальцведелі, в Німеччині, таборі для українців, поло-

нених вояків російської армії, що велася під проводом проф. Зенона Кузелі (ст. 46—49). Про національно-просвітню й політичну працю в таборах для полонених земляків, заснованих Союзом визволення України, ширше громадянство майже нічого не знає, тож відомості, що їх про цю великоважну працю подає проф. Р. Смаль-Стоцький, учасник цієї праці, будуть для українського громадянства і цікаві, і повчальні. Широкий читач безперечно зацікавиться статтею проф. д-ра **Ярослава Пастернака** „Етно-генеза слов'ян у новій археологічній літературі“ (ст. 436—438), де мова про нашу прабатьківщину й наших прапращурів.

Кінчаючи, не могу не зауважити, що до наукового профілю проф. Кузелі ніяк не підходить стаття Кирила Митровича — Питання й поняття буття у Карла Ясперса (ст. 406—415), що не має нічого спільного з українознавством. З таким самим правом могла Редакція помістити й праці з математики, техніки і природознавства, може навіть із більшим, оскільки вони так чи інакше торкалися України.

Висловлюючи ці завваги про Збірник, я не хочу поменшувати його вартости і знецінювати ту величезну працю редакції чи редактора, яку він вклав у Збірник, довівши видання цієї великої книги до щасливого кінця.

*

2. **Історичні постаті Галичини XIX—XX ст.** Бібліотека Українознавства ч. 8. Заходом і коштом Осередку праці НТШ у Філядельфії. 1961, вел. 8°, ст. 246. (Друковано в Мюнхені).

Цей збірник складається з двох частин. Перша містить „Спогади мого життя“ о. мітрата Тита **Войнаровського** (ст. 11—75) й „Будівничі новітньої української дер-

жавности в Галичині“ (ст. 79—246) — нарис о. Ізидора Сохоцького.

Спогади о. Войнаровського, хоч і невеликі розміром, але великі змістом. Вони незвичайно цікаві, а подекуди просто сенсаційні й читаються з захопленням. Автор — визначна постать Галицької України — імпозантна вже своєю фізичною поставою та небуденна й своїми інтелектуальними прикметами, дуже впливова й шанована індивідуальність, що займала відповідальні становища як у церковній ієрархії, так і в громадсько-політичному житті Галичини.

Потомок українського емігранта-мазепинця відзначався з молодих літ просто атлетичною силою й бистрим розумом.

Втративши передчасно дружину, зараз по висвяченні на священика, о. Войнаровський всією своєю суттю віддався церковно-релігійній та громадсько-економічній праці. Енергія його була невичерпна: будував церкви, просвічував релігійно й національно свої парафії, відзвичаював їх від п'янства, влаштовував місії, і відтягав цим своїх парафіян від місій польських ксьондзів-душохапів. Та найважливішою його заслугою перед українським народом у Галичині — була парцеляція панських, очевидно, польських ґрунтів між українських селян. Брав о. Войнаровський чинну участь у місцевій самоуправі, де багато прислужився українському селянству. В 1907 р. був обраний депутатом до віденського парламенту, але його не задовольняла парламентарна діяльність, він надавав більшої ваги безпосередній праці серед народу.

„Я напрацював тяжко в парламенті, — згадує він у Спогадах, — але без жадного успіху, бо там рішала не річ, а кількість голосів. За моїм переконанням, мое послухання у Відні було

змарнованим часом“ (стор. 56). Найлюбіше йому було — повторю — парцелювати панські маєтки між українських селян, значно піддержуючи цим український елемент у краю, а ослаблюючи польський. На полі парцеляції заслуги його величезні й спогади його про це незвичайно цікаві та повчальні, а вже просто сенсацією є його спогади про справу заснування Українського Парцеляційного Банку та Українського Парцеляційного Інституту, що їх реалізацію ударемнив Кость Левицький, побуюючись конкуренції Євгена Олесницького, що мав бути директором цих інституцій, для своєї політичної і громадської кар'єри.

„Маючи право випустити облигації Парцеляційного Банку до висоти тисячі мільйонів корон, мали б ми були спроможність, якби були платили за один маєток навіть по 500.000 корон, закупити дві тисячі маєтностей великої посілости, розпарцелювати цю землю між наше населення, створити тисячі й тисячі самостійних сильних селянських господарств, а це було б потягнуло за собою значне піднесення числа нашої інтелігенції“ (ст. 49).

Але інтриги всесильного „Костя“ при короткозорості тодішньої нашої верхівки вбили ці далекосяжні пляни о. Т. Войнаровського. Дуже цікаві й сенсаційні його спогади про пляни Митрополита Шептицького закупити панські маєтки на Наддніпрянщині й оселювати там галицьких селян — свідомих українців (див. „Великі замисли і широкі пляни“, ст. 56—60). Не менше сенсаційні і спогади о. Войнаровського про прогавлену можливість досягнути від польського уряду повну автономію Галичини (див. розділ „З політичної діяльності“, ст. 66—74), про справу українського університету у Львові (70—74). Це

найцікавіші сторінки із спогадів о. Войнаровського.

Від себе додає, що був він ширим прихильником і співробітником „Союзу визволення України“. Союз видав його книжку „Полен ін Ост унд Вест“ — під псевдонімом „Еуген фон Слеповрон“. Крім цієї праці написав він ще по-німецьки „Дас Шіксаль дес українішен Фолькес унтер польнішен Герршафт“, а по-українськи „Вплив Польщі на економічний розвій України“ й ін.

Друга, більша, частина Збірника містить 6 нарисів о. Ізидора Сохоцького про видатних галицько-українських діячів під заголовком „Будівничі новітньої української державности в Галичині“ (ст. 91—230) — про Юліяна Романчука, Олександра Барвінського, Євгена Олесницького, Костя Левицького, Євгена Петрушевича, Левка Бачинського, Івана Макуха й Дмитра Вітовського.

Автор сумлінно зібрав життєписні матеріали про кожну з цих постатей, подав їх у легкій формі, підкреслюючи передусім їх заслуги, уникаючи негативних оцінок, хоча не закриває й тих сторін їх діяльності, що їх він — людина уміркованих поглядів — не хотів би у них бачити. Це відноситься головню до діячів радикального напрямку. Несхвальні оцінки подає о. Сохоцький дуже ляконічно. Так, дуже високо ставляючи особу й діяльність Мафусаїла галицько-української політики, Ю. Романчука, що закінчив свою довголітню діяльність віцепрезидентом австрійського парламенту, автор коротко зазначає, що Романчук „не мав тільки зрозуміння до економічних проблем і ними ніколи не займався“ (ст. 97). Тут я зазначаю, що саме старенький Романчук не міг зрозуміти далекосяглих плянів о. Войнаровського, як про це читаємо

в спогадах останнього (див. ст. 45—46). Далі йде нарис про Олександра Барвінського, відомого провідника т. зв. „нової ери“ в гал.-українській політиці 90-тих років мин. століття. В часі цієї ери й довго після неї політичні критики Барвінського не лишали сухої нитки на Барвінському і його сторонниках — „барвінцуків“, уважаючи їх польськими запродавцями і мало що не зрадниками. Отець Сохоцький, розглядаючи діяльність Барвінського з історичної перспективи, підносить безперечної патріотичні мотиви, що керували Барвінським, коли він проводив свою помірковану політику супроти польських шовіністів. Не можна заперечити значних здобутків Барвінського в результаті його політики в ділянці українського шкільництва, які мали велике значення не тільки для Галичини, але й для всієї України (ст. 115). Але автор замовчує негативні вчинки покійного політика, як ось його неприхильне ставлення до осягнення І. Франком катедри української літератури на львівському університеті.

Великою симпатією огортає о. Сохоцький симпатичну постать європейця-джентельмена Євгена Олесницького та підкреслює його заслуги в українській політиці, а зокрема його заслуги для розвитку української національної свідомости в рідній Стрийщині, що була давніше гніздом москвофільства, а завдяки наполегливій праці Олесницького стала твердиною українства, а москвофільство цілком зникло. Докладно описуючи культурну, громадську й політичну діяльність Олесницького, не замовчує о. Сохоцький і того, що К. Левицький переписав пляни Українського Парцеляційного Банку й Інституту, але говорить про це дуже коротенько, з уваги, очевидно, на те, що про ці спра-

ви докладно оповідається у спогадах о. Войнарівського. Олесницький був свого роду антиподом до Костя Левицького й про це можна було б і належало б оповісти докладніше. Ширше оповідає автор про Костя Левицького, високо оцінюючи діяльність цього штивного диктатора галицько-української політики, якої він довгі роки був керманичем як голоза найактивнішої в Галичині української партії, голова української парламентарної репрезентації та директор впливових українських економічних інституцій. Отже був фактичним диктатором усього українського національного життя в Галичині. У відрізненні від Романчука, а опісля Петрушевича, Левицький — каже о. Сохоцький — любив владу і змагав до неї. До проводу дійшов довголітньою працею і великими заслугами, але коли вже його перебрав, умів зручними маневрами, а навіть інтригами внутрі партії унешкідливити опозицію проти себе“ (ст. 139).

Не згадує автор й про вороже ставлення К. Левицького до Мих. Грушевського, якого хотів „перфас і нефас“ позбутися за критику його політики. Не згадує теж ні словом про вороже ставлення К. Левицького до „Союзу визволення України“ і його домагання в австрійському уряді ліквідації Союзу. Почуваючи себе диктатором, Кость хотів командувати й Союзом, а коли Союз на це не погодився, він повів проти його діячів неперемірливу кампанію за кулісами, з допомогою Мик. Василька, що мав особисті зв'язки за тими кулісами. Спіткнувся Кость Левицький на своїй невдачній політиці в справі автономії Галичини й коли його заходи скінчилися скандальним провалом (австрійський уряд віддав Галичину цілком у польські руки), мусів зійти з політичної

арени. Виплинув знову під час українських визвольних змагань і став на чолі галицького уряду, але на цьому становищі був недовго. Автор не висвітлює цього факту, причиною якого була афера з нафтою й озокеритом у дрогибицько-бориславському басейні, в якій був замішаний і Кость Левицький. Загально о. Сохоцький дуже позитивно говорить про Костя Левицького і його діяльність. „Він був безперечно — каже о. Сохоцький — високо ідейною та безкорисною людиною і вірив, що своєю тактикою доб'ється здійснення українських змагань“ (ст. 149). Свій нарис закінчує автор такими словами: „Перейшов Левицький до історії як провідник, що ціле життя працював для свого народу, не спроневірився ніколи українській ідеї та залишив визначні сліди своєї праці в усіх ділянках національного життя“ (ст. 158). Це надто евфемістична оцінка, якщо пригадаємо відзив автора про шлях Костя до влади, поданий на ст. 139.

Одне можна сказати, що справді Кость Левицький був невсипущим працівником. Не зважаючи ні на що, в 8-ій годині ранку він уже працював у своєму кабінеті. Проте його не можна прирівняти до таких лицарів без плями й догани, як Романчук, Олесницький і Петрушевич. Кость любив дбати й про свій інтерес. А політик він був невеликого масштабу, типовий галицький провінціальний ділок.. І Мих. Грушевський мав рацію, осуджуючи його короткозору політику закулісових торгів.

Пригадую при цій нагоді одну немилу, тепер цілком забуту (її о. Сохоцький поминув) справу з виданням німецько-українського правничого словника, яка викликала широкий відгомін у тогочасній українській пресі. Левицькому закидали плягіят, наче б тін, маючи доступ до архіву передчасно

вмерлого професора львівського університету Петра Огоновського, брата його тестя о. Омеляна, відомого філолога й історика літератури, видав у 1893 році, під своїм ім'ям, приготований Покійним словник. Справа ця, що в свій час була деже голосна, якось затихла, мабуть, завдяки впливам о. О. Огоновського, що був видатним діячем народовецької партії. Пізніше К. Левицький перевидав цей словник. Завважу тут, до речі, що одруження К. Левицького з донькою о. Ом. Огоновського дуже сприяло його кар'єрі в народовецькій партії.

Після Олесницького особливою симпатією огортає о. Сохоцький високо-ідейну постать Євгена Петрушевича, людини незвичайно чесною, якій ніхто, навіть найбільші його противники, не могли закинути, що він використовував своє громадське й політичне становище в своїх матеріяльних цілях.

Але добрий політик у впорядкованій конституційній державі, Петрушевич, як і інші тогочасні галицько-українські діячі, що звикли до парламентарної діяльності, не міг дати собі ради, ставши на чолі галицько-української політики в бурхливих часах української визвольної боротьби. Автор, намагаючись виправдати Петрушевича, складає вину за фатальний вислід цих змагань на наддніпрянських діячів, які, мовляв, завалили українську державу, повставши проти гетьмана, ролю якого він малює рожевими красками, не хотючи бачити в політиці генерала Скоропадського шкідливих для гетьманської держави потягнень. А втім, опинившись на еміграції й роздумуючи про минуле, Скоропадський сам признався до своїх помилок, сказавши до Р. Купчинського, який його відвідав у Ванзее, „якби я був тоді таким, як тепер!“ Ду-

маю, що о. Сохоцький змінив би свою гадку, якби був ознайомився із незвичайно цікавими спогадами Миколи Ковалевського „При джерелах боротьби“, що вийшли вже по смерті автора накладом його дружини в 1960 р. в Інсбруку. (В показнику використаної літератури о. Сохоцький про ці спогади не згадує).

Але які б закиди не підносили політичні противники проти диктатора (треба сказати — слабого!) Петрушевича, ніхто з них не може відмовити йому шляхетності його владі й поведінки, його українського патріотизму й щирою бажання добра для українського народу.

Коротко згадає о. Сохоцький симпатичну фігуру Лева Бачинського, визначного діяча радикальної партії, що був улюбленим провідником українського селянства Галичини й користувався великою пошаною навіть у своїх політичних противників.

З свого боку мушу тут зазначити, що обидва вони — Є. Петрушевич і Л. Бачинський та їх партійні товариші стояли по стороні „Союзу визволення України“ в його конфлікті з групою Костя Левицького і М. Василька, що намагалися знищити Союз. Безперечно, це їм не вдалося великою мірою завдяки акції так званої „опозиції“ в обороні Союзу.

Коротко говорить автор і про другого „радикального дуба“ — Івана Макуха, і, хоч не симпатизує з програмою й практикою радикальної партії, проте не заперече заслуг згаданих тут її керівників. „Макух, — каже він, — був людиною надто чесною й отвертою, а до того незвиклою до інтриг і позакулісових ходів“ (ст. 217) і далі „Макух належав, — не зважаючи на свої радикальні переконання, — до типу людей, якими будувалися всі держави і без людей такого покрою україн-

ська держава не повстане“ (стор. 219).

В устах католицького священика, людини дуже уміркованих суспільно-політичних поглядів, як то бачимо з його симпатій до Гетьманщини Скоропадського, ці слова є найкращим признанням для покійного радикального діяча, людини незвичайно чесної й працьовитої та простолінійної в своїй особистій і громадсько-політичній поведінці й діяльності. На жаль, високо оцінюючи Макуха, о. Сохоцький надто побіжно пише про його діяльність, хоч мав для ширшого нариса прегарні спогади Покійного „На народній службі“ (Дітройт, 1958), про які згадує у своєму списі використаної літератури.

Останній нарис присвятив автор Дмитрові Вітовському, світлій постаті, теж діячеві радикальної партії. О. Сохоцький не криє своєї антипатії до радикальної й соціалістичної ідеології галицько-української молоді, що виступила на громадську арену перед 1-ою Світовою війною, а Д. Вітовський був якраз однією з яскравих фігур серед тодішнього молодого покоління. Та все ж, зазначає автор, хоч Вітовський, як нефаховець-військовик, не був підготований „до тої ролі, яку довелося йому відіграти по розпаді Австрії, проте виявився зрілим, повним розваги й почуття відповідальности провідником“ (стор. 222—223).

Закінчує свій нарис автор оцими словами: „Полк. Вітовський перейшов до історії як ідеаліст і патріот, що при своїх здібностях міг виробитися на одного з кращих провідників народу. Дав із себе все, що в даних умовах мав змогу дати для національної справи. Ім'я його, не зважаючи на недоволки, зв'язане нерозривно з 1 листопадом і боротьбою за українську державність“ (ст. 230).

Як бачимо, о. Сохоцький зумів стати понад свої політичні симпатії й оцінив діяльність Вітовського далеко об'єктивніше, ніж мій покійний приятель, д-р Лонгин Цегельський у своїх спогадах.

Свої нариси попередив автор вступом, в якому подав огляд стану української Галичини напередодні виступу на громадсько-політичну арену згадуваних ним діячів. У додатку подав список українських послів до австрійського парламенту й галицького сойму, послів до буковинського сойму, членів Головної Української Ради й Загальної Української Ради, Української Національної Ради, Ради Державних Секретарів та уряду диктатора Петрушевича. Поважним списом використаної літератури закінчив о. Сохоцький свою вельми корисну працю. Він уважав своїм обов'язком підкреслювати позитивні сторони діяльності своїх персонажів, намагаючися бути якнайбільш об'єктивним. І за це йому належить признання.

*

3. Наукові Записки Українського Вільного Університету, ч. 4—5. Мюнхен 1961, вел. 8°, ст. 184 + (1) + (2).

Книжка містить десять статей 9-ти авторів, з них одна німецькою мовою. 5 статей присвячені Шевченкознавству. Проф. **Юрієві Бойкові** належить перша з них — Фальсифікація Шевченка в УССР (ст. 5—19). Автор, продовжуючи працю Покійного М. Глобенка — Шевченко в советському літературознавстві (Збірник Філологічної Секції НТШ, т. 24), розглядає советське Шевченкознавство 1953—1960 років, і стверджує, що „основна тенденція попереднього періоду — зробити нашого великого поета «провінціальним наслідувачем російських учителів» — залишилася в повній силі.

Навіть більше, ця тенденція розрослася, зміцніла, спотворила, викривила і занечистила багато з того, що колись наукове шевченкознавство вже виявило й навітло. Образ великого Шевченка ніколи ще не був так донепізнання викривлений, як тепер. Фальсифікація переступила всякі можливості імовірного, набрала характеру цинічного знування з пам'яті поета. Але справедливості вимагає — каже далі автор — зазначити, що є й деяка відміна в порівнянні з 30-ми та 40-ми роками... Тепер, поруч спотужнення течії фальсифікації, бачимо також також виразніше деякі паростки наукового пізнання Шевченка“ (ст. 5). І проф. Бойко в дальших рядках вказує на ці паростки, а рівночасно зазначає й фальсифікати. Д-р **Кость Кисілевський** у розвідці „Ізгоси Звенигородщини й Шевченкова мова“ (ст. 20—35) ставить своїм завданням вивчення мовних особливостей звенигородської говірки в зв'язку з Шевченковою мовою (в його творах і листах) та порівняння їх із молодшими й сучасними записами згаданої говірки. До розвідки додано дві карти. Проф. **П. Ковалів** обговорює „Елементи народно-поетичної мови в поезіях Т. Шевченка“, зіставляючи Шевченкові вислови з відповідними висловами народної поезії (ст. 36—61). Д-р **Яр. Рудницький** говорить про „Лайпцігське видання творів Шевченка з 1859 р.“ (стор. 62—70), обстоюючи свою гіпотезу про причетність П. Куліша до цього видання. **Вол. Янів** дав довший соціологічний і націохарактерологічний нарис про „Бажання суспільного резонансу в Шевченка як людини і творця“ (стор. 71—124). В цьому нарисі констатує автор: 1. Шевченко, як людина і як творець, є істотою яскраво громадською; 2. Мав здібність вчуватися в чужі душевні стани

й відповідно на них реагувати; 3. Картинами Шевченкової поезії можна б ілюструвати будь-який підручник соціології; 4. Стан самотності переносив Шевченко війняткову важко; 5. Шевченко змагає до життя в спільнотах. Цю останню тезу, розвинену ще в статті з 1954 р., автор тепер підтверджує ще виразніше.

З інших розвідок згадаю розвідку д-ра **М. Стахова**, Тимчасова конституція УНР від 26 грудня 1918 р. (ст. 125—137). Подавши текст цієї конституції, автор дає її загальну характеристику, говорить про її основні принципи, організацію керівних державних органів і про військо. Д-р **Ст. Процюк** у довший розвідці німецькою мовою „Invasion der moskovitischen Münzen und des Handels in der Ukraine in der Ära Maseras“ (стор. 138—158) говорить про інвазію московських грошей і торгівлі на Україну в добу Масери.

Д-р **Ол. Горбач** дав дві статті на теми українського словництва: 1. Українські глоси в поліглотних словниках А. Калепіна і Г. Мерісера (159—165) і 2. Українськорумунський список рослин з початку 18 в. (166—179). В першій автор довше спиняється на словнику 11-ти мов італійського гуманіста Амброджо да Калепіно, перше видання якого вийшло в 1502 р., а друге в 1507, та було згодом передруковане й перероблене по різних містах Західньої Європи, й коротше на поліглотичному словнику Г. Мерісера з 1603 р. В другій мова про рукописний словничок з 1705 р., в якому поруч румунських назв стрічаються й українські. Автор користувався виданням М. Гастера в його румунській хрестоматії (1891 р.). **Горбань** у статті „До проблеми матеріалів з українознавства в німецьких енциклопедіях“ (180—184) переглядає три

головні німецькі енциклопедії: *Der Grosse Brockhaus*, *Der Grosse Herder* і *Meyers Lexikon* — та відмічує вміщені в них гасла про Україну, подаючи їх характер.

*

4. **Наукові Записки** Українського Технічно-Господарського Інституту. III/VI. Мюнхен 1962, вел. 8°, ст. 284+ (4).

Том 3-й нової серії (6-й від початку видання) присвячений перш за все агрономічним наукам (6 праць). Загально, громадянству можуть бути цікаві дві розвідки: **Мих. Боровського** — про дуже тепер рідке на Україні дерево — тис (ст. 35—45) і **Гаврила Гордієнка**, мистця-популяризатора української природи, зокрема різних збіжєвих і огородніх культур, „До історії гречки в Україні“ (ст. 45—53). Чотири розвідки присвячені інженерно-технічним наукам, шість — економічно-суспільним. Серед них три про Україну в Советському Союзі. Одна з них про голод у 1922 р. (Костя Кононенко). Міжнародні проблеми торкається стаття **Валентина Шалі** під наголовком „Дунайська проблема від 2-ої світової війни“ (ст. 150—170). **А. Микулин** дав статтю „Україна в мілітарно-економічному потенціалі ССРСР“ (ст. 172—194). Покійному проф. **Віктору Доманицькому** належить стаття „Майбутній суспільно-економічний устрій України — засади українського урбанізму“ (ст. 196—205), в якій автор, між іншим, дуже позитивно оцінює земельну реформу Столипіна, кажучи, що „з усіх земельних реформ, які дістала Україна з рук чужих законодавців, це була найрозумніша й найдосконаліша“ (ст. 204). На цю реформу вшали психологія російські соціалісти, а їм вторували й наші українські, тому годиться познайомитися з оцінкою

проф. Віктора Доманицького, доброго знавця земельної справи й безперечного українського патріота.

Врешті чотири статті, присвячені історії УТГІ. Закінчується книжка дрібними місцеляннями та коротенькими згадками про українські наукові установи. Чомусь у цих згадках пропущено НТШ у Канаді й Сарселі та УВАН у ЗДА.

Відкриває Збірник промова Ректора д-ра Ростислава Єндика в 40-річчя УГА-УТГІ (ст. 3—13).

Збірник заслуговує на нашу окрему увагу.

Пантелеймон Ковалів. Лексичний фонд літературної мови кийвського періоду X—XIV ст. Том I. Основний Фонд. НТШ, Нью Йорк, 1962, XXX — 445 стор.

Габент суа фата лібеллі... Вперше познайомився я з працею проф. П. Ковалева в авторовому читанні на засіданнях Українського Історично-Філологічного Товариства в Празі й на еміграції, в Баварії, в умовах, які ніяк не сприяли науковій діяльності, а про видання наукової праці взагалі годі було й мріяти. Пізніше я мав нагоду читати цілу працю проф. П. Ковалева в рукописі, і мені стало зовсім ясним величезне значення її для історії української культури. У своєму офіційному відзиві я писав тоді (1948 року), що „вважав би скоріше опублікування праці проф. Ковалева за велику прислугу також для української історичної науки“.

Невідрадіні умовини українського наукового видавництва на еміграції відсунули видання цієї цінної праці майже на два десятиліття. Але це вийшло їй на користь. Автор мав можливість ще краще опрацювати свою тему, доповнити її новим матеріалом і новими думками, узгляднити нову наукову

літературу предмету і нарешті видати її в бездоганному науковому (англійське резюме, показник слів тощо) і зовнішньому оформленні.

Фахову оцінку нової книги проф. Ковалева дадуть, звичайно, філологи, а я хочу тільки коротко сказати, чим цінна ця праця для історика України. Як слушно заважив автор у вступній статті, „філологія й історія, це дві науки, що послуговуються одна одній, проторовуючи шляхи для правдивого розуміння процесу громадського й культурного життя“. І справді, „історія не може обійтися без послуг філології, як науки, що даними своїх дослідів стверджує правдивість історичних фактів, відтворює повнотою картини з життя минулого“. Зокрема лексичний фонд літературної мови, особливої ранньої доби, показує нам, „що собою являла матеріальна й духовна культура того часу“ (стор. XX—XXI).

Автор виявився дуже добрим систематиком. Його розподіл лексичного матеріалу охоплює всі сторони тогочасного українського життя, починаючи з природи і кінчаючи найвищими виявами духової культури українського народу. Шість основних розділів книги присвячені: 1. природі неживій і живій; 2. матеріальній культурі (сюди ввійшла й економіка); 3. духовій культурі (включно з релігією й мораллю); 4. суспільним відносинам; 5. політичній структурі і 6. т. зв. „загальноживаній лексиці“. Кожний розділ містить детальнішу лексичну диференціацію різних ділянок то-

гочасного громадського й культурного життя. Отже поєднуючи дбайливу концентрацію лексичного матеріалу з добре продуманою й досконало переведеною його диференціацією, автор зумів охопити тогочасне українське життя в цілому і в усіх його головних складових частинах.

Лексичний фонд X—XIV стол. яскраво відбиває потужний і разом із тим бурхливий розвиток української культури — матеріальної і духової — того часу. Дані староукраїнської лексики, зібрані в книзі проф. Ковалева, не тільки стверджують дотепер відомий факт високого культурного рівня України за часів київської держави, але й відкривають нам нові й дуже важливі сторінки українського культурного розвитку. Зокрема виїнятковий інтерес має лексичне багатство й різноманітність абстрактних понять, їх різних відтінків та нюансів, властиві тільки високорозвиненій культурі, і то в період її нестримного динамічного росту. З цього погляду праця проф. Ковалева становить дуже цінний документальний матеріал, який подекуди краще за всякий інший документ показує нам блиск і велич старої української культури.

Історик, а особливо історик української культури може бути глибоко вдячний авторові-філологу, який так широко й щедро, у такому зразковому порядку та яскравому освітленні, відкрив йому багату скарбницю староукраїнського слова, а разом із тим і староукраїнської думки й культури. **Олександр Оглоблин**

ІЗ СОВЕТСЬКОЇ ПРЕСИ

В одній статті „Літературної України“ про „Сучасну літературу і проблеми критики“ читаємо таке:

„Після XX і XXII з'їздів партії наша критика багато зробила, щоб позбутися догматизму, схематизму, конюнктурщини, повер-

ховості суджень, несправедливості в оцінках художніх творів та інших вад, що заважали її розвитку в умовах культу особи Сталіна. Більше того, критики одні з перших включилися в практичну роботу по викоріненню шкідливих наслідків культу особи в галузі літературної творчості“.

Якщо це правда, що критика так багато зробила в цій ділянці, то треба ствердити, що це саме вона, советська критика, той догматизм, схематизм, культ Сталіна й партії створила і довгими роками піддержувала. Українські підсоветські критики, хай і не ті самі люди, а інші, завжди були першими в творенні культу Сталіна і партії, в низькопоклонстві перед Москвою, в творенні большевицького догматизму і в знижуванні рівня літератури, в ширенні культу „старшого брата“ москаля, в цькуванні українських письменників, в розкриванні їх помилок, а це було підставою до репресій, розстрілів і заслань українських письменників, а навіть і критиків, які не йшли по тій самій лінії. І можна сказати, що більше рабської касті прислужників московському окупантові як українські підсоветські партійні критики в нашій історії не було.

Та не тільки за Сталіна, за Хрущова діється те саме. Сучасні українські критики позбуваються, що правда, минулого догматизму, але в той же час заводять новий. Що скаже будь-коли Хрущов, то для українських критиків стає догмою, якої ніхто не сміє порушити, а навпаки, кожний її вихваляє на всі лади, щоб задовільнити „Микиту Сергійовича“. Ще ніхто з українських критиків у советській Україні не відважився критикувати Хрущова, який робить помилки за помилками, зокрема в господарській ділянці, як ніхто ніколи не критикував і Сталіна, що вирізував людей як ху-

добину, а цеж ніщо інше як культ особи. І ніхто не відважується критикувати, або хоч висловити будьякі зауваження, наприклад, нової програми КПРС, яку свого часу так урочисто проголосив Хрущов, наче б від неї справді залежало відродження чи переміна світу, хоч це найпростакуватиша брехня, обман і грушки на вербі, якої ще навіть не посадили. І досить, щоб Нікіта Сергеевич висловив якубудь мізерну думку про літературу, чисто по лінії Сталіна, то українська советська критика зараз же підхоплює цю думку і подає як непопушну догму і вихвалює так само як за Сталіна. І яка втіха письменникам з того, що критика позбувається минулих помилок, коли вона робить нові, яких будуть так само позбуватися пізніше критики, коли Хрущов злетить з трону...

*

Обмосковлюють українську мову

У Вінниці скрізь можна прочитати видруковане здоровенними літерами оголошення:

„Для створення й поповнення особистих бібліотечок магазини Вінницького облкниготоргу відпускають літературу трудящим міста в розстрочку.

Облкниготорг“.

Лише одно речення, а чого тут тільки немає: і канцелярська „пишномовність“, і „вишукана“ ласка, і нечувані в українській мові синоніми й фразеологізми, і...

Гляньте лишень: не книгарні, а „магазини“, хоча крім книг нічого ісінько в такій крамниці не продається і, певна річ, не повинно продаватися. Та й не продають книготоргівці, а „відпускають“, і не книжки продають, а „літературу“, і не на виплат, як люди кажуть, а „в розстрочку“.

У кожному трамвайному вагоні,

— а в Вінниці трамвайні вагони, аж любо, — такі охайні, веселі та комфортабельні — ви обов'язково прочитаєте таблички білими літерами по синьому склі: „будьте ввічливі“, „уступи місце старшому“...

Розумні й слухні то заклики, хоч саме населення міста напрочуд чемне і ввічливе. Це, між іншим, визнають усі, коли довелося побувати в цьому чудовому місті. І мова у вінничан правильна і гарна. Через те й прикро їм читати і повсякчас бачити нечувані та неохайні ті написи — „відпускають в розстрочку“, „уступи місце“... Адже ж по-українському, як відомо кожному, місцем поступаються, і тому в мові народу — поступись місцем.

Автори незугарних тих написів, звичайно, йдуть не за українською мовою. Але виправдатися їм легко. Загляньте ну-бо до „зеленого“ словника. Там, наприклад, для перекладу російського „купить в рассрочку“ (диви слово „рассрочка“) вигадано ще й таке, нібито українське — „купи з розстроченням“ (?!), і поставлено це на першому місці. А природне українське „купити на виplat“ — поставлено на останнє місце; мовляв, не варто вже його вживати, — не поширене, відмирає...

Так написано в словнику. Що ж тоді вивуватися з оголошення Вінницького Облкниготоргу?

Н. Настюк

(Літературна газета)

Енциклопедія Українознавства

гаслова частина в 7-ох томах

ПОВИННА БУТИ В КОЖНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ХАТІ.

В передплаті коштує \$70.00, які можна сплачувати ратами, бо пізніше коштуватиме дорожче.

Замовляти можна в нашому видавництві:
4800 N. 12th St., Philadelphia 41, Pa.

Запрошуємо всіх наших дотеперішніх передплатників та всіх інших громадян, що цікавляться літературою, мистецтвом, наукою — до передплати журналу на 1963 рік.

— — — — — Витніть і перешліть — — — — —

До Видавництва „Київ“!

Оцим зголошуюся на передплатника журналу „Київ“ і висилаю річну передплату \$4.00. Журнал висилати на нижче подану адресу:

Підпис (читко): .....

Адреса: .....

.....
.....

Етимологічний словник української мови

ПРОФ. ЯР. РУДНИЦЬКОГО

почав виходити друком у видання УВАН у Канаді. Це перший етимологічний словник української мови, який крім літературних слів і назов подає і діалектичні різновиди, історію й етимологію слів, синоніми та вивідні форми з обширною літературою в українській та інших мовах. Проф. Рудницький почав опрацьовувати цей словник ще в 1941 р. в Празі, потім продовжував його в Гайдельбергу, а від 1949 працює над ним у Вінніпегу.

Словник появляється випусками. Перший випуск, букви А—Б, 96 сторінок, вже появился в продажі, і його можна набути в нашому видавництві, в ціні 4.00 дол.

Поручаємо цей словник всім любителям української мови і закликаємо підтримати цей незвичайний почин автора, який вкладає в цей словник не тільки своє знання і час, і працю, але й свої гроші. Допоможімо ж йому, бо це наше спільне добро і великий вклад в культуру.

ВИДАВНИЦТВО „КИЇВ“

В видавництві Нью-Йоркської Групи вийшла третя збірка поезій

БОГДАНА РУБЧАКА

ДІВЧИНІ БЕЗ КРАЇНИ

В мистецькому оформленні Оксани Теодорович.

Про поезію Б. Рубчака висловлювались такі критики як Ол. Бабій, В. Барка, Ж. Васильківська, В. Державин, С. Гординський, М. Калитовська, І. Костецький, Б. Кравців, Ю. Лавриненко, В. Лесич, Ю. Лободовскі, А. Полоницький, А. Шум, Г. Черінь.

ЦІНА КНИЖКИ \$1.50

Замовлення і оплату прошу висилати на адресу:

Bohdan T. Rubchak, 3329 W. Potomac, Chicago 51, Ill.

В в-ві „Київ“ можна замовляти

ВИДАННЯ НТШ і УВАН:

П. ЗАЙЦЕВ — Життя Т. Шевченка	\$5.50
Б. ЛЕПКИЙ — Мазепа	\$3.00
Є. МАЛАНЮК — Поезії	\$3.50
Т. ОСЬМАЧКА — Із-під світу	\$3.50
Збірка українських новель	\$3.50
Обірвані струни (антологія української поезії)	\$3.50
Є. ЧИКАЛЕНКО — Спогади	\$3.50
Д. ЧИЖЕВСЬКИЙ — Історія української літератури	\$6.25
І. ФРАНКО — Вибір із творів	\$3.50
С. ПЕТЛЮРА — Статті, листи, матеріали	\$7.00

Всі в твердій оправі.